ALEXANDRE VINET

ALS OPVOEDER

DOOR P. OOSTERLEE

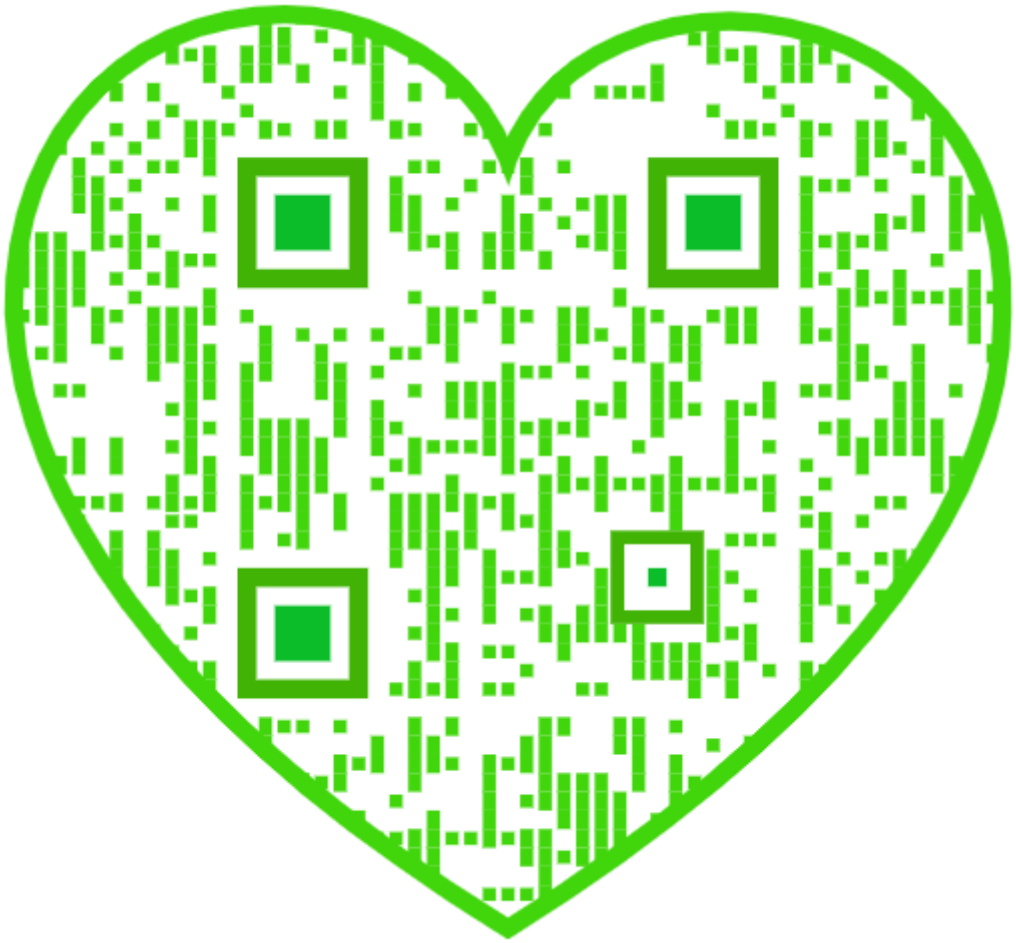

ALEXANDRE VINET ALS OPVOEDER

ALEXANDRE VINET ALS OPVOEDER

DOOR

P. OOSTERLEE

D. A. DAAMEN'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ - DEN HAAG

Zijn Veelzijdigheid.

Den 17den Juni 1797 werd te Ouchy bij Lausanne een kind geboren, welks latere leven op allerlei gebied een breed lichtspoor zou achterlaten: Alexandre Rodolphe Vinet.

Over de vraag, in welk opzicht hij het grootst is geweest, zijn de meeningen nog altijd verdeeld.

Als wijsgeer, als theoloog, als geschiedvorscher, als kanselredenaar, als prozaschrijver en zeker als dichter, heeft Vinet, oordeelt Allard Pierson, zijn gelijken of zijn meerderen gehad, als literair criticus echter is hij van zijn schouder en opwaarts hooger dan wie ook. „Bij niemand is in meer eigenlijken zin van het woord de mensch en de schrijver, dien hij beoordeelt, zoo onmiddellijk en zoo volstrekt één geweest" als bij dezen Vaudois, die in 1831 bij de oprichting van Le Semeur, het tijdschrift van het Fransche protestantisme, lid der redactie werd voor de letterkundige kroniek.

Deze onderscheiding had hij te danken aan zijn Chrestomathie, in 1829 en 1830 in drie deelen verschenen — één voor de jeugd, één voor de jongelingsjaren en één voor nog rijperen leeftijd — die zijn naam ook buiten zijn vaderland bekend had gemaakt.

Die bloemlezing was de vrucht eener meer dan tienjarige practijk als docent. In 1817 toch werd Vinet, toen nog theologisch student te Lausanne, op aanbeveling van Prof.

Monnard, hoogleeraar in de Fransche letteren aldaar, wiens colleges hij was blijven volgen, nadat hij, op verlangen van zijn vader, van de literaire faculteit naar die der godgeleerdheid was overgegaan, met het onderwijs in zijn moedertaal aan het gymnasium te Basel belast. In deze betrekking heeft hij nog iets anders gedaan dan iedere week gedurende 32 uren „rouler du substantif au participe et du participe au substantif", als zijn bescheidenheid meende. De beide eerste jaren van zijn verblijf aldaar heeft hij in den weinigen vrijen tijd, dien de verplichte en de gratis gegeven, niet verplichte lessen hem lieten, zijn theologische studie voleindigd en een massa bouwstoffen verzameld voor zijn veel omvattende kennis van later. Na in zijn veertiendaagsche zomervacantie van 1819 te Lausanne zijn laatste academische examens te hebben afgelegd en door het ministerie der predikanten aldaar tot den Evangelie-dienst in de Nationale kerk van Waadtland te zijn toegelaten, werd hij nog in hetzelfde jaar, eenige weken na zijn huwelijk met zijn nichtje Sophie de la Rottaz, aan de Baselsche universiteit tot buitengewoon hoogleeraar in de letteren benoemd, een betrekking, welke hij tot 1837 gelijk met die van docent aan het gymnasium vervuld heeft. Hij begon nu systematisch de groote schrijvers te lezen, eerst de Fransche, toen met de hulp zijner vrouw de Duitsche, en ten slotte de Italiaansche. Deze lectuur was hem meer dan voorbereiding voor zijn dagtaak, of bevrediging zijner aesthetische behoeften; literatuur was hem allereerst en allermeest spiegel van mensch en van menschheid, en, zoo vaak het schoone de drager van het heilige is, een der krachtigste middelen, om in de harten het godsdienstige en daardoor ook het zedelijke leven te versterken.

Resultaat van dit denkend lezen was de Revue des prosateurs et poètes français, opgenomen in het derde deel zijner Chrestomathie, later afzonderlijk uitgegeven onder den titel Discours sur la littérature française.

De karakteristieken der daarin behandelde schrijvers zijn door Sainte-Beuve „even zoovele edelsteenen" genoemd, „door een meesterhand gezet; beoordeelingen, waarin geen woord kan worden gemist, waaraan geen woord mag worden toegevoegd."

In dat overzicht zijn summair reeds de leidende beginselen te vinden, die Vinet in toepassing zou brengen bij zijn critieken in Le Semeur.

Met de uitgave dezer periodiek bedoelde de Parijsche kring van Stapfer en diens vrienden — geloovig en daarom in de politiek liberaal — aan het Frankrijk van Louis Philippe, waarin reactie en radicalisme met elkaar wedijverden, wie het vaakst het positieve protestantisme door het slijk sleuren zou, de overtuigende bewijzen te leveren, dat vroomheid des harten niet identiek is met conservatisme à outrance en liefde tot de vrijheid door de Voltairianen ten onrechte als hun monopolie werd beschouwd. Het stond voor hen vast, dat hun landgenooten, van despotisme in anarchie, van anarchie in despotisme vervallende, nog nooit hadden begrepen, dat alleen door den invloed van Christus op denken en handelen de ware liberaliteit zich verwezenlijkt, die de synthese is van vrijheid en gezag.

Vinet begreep, dat ter wille van de zaak, die hij diende — de ontwikkelden te bewegen, grondige studie van het Evangelie te maken, dat zij verwierpen, hoewel zij het niet kenden — het hem niet geoorloofd was, bescheiden te zijn, dat hij integendeel er op staan moest, juist door de

elite van het Fransche volk gelezen te worden, en dat het hem niet sympathieke epitheton „de Voorzienigheid van Le Semeur," waarmee een vriend hem betitelde, voor hem geen reden mocht zijn, zich afzijdig te houden. Ook hij meende: „als de vijand zijne deuren half open laat staan, moet niet gewacht worden, tot hij ze sluit." Bovendien ging hij met de inzichten der redactie accoord en bleef daaraan zijn leven lang ook innerlijk trouw. De beginselen van 1789 beschouwde hij niet als uit den afgrond opgerezen, omdat wie, naar zij beweerden, daardoor werden geleid, er een caricatuur van gemaakt hadden, door in naam van de vrijheid despoten, in naam van de gelijkheid gezagsmaniakken en in naam van de broederschap grootmoordenaars te zijn, maar hij heeft aangetoond, dat ze alleen dan geen phrasen zullen blijven, zoo ze gedragen worden door den geest van persoonlijk religieus leven, dien het protestantisme in zijn zuiversten vorm bij zijn belijders wil wekken. Oorsprong van alle zedelijke, van alle sociale, van alle staatkundige beginselen, maar ook van alle objectieve beoordeeling op aesthetisch gebied was voor Vinet het feit der verzoening, door Christus bewerkt, die de Middelaar is, ook in het rijk der gedachten. Elke godsdienstige waarheid, voor hem meer dan schakel eener logische redeneering, meer dan argument in een goed sluitend stelsel, voor hem antwoord op een levensvraag, waarmee hij heeft geworsteld, was naar zijn overtuiging tevens een waarheid in de wijsbegeerte en zelfs in de literatuur, omdat elke waarheid met alle waarheden in volmaakte overeenstemming is. Daarom heeft hij nooit en nergens verheeld, dat het Evangelie hem norm was, ook bij zijn beoordeeling van een literair werk, waaraan hij den eisch stelde, dat ze apologie van het Christendom

zijn zou, getuigenis van de goddelijke kracht en het nieuwe leven, in Bethlehems stal en aan Golgotha's kruis tot openbaring gekomen.

Niet onbegrijpelijk is de verontwaardiging van Hollands verdraagzamen, toen in 1871 Allard Pierson het waagde, aan dezen Zwitserschen „catechiseermeester" den eerepalm uit te reiken voor literaire critiek, welke, op grond hunner verlichte denkbeelden, rechtens immers toekwam, zoo al niet aan Busken Huet of aan Potgieter, dan toch ongetwijfeld aan Sainte-Beuve of aan Taine. „Christelijkheid" was in de schatting van wie alleen meetelden in die dagen, synoniem met geestelijke minderwaardigheid. Toen maakte een academisch gevormde zich nog niet onsterfelijk belachelijk, door op een geschiedenisles te beweren, „dat Pascal, de geniale wis- en natuurkundige, zooals ieder wel zou begrijpen, een heel andere was dan de Pascal, die vrome wartaal had geschreven en voor zijn eigen onzin in devotie geknield lag," en, op zijn blunder gewezen, heel uit de hoogte te antwoorden : „Maar beseft u dan niet, dat het Gods ter wereld onmogelijk is, in de identiteit te gelooven van een duisterling en een denker?"

De vrees voor een obscurant gehouden te zullen worden, welke bij velen het karakter van obsessie had aangenomen, heeft in dat tijdvak van intellectueel pharizeïsme niet weinigen op tal van punten ignoranten gemaakt. Waar buiten den engen kring van binnenkamer en kerk invloed werd opgeëischt voor het Evangelie van Christus, zag men, zooals Beets opmerkte, „de vreemdste dingen gebeuren : beredeneerde menschen verloren hun wijsheid, ervarenen vergaten hun ervaring, vrienden van godsvrucht gedroegen zich als vijanden, de meest practische verstanden, van phantastische beelden fel afkeerig, begaven zich hals

over kop op het terrein van de fictie, van de vroomste en vroedste lippen kwamen dwaasheden en impiëteiten; daar hadt gij van dat oogenblik af geen geregelde discussie meer te wachten, niet langer op opmerkzaamheid, op nadenken over wat gezegd werd, te rekenen; men hoorde, men antwoordde u niet meer." En wat „zoovele verstandigen op ander gebied dan zoo onberedeneerd maakte, wat zoovele godsdienstigen dan den schijn deed aannemen, als waren zij voor de heilige zaak der religie onverschillig, als bestreden zij haar in haar heiligste eischen, wat de phantasie van zoovelen dan op zoo wonderdadige wijze ontstak, was een idée fixe, een in de ziel gevestigd schrikbeeld, de prikkel van een altijddurende vrees, van een onoverwinnelijken afschuw, het was de orthodoxophobie, waardoor bij het „protestantsche" gedeelte der bevolking de groote vragen van den dag, zoo al niet beslist, dan toch verward, verduisterd, ter zijde gesteld, op een of andere wijze beheerscht werden." Dat die antipathie overwonnen moest worden in het belang van waarheid, recht, gezond verstand, dat ze plaats moest maken voor klemmender argumenten, mannelijker tegenstand, edeler strijd, omdat ze het brein benevelt, tot grievende onrechtvaardigheid leidt en de stem van het hart onderdrukt, was echter maar zelden duidelijk te maken aan de vele „onbevooroordeelde intellectueelen," die met het opgeven hunner kinderachtige vrees voor de „duisternis" hun eenige levensbeginsel zouden hebben verzaakt.

Van Vinet hadden de meesten hunner misschien zelfs den naam nooit gehoord, maar hij dacht blijkbaar anders dan wie hier het monopolie hadden van denken en dacht dus niet. En zoo iemand zou de meest bevoegde kunstrechter zijn? Het was gewoonweg belachelijk. Als Allard Pierson

niet weer eens zijn rolletje van Jantje Contrarie gespeeld had, maar werkelijk niet meer vasthield aan het beginsel, dat godsdienstig en zelfs zedelijk indifferentisme voorwaarde is voor een objectief oordeel over literaire producten, moest hij wel met pak en zak naar de orthodoxie zijn overgeloopen!

Tegenover de beweringen zonder meer van hen, die zich als incarnaties der zuivere rede beschouwden, heeft Allard Pierson, nu bij de ridderschap van den domper ingedeeld, zijn argumenten gesteld.

Zijn grief tegen Taine, den „criticus van het ongeloof", voor wien de mensch enkel de eenige mogelijke resultante van een bepaald aantal in grootte gegeven natuurkrachten was, onder welke ééne als „faculté maîtresse" moest aangemerkt worden, is deze, „dat diens materialistische beschouwing nooit volle recht liet weervaren aan welke kunstuiting ook, waarin zich vertolkte het Christelijk levensbeginsel," dat altijd en alom de stuwkracht geweest is voor ware cultuur, overal wetenschap en kunst heeft doen groeien en bloeien. Door zijne opvoeding in de ouderlijke woning kende Allard Pierson hooger objectiviteit, ook in de letterkundige critiek, dan zij toonden te bezitten, die het voorbeeld volgden van Johann Ziska, den blinden aanvoerder der Taborieten, welke de kruin van iederen vóór hem gebrachten gevangene eenige oogenblikken betastte, en, bleek de ongelukkige kaalhoofdig en dus een priester te zijn, dezen zonder nader onderzoek aan den eersten den besten boom liet ophangen.

In Sainte-Beuve, den „criticus van het scepticisme," achtte Pierson, wat hier te lande als bewijs van diens superioriteit werd aangemerkt, juist diens grootste gebrek. Aan diens ongeneselijke twijfelzucht, bij hem tot een passie

geworden, een mengsel van sympathie en antipathie, schreef hij toe, dat deze het nooit tot een objectieve beschouwing van den mensch heeft kunnen brengen, al heeft hij dit met ernst gezocht.

Ik vermoed, dat Sainte-Beuve tegen dit oordeel geen protest aangeteekend zou hebben. In 1830 toch schreef hij aan Vinet: „Uwe aanmerking is maar al te gegrond, het ongeluk van naturen als ik, die slechts invallen en neigingen hebben, maar niet langer geloof, is dit, dat bij hun spreken en schrijven zij altijd de speelbal van bevliegingen en wisselvalligheden zijn." Al heeft Sainte-Beuve in zijn kring te Parijs uit valsche schaamte hierover, dat Vinet's geestelijke invloed hem, toen hij in 1837 te Lausanne zijn lezingen hield over Port-Royal, bijna had bewogen, Christen te worden, zich wel eens smalend uitgelaten over diens benepen puritanisme, daartegenover staat meer dan ééne volmondige erkenning, dat hij zich in ieder opzicht den mindere gevoelde van wien hij als „den biechtvader der geesten" beschouwde. In 1845 motiveerde hij op nog andere wijze, dan door Pierson geschied is, waarom diens achterstelling zijner critiek bij die van Vinet niet de ruwe uitvallen van een Van Vloten verdiend heeft. Hij schreef toen aan Vinet: „Ik moet op uwe prijzende woorden altijd het stilzwijgen bewaren, omdat ik weet, hoe weinig ik mij die waardig gemaakt heb, overgegaan, als ik ben in den toestand van louter critische intelligentie en toeschouwer zijnde geworden bij het sterven van mijn hart. Ik oordeel mij zelf en ik blijf kalm, koel, onverschillig onder dat vonnis, ik ben die doode en ik zie mij zelf als dood, zonder dat het mij ook maar eenigszins schokt of ontroert. De oorzaken mijner geestelijke kwaal liggen diep en ze liggen in het verleden. Ik spreek tot u als tot een biecht-

vader, omdat ik weet, dat gij barmhartig zijt en bij mij is dit laatste gevoel, dat toch alles, alles is, onherstelbaar vernietigd; mijn verstand beschijnt als bleek, koud, doodsch maanlicht het kerkhof van mijn hart." En in deze stemming schrijft hij zijn bekend geworden woord: „Wie Jezus Christus ten eenenmale hebben miskend, moeten min of meer gebrekkig geweest zijn van hoofd of van hart."

Vinet bezat, wat Sainte-Beuve gemist heeft: een in de diepste ervaring gewortelde beschouwing van het geestelijke leven des menschen. Als Pascal was hij overtuigd, dat de groote gedachten in het hart worden geboren, waarom ze ook alleen door het hart kunnen worden verstaan. Als deze legde ook hij vollen nadruk op het feit van den val, daarmee uitsprekende zijn geloof in den goddelijken oorsprong der menschelijke natuur en in haar hooge bestemming. Zoo werd de letterkunde hem bestaansopenbaring van wie, of zij het willen weten of niet, allen „onttroonde koningen" zijn. Daarom, zooals Schérer eens opmerkte, is een schrijver voor hem iets meer dan „gibier de feuilleton" en is, gelijk Chateaubriand constateerde, de bespreking van een boek voor hem iets hoogers dan „un passetemps" of „un jeu d'esprit." In elken schrijver ziet hij den mensch, in wiens uitingen hij het roepen beluistert om den innerlijken vrede, dien men overal zoekt, ook daar, waar men dien nimmer zal vinden. „En terwijl persoonlijke voorliefde en tegenzin bij hem nauwelijks aan het licht treden, dien mensch heeft hij lief, diens zonderlinge tegenstrijdigheden, diens wankelbaarheid, diens slingeringen vermoeien hem niet, schrikken hem niet af, integendeel zijn hem schier welkom, omdat zich daarin onder allerlei vormen dat tasten en zoeken naar de verloren eenheid

openbaart, dat grijpen naar den verscheurden band, of deze zich weder vasthechten mocht."

Begrijpelijk, dat een criticus, die in den literator niet bovenal den kunstenaar, maar den mensch zocht te verstaan, zich vooral tot de dichters heeft aangetrokken gevoeld. „De poëzie toch is het woord der gevallen natuur", „de meest intieme openbaring van het menschelijke hart," „de waarheid der dingen, waarvan het proza maar al te vaak niets dan de vermomming is," „de draagster van het mysterie der schepping, dat ze, zonder het zelf te kennen, verraadt", de „uiting van heimwee naar het ontvluchte huis van den vader door wie begeeren, hun honger met den draf der zwijnen te vullen, en weten, dat in de ouderlijke woning de huurlingen overvloed hebben van brood." „Haar eerste tonen werden opgevangen aan de poort van het paradijs onder het opgeheven vlammig lemmer des engels, die den weg van den boom des levens moest bewaren." „In Eden was er geen poëzie." „Poezie toch is schepping; dichter zijn is het vervormen van het stoffelijke, opdat dit symbool van het hoogere zij." „En wat was er vóór den val, dat de mensch had moeten transfigureeren? Moest hij niet van alles erkennen: „En ik zag, dat het goed was," alles drager van het licht, alles bezield door den geest?

„Maar toen de onschuld in tranen zich uit deze wereld terugtrok, ontmoette ze de poëzie op den drempel, ze gingen elkander rakelings voorbij, wisselden een blik en vervolgden haar weg, de een naar de hemelen, de ander naar de woningen der menschen". „Zooals sommige kruiden eerst aromatisch worden, als ze tusschen onze vingers stuk zijn gewreven, zijn sommige gevoelens alleen dichterlijk, maar dan ook in zeldzame mate, als ze ont-

sprongen zijn aan een hart, dat in den strijd des levens gewond werd, en dus smart hun niet vreemd is." „Die oorsprong der poëzie maakt haar niet minderwaardig: de parel, al is ze product eener ziekte, blijft niettemin parel, zoo ook de poëzie, parel van menschelijke intelligentie en leven, blijft parel, al is haar glans enkel weerkaatsing van de aureool, die ons hoofd niet langer omgeeft."

Vinet's paradox heeft reeds velen doen meesmuilen, maar vóór hem en na hem hebben dichters daarvan de waarheid erkend. Hij, die gedaante, noch heerlijkheid heeft voor wie, gelijk Pascal zegt, alleen zien, wat vleeschelijk of verstandelijk is, is voor het oog des harten gekomen met groote pracht en wonderbare glorie. Zijns was de schoonheid der gehoorzaamheid, der zachtmoedigheid, der nederigheid, der onwankelbare trouw, der onkreukbare waarheid, der weergalooze liefde, der goddelijke zelfopoffering.

Zijn Kruis predikt óók dit, dat het diepste lijden oorsprong kan zijn van een schoonheid van de allerhoogste orde. Besef dier waarheid spreekt uit de woorden van Vondel, die de schoonste roode rozen niet zocht op een Griekschen berg, maar op den heuvel, hard van steen, „waar Jezus' hoofdkwetsuren vloeiden," uit de belijdenis van De Genestet, dat voor 't diep gevoel van 't harte geen schoonheid die overtreft „van den stillen Man van Smarte met zijn een'ge doornenkroon", uit de vraag van Albert Verwey: „Wat macht van eindloos lijden maakt uw beeld zoo schoon?" een schoonheid zóó groot, dat voor Marie Boddaert, „alle glans en heerlijkheid der heemlen bleekten", en Julius Hart haar verheft boven „het schoon van den lauwer, waarmee het genie wordt gekroond."

Voor Vinet waren zulke uitspraken meer dan uitingen

van zuiver aesthetische waardeering, naar zijn opvatting hadden dichters, met de gave van het woord, van God ook het charisma ontvangen, dieper dan anderen door te dringen in wat het leven zoo vaak een tragedie doet zijn, zoodat, zij het met verschil van diepte, allen moeten getuigen: „l'Infini me tourmente." „Niet in de taal der abstractie, maar in individueelen vorm, waarin de werkelijkheid trilt, zeggen ze, wat in haar innerlijkst bewustzijn de menschheid beroert." „En hoe vaak is niet de poëtische formuleering eener waarheid de eenige, die mogelijk, de eenige, die exact is!" Ook het leven heeft als Jerusalems tempel zijn voorhof, zijn heilige, maar ook zijn heilige der heiligen, waarin de ware dichters als hoogepriesters binnentreden, misschien slechts eenmaal in het jaar, misschien slechts eenmaal in hun leven. En wie daar lang hebben vertoefd, stamelen, als ze het heiligdom verlaten, en de schare, die wacht op hun woorden, leert beseffen, dat ze in de verborgenheid vreeselijke dingen gezien moeten hebben.

Voor Vinet waren de klanken, uit hun mond dan opgevangen, even zoovele bekentenissen, even zoovele smartkreten der menschheid, wier tolken zij zijn, „bliksemschichten niet zelden, die haar duisternis doorlichten." „Hij beluisterde daarin het zuchten der gebonden natuur, de doffe ontevredenheid van het hart, dat zijn steunpunt verloor, het onuitroeibaar gevoel van een leegte, die gevuld, van een tegenstrijdigheid, die opgelost moet worden, knagende aan het innerlijke leven van wie niet enkel vegeteeren, de kwalijk verholen spijt over een mislukt of een verzondigd bestaan, de vrees voor een toekomst, die de besten met zich meesleepen naar hun graf."

In de literatuur klopt, naar zijn overtuiging, „het hart

van den mensch, legt het zijn bloedende wonden bloot, zendt het zijn nood- en zijn vreugdekreten ten hemel."

„In zijn oogen," schrijft Allard Pierson, „is de mensch als een, die in lang vervlogen dagen een melodie heeft opgevangen van zeldzame schoonheid, maar wien zij weer uit het gehoor is geraakt en die nu de wanhopigste pogingen doet, om haar weer na te kunnen zingen. En die verstrooide en uit het verband gerukte tonen hoort hij het liefst in de zangen der dichters. Daarin parelen onze tranen, daarin tintelt onze jeugd. Hoe gretig luistert hij. Hij tracht, het onsamenhangende weer bijeen te voegen. Bij elken wanklank, die zijn oor treft, is het, alsof hij trilt van ingespannen verwachting, dat deze dissonant nu eindelijk voorbereiding zal zijn van het harmonische accoord. Al de uitersten, waarin de literatuur zijner dagen was vervallen, al de uitspattingen, waaraan in den loop der tijden de groote genieën zich hadden schuldig gemaakt, al de ijdele droombeelden, door den waan nagejaagd, zij verwonderen, zij ergeren hem niet, zij spreken hem van de innerlijke onrust, die men door verdooving wil stillen en het is, of hij in zijn critiek tot ons spreekt: „Wist gij niet, dat de menschheid al deze dingen moest lijden, en alzoo tot hare heerlijkheid ingaan?" Want deze edelmoedige verwachting, dat uit haar smart een hooger leven geboren zal worden, verlaat hem nooit bij literaire beoordeeling, „wier wezenlijk kenmerk hierin bestaat, dat ze een prediking van het Evangelie der verlossende Liefde is geweest."

Om deze reden blijft hij ook hen, wien hij het verwijt niet mocht sparen, „valsche munters" te zijn, die phrasen willen doen doorgaan voor gedachten met reëele waarde, nog altijd als kandidaten voor de waarheid beschouwen, al mag hij ze niet rekenen, tot „de edelste naturen" te

behooren, „wien een goddelijk merk op het voorhoofd gedrukt is, die gekweld zijn door de diepste onvoldaanheid en die tot adelbrief hebben de wonden van hun hart."

Voor Allard Pierson was Vinet's meerderheid niet de meerderheid van het talent, dien zoo vaak bedrieglijken toovenaar, niet de meerderheid der intelligentie of der encyclopaedische kennis of der literaire techniek, maar de meerderheid der persoonlijkheid van een, die tegenover niets menschelijks zich vreemd hield, en die het lijden der eeuw, dat hij mede doorleed, van geen andere hoogte uit gadesloeg dan de verhevenheid van dien Kruisheuvel, waar het menschdom voor het eerst het woord der verzoening van zijns Verlossers stervende lippen heeft opgevangen.

Dat Vinet, die op andere terreinen van geestelijk leven zijn evenknieën gekend heeft, eenig geweest is op het gebied der literaire critiek, daar voorgangers, noch opvolgers, zelfs geen navolgers gehad heeft — al zal, meer dan Pierson gedaan heeft, erkend moeten worden, dat niet alle literatuur in gelijke mate geestelijk toegankelijk voor hem was — schrijft deze, behalve aan diens persoonlijkheid, ook toe, „aan diens verheven onpartijdigheid, die tot nog toe haar wedergade niet vond."

Toch wees Vinet zeer beslist „Voraussetzungslosigkeit" af. Hij heeft deze als een psychische onmogelijkheid beschouwd en in haar aanwezigheid allerminst geloofd bij hen, die op haar bezit zich niet weinig lieten voorstaan. En niet alleen, dat hij de realiteit van dat absoluut onbevooroordeeld zijn loochende in ieder, die nog iets hoogers was gebleven dan een instrument ter registreering van feiten; indien hij ze in een voelend, verbeeldend, denkend, willend wezen voor iets meer dan een fictie had moeten houden, zijn antipathie tegen dit „intellectueele quiëtisme"

zou weinig minder sterk zijn geweest, dan nu hij ze als volmaakte illusie beschouwde. Zeer nadrukkelijk verwierp hij de zeldzaam partijdige „onpartijdigheid" van het scepticisme, den stempel dragende van de matheid en de traagheid eener ziel, waaraan de twijfel alle energie heeft ontnomen. Hij wil een onpartijdigheid, „wier sympathie niet uitsluitend de weegschaal is, maar ook de palmtak en het zwaard, een onpartijdigheid, die maar niet enkel constateert, maar ook liefheeft en haat." Wezenlijk onpartijdig zijn, naar zijn overtuiging, alleen zij, die, niet geleid door wisselende inzichten, tijdelijke stemmingen, uitgaan van het onveranderlijke geloof in den plicht en in de eeuwigblijvende waarde van zedelijke feiten. Kenmerk van onpartijdigheid was hem daarom: het altijd weer opkomen voor één en dezelfde partij: de partij van de Waarheid, die in alle partijen haar vertegenwoordigers heeft. En omdat voor zijn diepste ervaring het Evangelie de meest reëele werkelijkheid was, legde hij elk literair product den maatstaf van het Christendom aan, dat voor hem niet een waarheid als andere, maar de Waarheid was geworden.

Tegenstelling van waarheid was voor hem niet allereerst heterodoxie, maar halfheid, maar onechtheid, maar schijn. Waarheid, los van de persoonlijkheid, enkel beleden door het geïsoleerde verstand, waarheid zonder ziel, zonder leven, waarheid, die zich niet als kracht openbaart, die, uit godsdienstig oogpunt de Waarheid in het aangezicht slaat, noemde hij onwaarachtig, allereerst in het zedelijke leven, maar daarna, en op grond daarvan, eveneens in de kunst.

Zeldzaam onmiddellijk en ongemeen fijn voelde hij aan, wat onecht was, en ver boven vrome phrasen en nageprate meeningen en aangewaaide „beginselen" stelde hij de

dwaling, waarin met een eerlijk hart werd geloofd. Zulk een dwaling verdiende in zedelijken zin, naar zijn schatting den naam waarheid veel meer dan de waarheid, die niet één is geworden met wie haar belijdt. „Als religie in het leven niet alles is, is ze niets", is beweerd door een vrouw, in wier leven ze wel iets, maar niet alles geweest is. Vinet achtte het vanzelfsprekend, dat in het doen en het laten der vroomheid het woord dezer schrijfster tot uitdrukking kwam. Hoe iemand, die aan de parallelie van woord en daad nog waarde toekende, daarover anders kon denken, is hem altijd een raadsel gebleven. In binnenkamer of in eeredienst zich door het geloof laten leiden, maar in de wetenschap, in de school, in het economische, het sociale, het politieke, het literaire leven den eisch te stellen, dat men, een deel van zijn zielsbestaan elimineerende, daarbij zijn religie op non-activiteit zou stellen en alleen naar de stem van de niet altijd aanwezige „rede" zou luisteren, achtte hij noch liberaal, noch phychologisch.

Ook als criticus wilde hij Christen zijn, wat niet beteekent, dat men te pas of te onpas zijn „beginselen" laat klinken, of in het bezit van een genoegzaam aantal geijkte meeningen is, maar wel, dat men overal en altijd der Waarheid getuigenis geeft, omdat het Evangelie àlles, wat waar is, niet slechts aanneemt, maar, als haar toebehorende, voor zich opeischt. Juist, omdat Vinet waarheid als waarheid erkende, ook als ze, in doeken gewikkeld, in een kribbe was nedergelegd, is de onpartijdigheid van dezen „bevooroordeelde" zoo ver te verkiezen boven de „onbevooroordeelde" partijdigheid van een Potgieter of een Busken Huet.

Behalve door onpartijdigheid heeft Vinet's critiek zich door groote mildheid gekenmerkt. Hij heeft er zich nooit

op toegelegd, weloverwogen hatelijkheden te zeggen; hij bezat voldoende zelfdiscipline, om nooit bot te vieren aan zijn geestigheid, en ten koste van een schrijver, met meer goeden wil dan talent, op den lachlust te speculeeren van een niet fijn voelend publiek — iemand doodridiculiseeren vond hij een verachtelijk bedrijf en met het epitheton „een preek" alles brandmerken, wat voor meer levensernst opkomt, dan den recensent lief is, een bewijs van gebrek aan beschaving — en nooit heeft hij „geniaal schelden" als een criterium willen aanmerken van hooge literaire kunst. Bewonderen deed hij liever dan misprijzen en de zucht tot kleineeren was hem absoluut vreemd.

En toch die „irenische" Vinet, wien zijne vrienden wel eens verweten, dat de vorm zijner critiek „te elegant", „te kiesch", „te abstract" was, heeft ook beoordeelingen geschreven, vol vlammenden toorn. Als mondaniteit zich vergreep aan het heilige, als vulgariteit het hooge omlaag haalde, als verlichtingszwendel met een kolenbrandersontwikkeling haar apodictische uitspraken over het Christendom lanceerde, alsof haar onbevoegdheid tot oordeelen nog niet grooter dan hare aanmatiging was, als inbeelding „de helden van één avond" op hun teenen deed staan, om onder wie hoog van statuur waren, gerekend te worden, dan striemde zijn sarcasme de hooggeleerde plebejers, die ondanks hun wetenschap innerlijke cultuur misten, dan brandmerkte hij als falsarissen de schrijvers, die, onder voorgeven, „dat amoraliteit de sine qua non is der wezenlijke kunst," in allerlei onzegbaar vunze viezigheid lekkertjes rondslobberden, en gaf hun te verstaan, dat „zoo zedelijke beseffen ontbreken, ware schoonheidsontroering niet kan worden gekend"; dan hoopte hij door zijn spot, als het anders niet kon, wie zich evenboortigen waanden van

Dante, of Shakespeare, of Goethe, of wie, door bedorven smaak of door domme mooivinderij, met dezen op ééne lijn werden gesteld, duidelijk te kunnen maken, dat er tusschen een diamant van het zuiverste water en, zij het fraai gepen, glas nog altijd eenig verschil blijft bestaan.

Ten slotte, Vinet's critiek heeft zich gekenmerkt door breedheid van opvatting. Alle benepenheid is haar vreemd, tenzij men onder dien term ook de aanklacht mocht verstaan tegen wie schijn geven voor wezen, steenen voor brood, tegen wie aan het hart zijne sterkte, aan de verbeelding haar reinheid, aan den wil zijn energie, aan de consciëntie haar gevoeligheid ontnemen, tegen wie licht duisternis en recht krom noemen, als het tegenstanders geldt. Eisch van ware liberaliteit was in zijn oogen: de waarheidselementen te erkennen in overtuigingen, die men persoonlijk niet deelt; en vooropgezette theorieën of ook gekoesterde vooroordeelen als schild te gebruiken, waar argumenten op afstuiten, achtte hij den Christen onwaardig en verwierp hij dan ook met beslistheid, ook dan, als „verstandige tactiek" zulk een handelwijze voor de propaganda van bepaalde beginselen onontbeerlijk noemde.

Zulk een hoogte van ridderlijkheid was echter onbereikbaar voor de orthodoxophobie veler toongevers hier te lande, die, om zijn waardeerend oordeel over Vinet's literaire critiek, Allard Pierson op weinig humane wijze meenden te mogen bejegenen. De houding, die zij aannamen, bewijst voor de zooveelste maal de juistheid van Prof. Valeton's opmerking: „Op den bodem van iedere belangrijke vraag van eenigszins algemeene strekking vindt gij altijd de theologie." De criticus Vinet moest minderwaardig zijn, omdat de Vinet der dogmatiek, „wijsbegeerte der onwijsgeerigen" immers, in de oogen der

verlichtheden toch wel heel achterlijk was. In die dagen toch werd nog als axioma aanvaard, dat iemand met zulke antieke, voor-Copernicaansche godsdienstige beginselen òf een huichelaar zijn moest, òf noch van wetenschap, noch van kunst eenige notie bezat. Wie, als Vinet, niet erkende, dat een literair product absoluut dood was, waaraan passie ontbrak, die geen olie is in de heilige lamp van de deugd, kon enkel beoordeelingen geven, welke neerkwamen op het toekennen van cijfers voor goed zedelijk gedrag.

Overal elders dan in het geestelijk Holland op zijn smalst van 1850 tot 1875 zou men met zulk een bewering zich hebben geblameerd. Een Brunetière zelfs heeft zich wel gewacht, aan de hooge beteekenis te knabbelen van Vinet's literaire critiek, „die blijvend zal zijn." Toch las hij Vinet's beoordeelingen niet meer. Telkens toch was zijn ervaring geweest, „dat, zoo hij toevallig eens op een gelukkig denkbeeld was gekomen, dit altijd door Vinet lang te voren reeds was uitgesproken." En dan, „Vinet schreef zoo slecht." Er is grond voor het vermoeden, dat aan dit laatste oordeel de theologie niet geheel vreemd is. Philippe Godet toch rekent Vinet „tot de merkwaardigste prozaschrijvers" „om de hooge distinctie, het atticisme en de schittering van zijn stijl"; Eugène Rambert spreekt van „den volmaakten, elke vergelijking verdragenden stijl" van Vinet, „die een eigen, persoonlijke dictie bezat, welke èn den schrijver verraadt, door de studie der groote modellen gevormd, èn den oorspronkelijken denker" — voor wien eerbied voor de taal bijna zedelijkheid was — „die niet noodig had, noch den inhoud, noch den vorm zijner denkbeelden aan anderen te ontleenen"; Sainte-Beuve oordeelt, „dat de taal van Vinet, klassiek op haar wijze, bijna altijd onberispelijk is en gelijkenis vertoont met die

der allerbeste producten van de geheele Fransche literatuur" en Michelet noemt, eenige zijner artikelen besprekende, ze „echte diamanten, zóó zuiver, als men er maar zeer zelden zal aantreffen."

Als Armand Vautier de uitspraak van Brunetière memoreert: „Vinet schreef slecht," en op diens poging wijst, den godsdienstigen auteur van den letterkundigen criticus te scheiden, zegt hij: „Vinet allerminst laat zulk een verminking toe, die hij zelf geen enkelen schrijver heeft doen ondergaan; indien iets hem kenmerkt, is het wel de zeldzame eenheid zijner door en door literaire natuur met zijn christelijk, nooit transigeerend gevoel." „Het publiek vergiste zich daarin niet en als het ondanks de aansporingen van een Sainte-Beuve, een Schérer, een De Pressensé hem altijd min of meer buiten den kring der groote schrijvers heeft gehouden, geschiedde dat in de eerste plaats hierom, dat ieder zijner bladzijden den stempel draagt van den christelijken moralist, altijd bescheiden, altijd sympathiek, maar altijd aanwezig en altijd waakzaam." Een neo-catholicien als Brunetière, die Vinet niet meer las, omdat een gedachte, die hij nieuw waande, bij dezen reeds voorkwam, liep dan ook geen gevaar, dat hij het protestantisme leerde kennen, dat bij monde van Vinet zich na eeuwen weer voor het eerst in de Fransche literatuur heeft doen hooren.

Hoe gunstig steekt bij de houding van een Van Vloten, die om den geloovige aan den criticus, van een Brunetière, die om den protestant aan den schrijver de rechtmatige eere niet gunt, de waarheidszin af van een Victor Hugo! In 1837 schreef deze aan Vinet: „Hoewel van u verschillend in oordeel over de roeping der kunst, moet ik u zeggen, dat, zoo artikelen als de uwe vaker verschenen, de tegen-

woordige critiek uit de diepte van verachtelijkheid zou worden opgeheven, waartoe zij is neergezonken. Zij geven modellen ter navolging van hoogstaande, waardige, strenge beoordeeling. Hoe wenschelijk zou het zijn, dat gij school maaktet."

Hier te lande echter oordeelde men met Busken Huet, door zijn antipathieën een kind van zijn tijd, dat iemands gedachten niet boven den nok van een gereformeerd bedehuis uitgingen, als hij — wat Chateaubriand in 1836 Vinet tot verdienste aanrekende — tot zelfs in zijn letterkundige critiek aan moraal en religie zijn normen ontleende. Passie is in een kunstgewrocht nu eenmaal het een en het alles en passie en piëtisme zijn er twee. Omdat er geweest zijn, die de aesthetische waardeering hebben afgewezen, als daaronder het ethische schade zou lijden, werd hier niet begrepen, dat dezen met Prof. Gunning ook hebben beleden: „Tenzij ons zedelijk leven aesthetisch zij, ja overvloediger dan dat van hen, die de aesthetische richting volgen, kunnen wij in het Koninkrijk der hemelen niet ingaan."

* * *

Er waren er echter in Frankrijk en Zwitserland ook, die, zij het om een andere reden, met Pierson in meening verschilden over de primaire beteekenis, welke hij voor de waardeering van Vinet aan diens literaire critiek toekende. Vautier achtte Vinet het grootst, niet als kunstrechter, maar als moralist. „Het z e d e l ij k beginsel maakte de eenheid uit van a l zijn werk; de c r i t i c u s Vinet was slechts een der vele openbaringsvormen van wie als e t h i c u s zijn gelijke niet heeft." „Den mensch te kennen, is voor hem het beginsel der wijsheid, die een mensch heeft te kennen."

Dat Vinet een menschenkenner als weinigen geweest is, was ook de overtuiging van Jhr. Mr. A. F. de Savornin

Lohman, in de laatste jaren zijns levens steeds meer tot hem wedergekeerd. „Wie het niet beter wist," zei deze me eens, „zou kunnen denken, welk een schurk moet die Vinet zijn geweest: er is geen schuilhoekje in het menschenhart, dat hij niet kent."

Studie der literatuur was voor Vinet studie van christelijke moraal en christelijke psychologie. Zich in een schrijver verdiepen beteekende voor hem : een onderzoek instellen naar den geest, die in hem leefde, willen weten, hoe deze zedelijk was georiënteerd, ook de fijnste trekken zijner moreele physionomie zoeken te kennen, en in zijne afdwalingen, die voor de rede een dwaasheid, voor het geweten een ergernis zijn, toch nog een aspiratie hopen te vinden, welke uitging naar waarheid.

Ook Frédéric Chavannes is van meening, dat Vinet, „de man van den plicht," „met zijn zeldzaam gevoelig en buitengewoon zuiver zedelijk besef", bovenal beteekenis heeft als „de moralist van het hoogere leven, van het leven des geestes."

* * *

Voor Prof. J. Cramer Sr. daarentegen is Vinet allereerst geweest „de Pascal van het protestantisme," „de voortreffelijke apologeet van het Christendom," wiens gansche leven op één doel was gericht: „alles te verwijderen, wat de glorie van Christus en de glorie van het Evangelie zou kunnen verduisteren." Aan een wereld, vol vooroordeel, wilde hij toonen, „hoeveel wijsheid er in de dwaasheid van het Kruis was verborgen, en aan een menschheid, zoo wanhopig door „beginselen" verdeeld, laten zien, dat alleen Jezus de Middelaar harer contrasteerende gedachten kan zijn."

* * *

Vautier meent, dat de tegenstelling tusschen zijn op-

vatting en die van Prof. Cramer een identiteit moet worden genoemd. Vinet was de apologeet van het Christendom, omdat hij de moralist was van het hoogere leven, hij was de moralist van het hoogere leven, omdat hij de apologeet van het Christendom was. Moraal toch omschrijft hij als de kunst, het leven te onderwerpen aan het gezag der consciëntie, aan de wet van den plicht, aan beginselen, hoog en machtig genoeg, om te kunnen heerschen over geheel het bestaan. Het geweten echter is, gescheiden van God, volkomen onverklaarbaar en het denkbeeld van plicht onderstelt een gezag, dat boven ons staat. Een plicht tegenover zich zelf is geen plicht. Wie aan zich zelf gehoorzaamt, gehoorzaamt niet meer. De gehoorzaamheid echter aan consciëntie en plicht is onbestaanbaar, waar de religie gemist wordt, die het beginsel der ware gehoorzaamheid is. Daarom zijn moraal en religie, hoe onderscheiden ze ook zijn mogen, in werkelijkheid toch één. Waar men de eerste „indépendent," onafhankelijk van de tweede gemaakt heeft, een emancipatie, minder door de rede dan door den hartstocht geëischt, ontaardt ze, blijkens de ervaring, in utilitarisme. En geen enkel beginsel is in die mate in strijd met het Evangelie, dat zelfverloochening en deemoed vraagt, als de berekenende nuttigheidsleer. Ware het Christendom enkel dogma, het zou in de wereld minder tegenstand ontmoeten, dan nu het ook moraal is, moraal, die haar wortelen in de hemelen heeft. In den persoon van Jezus Christus heeft men de zedelijke waarheid gekruisigd, men heeft Hem gehaat, omdat Hij het vleeschgeworden Ethos geweest is, en na wat op Golgotha is geschied, is er voor de moraal geen andere grondslag dan de verzoening, die daar tot stand is gebracht.

* * *

Edmond de Pressensé vestigt de aandacht op een geheel andere zijde in het leven van Vinet. Voor hem is deze „een van de grootste, van de eerlijkste liberalen van zijn tijd," vertegenwoordiger eener politieke richting, waartoe Gladstone en De Savornin Lohman behoorden, maar waarvan men in ons land maar al te vaak enkel de caricatuur te zien heeft gekregen. Het liberalisme van Vinet toch was gespeend aan alle benepenheid, allen coterie-geest, alle protectionisme op geestelijk gebied, alle anti-clericalisme, alle verlichtdoenerij, alle bekrompen intellectualisme, alle speculeeren op de volksgunst door het opstellen van een zoo radicaal mogelijk program van beginselen — te langer, naarmate men zelf beginselloozer was — dat ten slotte bij de uitvoering toch blijkbaar geen sterveling bond. Hem heeft men allerminst kunnen verwijten, dat de heidensche staat de eenige God was, dien hij vóór zijn aangezicht had. Als men hem, „een der beroemdste verdedigers, den meest eerbiedwaardigen en den meest vurigen apostel der groote beginselen van 1789" genoemd heeft — al is hierbij vergeten, dat Vinet, vooruitstrevend als maar weinigen, geen enkel oogenblik het recht der historie miskend heeft en dat de beginselen van 1789 meer dan twee eeuwen vroeger onder invloed der Hervorming hier te lande zijn verkondigd — dan is dit, omdat hij in naam van het Evangelie de emancipatie eischt van het individueele geweten, omdat hij er op aandringt, dat de staat zich terugtrekken zal binnen de grenzen, die deze nooit had moeten overschrijden, en zich tevreden zal stellen met de grootsche taak, de beschermer van elke vrijheid, de waarborg van iedere ontwikkeling te zijn. In een artikel over Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman schreef Jhr. Mr. D. J. de Geer eens: „Men zou geneigd zijn, zijn staatkundig denken, met

eerbiedige toespeling op een heerlijk Bijbelwoord, aldus te vertolken: „Nu blijft Gezag, Recht en Vrijheid, deze drie, doch de meeste van deze is de Vrijheid." Dat had ook van Vinet gezegd kunnen zijn. „Al zou de vrijheid alle denkbare gevaren in zich bergen en de slavernij de meest volmaakte rust kunnen waarborgen," sprak hij eens, „dan zou ik nog de vrijheid verkiezen, want de vrijheid is het leven, de slavernij is de dood." „Dulding," „verdraagzaamheid," surrogaten voor vrijheid, in de dagen van fanatisme en onderdrukking ontstaan, achtte hij niet voldoende; als Roger Williams bij de stichting van Rhode-Island in 1647 eischte hij, dat de staat, die als staat geen religie kan hebben, de meest onbeperkte godsdienstvrijheid uitroepen zou en geen enkele richting speciaal zou begunstigen. Ook voor het Evangelie vroeg hij de overheid niet om protectie, enkel om de meest volledige vrijheid. Geprivilegieerde religies immers zijn niet zelden vervolgzieke religies, die om een jota in de confessie of een tittel in de liturgie een beroep doen op het openbaar gezag, dat alle ketterij heeft te weren. Wie den scherprechter of den cipier tot apologeet van het Christendom maakten, verwachtten, naar zijn opvatting, van kracht en geweld voor de waarheid den steun, dien alleen geestelijke invloeden in staat zijn, te schenken. „Als de politiek aan religie doet, doet de religie aan politiek, tot groote schade voor beide, en zeker niet het minst voor de religie." Ook van deze geldt het woord, „als ze zwak is, is ze machtig." Geen bescherming vragende, omdat het geen vervolging wil, zal het godsdienstig besef zich verdiepen in individu en gemeenschap, zal het als zuurdeeg de massa doordringen en zoo invloed verkrijgen op het gezag. Een christelijke regeering maakt een volk niet christelijk, maar een volk,

waarbij de christelijke moraal op grond van persoonlijk geloof, in vrijheid omhelsd, inhoud van aller consciëntie geworden zal zijn, zal in het bezit van een christelijke overheid komen, die hiervoor zal waken, dat aan de vrijheid van een individu geen andere grens wordt gesteld, dan noodig is, om de vrijheid van zijn naaste te waarborgen.

Vinet beweerde eens, dat de vijf vingers van zijn hand voldoende waren, om hen te tellen, die evenzoo dachten als hij. Wat zijn politieke overtuigingen aangaat, is er geen zweem van overdrijving in dit woord. Een zoo radicale scheiding van kerk en staat, als hij wilde, vond bestrijding zoowel bij hen, die in de kerk, als bij hen, die in den staat met gezag waren bekleed. Wie meenden, dat de overheid geroepen is, „den mond des Heeren te vragen", door bij de vertegenwoordigers der religie advies in te winnen, vonden zijn theologie zwevend, zijn kerkbegrip onzuiver, zijn staatsidee onchristelijk, hadden bezwaar tegen zijn gemis aan werkelijkheidszin, zijn gebrek aan historisch besef, zijn overdrijving van de beteekenis der individualiteit, zijn miskenning der waarde van de vaste formule, den onveranderlijken regel, de onwrikbare wet. In het bestuur van kerk en staat achtten de practici een idealisme als het zijne, dat, geen rekening houdende met de natuur van den mensch en de kracht der omstandigheden, in de aspiraties van een droomer of in de eischen van een overgevoelige consciëntie bindende voorschriften voor het gezag zou willen zien, een opzettelijk vergeten, dat voor den strijd een andere uniform noodig is dan voor een parade.

Maar niet alleen zij hadden bezwaren tegen een subjectivist als Vinet, die beweerden, dat alleen het hoog willen houden van Gods ordonnantiën en het handhaven der objectieve overgeleverde waarheid hen deden protes-

teeren tegen zijn theorieën, die alle vastigheid wegnamen; ondanks een gedurfde uitlating als: „het eenige middel om omwentelingen te voorkomen, is omwentelingen te maken," wekte hij niet minder verzet bij hen, die, hoewel in naam van „den vooruitgang" godsdienst als een atavistisch verschijnsel aanmerkende, dat met de vorderingen der wetenschap en de vermeerdering der volksontwikkeling even zeker zou verdwijnen als de duisternis voor het licht, de kerk toch nog wel bruikbaar achtten als een politiek instrument, dat, in handen hunner van negatie levende geestverwanten, hun gezag in den staat kon bestendigen. Vooreerst toch had Vinet betwijfeld, of vermeerdering van verstandelijke kennis wel altijd een zegen mocht heeten, of ze zonder versterking en verdieping van zedelijke beseffen wel een bewijs was van waren vooruitgang, en vervolgens had hij aan de helft plus één, die zich gerechtigd achtte, omdat „het intellect" aan haar zij stond, aan de helft min één haar „beginselen" op te leggen, weleens op zeer ongelegen oogenblikken er aan herinnerd, „dat rechtvaardigheid tegenover allen de grondslag en het meest constitutieve element is van waar liberalisme" en dat men nog niet liberaal is, omdat men er „geavanceerde godsdienstige beginselen" op na houdt, soms alleen nagepraat, of omdat men zich boven alle religie waant uitgegroeid, daar het ongeloof niet minder dan de inquisitie zijn Torquemada's heeft voortgebracht.

Echt liberaal in de politiek en beslist geloovig in de religie vormden voor Vinet geen tegenstelling, maar waren causaal met elkander in zijn bewustzijn verbonden. Gehoorzaamheid aan God was in zijn oogen oorsprong en waarborg aller vrijheid, die niet in bandeloosheid en dus niet in despotisme ontaardt. Het zuivere democratische

beginsel, dat aan elken mensch als mensch waarde toekent, is aan het Evangelie ontleend. „Wat gij wilt, dat de menschen u zouden doen, doet gij hun desgelijks," is de grondstelling van het liberalisme, dat werkelijk liberaal is.

Het nauwe verband, dat Vinet, die de eenheid aller waarheden erkende, tusschen politieke en godsdienstige overtuiging gelegd heeft, was in veler oogen voldoende, om hem in te deelen bij de reactionnairen. Een wezen, zoo amphibisch als een Christen-liberaal, als een rechtzinnige, die vooruitstrevend zou zijn, als een geloover, die dacht, bestond immers in de werkelijkheid niet. Hoe kon nu iemand, die wanhopig orthodox was, dus de duisternis liefhad, tevens liberaal zijn en dus overtuigd wezen, dat alom licht te verspreiden een der eerste plichten is van den modernen staat. Wie rechtzinnig is, is natuurlijk een obscurant, en zei Mr. Levy niet, dat zij, die obscurantisme en clericalisme vereenzelvigen — het laatste natuurlijk met zijn luguber gevolg — niet ver van de waarheid zijn verwijderd? Dat er in ons lage land toen nog heel andere tweeslachtigen zich lieten hooren : vrijhandelaars in katoen en in koffie en protectionisten in godsdienstige neutraliteit, begrepen in hun polemiek met Allard Pierson, toen men Vinet verdacht, op twee gedachten te hinken, zelfs zij niet, die uit vrijheidszin voor hatelijken dwang, uit Cobdenisme voor bescherming der „verlichtheid" waren en uit verdraagzaamheid zich onverdraagzaam betoonden.

Uitgeworpen door de twee antagonistische groote partijen, behoort Vinet tot de gemeente der eenzamen, die de groote Eenzame in den loop der eeuwen om Zich heen heeft verzameld, en die door geen richting zich laat annexeeren, omdat Hij, de Heer van allen, de zijnen heeft,

niet maar in één kring, en niet enkel van rechtzinnige, maar ook van vrijzinnige bekrompenheid de oprechten verlost.

Vinets overtuiging, dat Christus, de koning, de aanvoerder is in den strijd voor de geestelijke emancipatie, die nog iets meer inhoudt, dan door elementaire kennis den nacht der duisternis te doen wijken, heeft zijne houding tegenover de politieke partijen bepaald. Gering was zijn sympathie voor het radicalisme zijner dagen, in eigen oogen consequent liberalisme, naar zijn opvatting de lijnrechte tegenstelling er van. Hij beschouwde het als den wegbereider van het socialisme, waarvan het echter de conclusies niet aandurfde, en tegen het socialisme heeft hij, wiens sociaal gevoel heel wat sterker was dan dat van hen, die hij bestreed, de christenheid nog in het laatst van zijn leven te wapen geroepen.

Aan het Marxisme toch ligt hetzelfde beginsel ten grondslag als aan de Societas Jesu : de loochening van het recht der individualiteit. Beide, tenzij hen de nood er toe dwingt, weigeren het recht der persoonlijke vrijheid te erkennen, en beide achten, naarmate hun macht stijgt, verdraagzaamheid minder noodig, als het hun tegenstanders geldt.

De overtuiging van den enkeling moet, volgens het credo van „het katholicisme der materie", als „het belang der gemeenschap," synoniem met het gezagsfanatisme der leiders, dit mocht eischen, onverbiddelijk aan de discipline ten offer worden gebracht; en met vernietiging wordt ieder bedreigd, die in zijn verwatenheid zich niet aan de autoriteit van hen onderwerpt, die door grooter welbespraaktheid, tot niets bindende beloften, berekenende sluwheid, oogendienarij van de massa, stijving der menigte in haar vooroordeelen zich omhoog hebben gewerkt. Het

hinderde hem, den raadsman der armen, dat de leus der Heilige Alliantie: „Alles voor, niets door het volk" — waarmee hij allerminst sympathiseerde — in den mond der demagogen op meetings tot „alles door het volk" geworden, door het practische resultaat der gewekte agitatie werd aangevuld met „niets voor het volk" en niet weinig ten bate van wie, tot bereiking hunner eerzuchtige plannen, het zoo gewetenloos exploiteerden. Deze grief was echter ondergeschikt aan een andere, dat met zijn heidensch étatisme het socialisme „het licht op den zonnewijzer van Achaz meer dan achttien eeuwen terug naar het verleden wil doen gaan." Er zijn onder de politieke ephemeriden van nu, die apodictisch beweren, dat Vinet's ideeën niet meer weerlegd behoeven te worden — „diens beginselen immers zijn absoluut dood" — er heel wat, wier blik minder dagen vooruit ziet dan de zijne het decenniën deed. Zijn als „verouderd" beschouwde ideeën konden weleens blijken moderner en juister te zijn dan die der „Fortschrittler", die uit de hoogte op hem neerzien.

* * *

Hoewel ik geloof, dat Vinet, „een heilige tobber," als Prof. Is. van Dijk hem eens noemde, ook op politiek gebied scherper zag dan tal van opportunistische slimmelingen, voor wie beginselen enkel beteekenis hebben als propagandistisch materiaal, en hij ook in dit opzicht een man van de toekomst zal zijn, omdat zijn woord langzaam, maar zeker hervormingen voorbereidt, welke, is eenmaal voor haar de volheid der tijden gekomen, historie zullen worden, toch ligt, naar ik meen, ook daar zijn karakteristieke beteekenis niet. Daarvoor was hij te veel, wat Lecoultre hem noemt, „een profeet in onzen westerschen geest en naar de godsdienstige behoeften van de negentiende eeuw."

Ed. de Pressensé benadert de waarheid nauwkeuriger, als hij schrijft, „Vinet heeft geen evenknie in de studie der christelijke psychologie." De zelfkenner was menschenkenner en hij, die in de wereld zijns harten donkere binnenlanden heeft ontdekt, heeft anderen geholpen, in hun eigen ziel minder vreemdeling te zijn. Hoe menigeen heeft zich af moeten vragen, na een gesprek met hem, onder vier oogen gehouden : „Is er dan geen enkel hoekje in mijn innerlijke leven, waarvan hij het bestaan niet vermoed heeft?"

„Mij heeft hij gelicht van de geestelijke staar," getuigde Verny en hoevelen zeiden het dezen met dankbaarheid na. De protestanten onder hen, wier protestantisme enkel hierin bestond, dat zij niets van het katholicisme wilden weten, door hen evenmin als het protestantisme gekend, hadden van hem geleerd, dat protestantisme in iets anders bestaat dan in het geusje uithangen en in het zweren bij het woord van hen, die zij aanmerkten als de toortsdragers der verlichting of de custodes van de reformatorische beginselen, dat protestantisme tot onderstelling heeft: persoonlijk geloof, openstelling van eigen leven voor de reinigende werking van den Heiligen Geest, van eigen hart voor a l l e licht, dat van God komt, vroomheid in den geest van de kerk, voor zooverre die vroomheid is in den geest van Christus, den Heer.

En dat juist, zegt Molines, is zijn beteekenis, „dat Vinet de representant is geweest van de christelijke individualiteit, door de Reformatie in haar zuiverste openbaring bedoeld, een individualiteit, natuurlijk niet ter versterking van het egoïsme, maar voorwaarde van wezenlijke, geestelijke, levende eenheid in dienst van de liefde."

Als een echt zoon der Hervorming, die bij haar oorsprong

een pleidooi was voor de vrijheid van den Christenmensch, verwierp hij, aan de stem zijner consciëntie gehoorzaam, in de pauselijke kerk èn haar organisatie èn haar cultus èn haar moraal èn haar belustheid op wereldlijke macht, en toch, hoeveel katholieken hadden hem lief om wat een hunner genoemd heeft zijn Fénelon-ziel. Voor niet weinigen is hij „de herder hunner gedachten" geweest, die hen geleerd had, voor eigen overtuiging eerbied te hebben en door te dringen tot wat onder het ritueel tot onherkenbaar wordens toe verborgen lag. Zijn zonnige vroomheid, in zwaren strijd op het leven veroverd, was hun de verklaring van een zijner heerlijkste uitspraken geweest: „Niets menschelijks is Mij vreemd, het Evangelie heeft dit woord gelegd op de lippen van God."

* * *

Vinet zou tegen deze waardeerende karakteristieken protest hebben aangeteekend. „Ik zeg u voor de derde maal, dat ik een ezel ben, een weetniet met een vernisje van kennis, een klaplooper in de philosophie, een beunhaas in alles." Valsche nederigheid? Voor dezen vorm van hoogmoed was hij te veel een dier Nathanaëls, in wie geen bedrog is. De Félice wijst de oorzaak dier zelfonderschatting in deze woorden aan: „Vinet beoordeelde anderen met zijn hart, zich zelf met zijn geweten." Voor hen had hij al de barmhartigheid der liefde, die geen kwaad denkt, voor zich zelf al de strengheid van het ideaal, waarmee niet getransigeerd worden mag. Als de edele Apostel des Heeren, die zich zelf „den grootsten der zondaren" genoemd heeft, achtte Vinet ieder ander uitnemender dan zich zelf. „Bij dezen man," riep Clavel de Brenlès uit, „is de volmaking tot een passie geworden," „deze heilige, met zijn ruimen blik, is even groot door zijn

ootmoed als door zijn intelligentie ; naarmate zijn gedachten zich hooger verheffen, buigt zijn hart zich dieper voor Golgotha's kruis."

* * *

Vinet was de eenige niet, die oordeelde, dat men Vinet's beteekenis overschatte en aan zijn karakter overdreven hulde bewees. In October 1837 zond Adolphe Monod hem uit Montauban een brief, waarin deze uiting gaf aan zijn gevoelen, dat het zijn lieven broeder aan eenvoud ontbrak, eenvoud als schrijver en eenvoud als Christen.

„Uwe gedachten hebben, naar het mij toeschijnt, iets gezochts en gewrongens en de formuleering er van draagt hetzelfde karakter. Uwe ideeën zijn dikwijls zóó abstract, dat ik moeite heb, ze te volgen, en tot mijn spijt en mijn beschaming de poging er toe somtijds opgeven moet, en ik vraag mij af : is dat ook niet ten deele de schuld van den schrijver, is hij zelf niet de oorzaak, dat zijn lezers een deel der vruchten moeten missen, die zij van zijne overpeinzingen konden trekken?" „Niet alleen uwe literaire, maar ook uwe christelijke gedachten zijn zóó verhuld door den sluier uwer elegante, delicate, abstracte taal, dat zij bijna boven het bereik van den geloovigen lezer, hoeveel te meer dan boven dat van den wereldling liggen." „Gij meent, ter wille van God en in het belang zijner zaak, den literatoren een literator, allen alles te moeten zijn." „Maar het lijkt me soms toe, of gij speelt met het talent, door den Heer u geschonken, om alles te kunnen schilderen, en dat gij u liever verdiept in uw eigen gedachten dan u stelt vóór het aangezicht Gods, dien wij groot moeten maken, en der zielen, die wij hebben te redden. Naar mijn overtuiging zoudt gij de belangen van onzen goddelijken Meester nog krachtiger dienen, als uw

taal eenvoudiger, practischer, rechtstreekscher was en uw getuigenis aan de Waarheid, die van het leven de oorsprong is, een stoutmoediger karakter ging dragen."

Met dit schrijven zal Vinet ongetwijfeld tot zich zelf zijn ingekeerd, en, naar een eigenaardigheid van zijn geest, door zijn vrouw aangewezen, „van scrupules, rustende op illusies, pijnigende realiteiten hebben gemaakt."

Toch geloof ik niet, dat dit zelfonderzoek hem tot zelfbeschuldiging zal hebben genoopt. In 1839 schreef hij aan zijne zuster: „Ik wandelde in de waarheid, toen ik de goede zaak indirect, als men zegt, diende." Vinet's gewraakte methode was geen gevolg van gebrek aan zedelijken moed, maar vrucht der overtuiging, dat in de geestelijke opvoeding de rechte weg naar zelden de kortste is en dat veroveringen à bout portant niet de duurzaamste zijn.

De vrees van Adolphe Monod, dat wie „bewerkt" moesten worden, van Vinet's bedoeling ongeveer niets zouden begrijpen, is bovendien met de waarheid in strijd. Chateaubriand, Sainte-Beuve, Victor Hugo hebben wel degelijk gereageerd op zijn woorden en de mindere goden hadden in de literaire critiek de verkondiging van het Evangelie in die mate geproefd, dat ze Vinet voortaan ongelezen lieten.

Harder nog dan het oordeel van Monod was dat van César Malan, „den caesar van het Réveil." Deze was van meening, „dat de waarheid, die in Christus is, aan Vinet maar zeer onvolledig bekend was," dat deze „den geest der aanneming" miste. Zoo vaak hij Vinet begreep, wat intusschen maar zelden het geval was, vond hij hem niet zuiver in de leer. Nu was, een ketter te zijn, in Vinet's oogen geen onvergefelijke zonde. Van zijn vriend Erskine getuigde hij, „dat deze wel zeer weinig orthodox was,

maar desniettemin een uitnemend discipel van Christus" — „rechtzinnig denken is nog geen aanbidden" en „savoir Dieu" sluit „avoir Dieu" nog niet in — en wat zijn eigen Christendom betrof, beleed hij, „ternauwernood een beginneling te zijn" — „zijn ootmoed stemde tot ootmoed, al wie hem kende," sprak een zijner vrienden — „en alleen maar met groote stelligheid te mogen zeggen: „ik zou wel heel gaarne een waar volgeling zijn van Jezus."

* * *

Zijn meening over zich zelf en die van Malan over hem komen dus vrijwel overeen, alleen de grond van hun gelijkluidend oordeel verschilt. Vinet durft maar nauwelijks een Christen zich noemen, omdat hij beseft, hoe ontzaglijk veel het inhoudt, een Christen te zijn, en het revival-Christendom van Malan — „half profeet, half kwakzalver", liet in een zijner B r i e v e n Isaäc da Costa zich over dezen broeder ontvallen, die hier te lande in den Réveilkring nogal heel sterk en vogue was — dat in zijn theorie eigen gerechtigheid zoo absoluut mogelijk verwierp, sloot in zijn practijk een vrij groote dosis eigengerechtigheid niet uit, die in alle nederigheid deed erkennen, dat men het volmaakte nog wel niet geheel, maar dan toch bijna bereikt had en ieder geval op den levensweg verder was gevorderd, dan wie minder radicaal met „de wereld" hadden gebroken. In het overal en altijd, het te pas en te onpas zich een zondaar verklaren, zag de kring van Malan weleens het bewijs, dat men voortreffelijker toch was dan de „ondiepe" naturen, die de algeheele verdorvenheid niet zoo sterk, niet zoo onophoudelijk accentueerden en nog geloofden in een, zij het vaak onbewusten, drang naar waarheid, naar reinheid, naar God in den door de zonde gevallene, nu hier, dan daar vrede zoekende, en door intuï-

tie, door inspiratie iets ontdekkende van de vrijmakende waarheid, die Christus heet.

Anderen hebben over Vinet's geloofsleven milder geoordeeld dan Vinet en Malan. Diodati beschouwde hem als „den eminentsten vertegenwoordiger van de jonge theologische generatie, als den man, die aan de moderne beschaving het meeste goed kon doen, daar de breedheid zijner beginselen en de verhevenheid van zijn Christendom hem in staat stelden, de behoeften der eeuw, de verlangens der religieuze naturen, of van hen, die het zouden willen zijn, geheel te bevredigen."

* * *

En toch meer dan den literairen criticus, meer dan den christelijken ethicus, meer dan den evangelischen apologeet, meer dan den vurigen strijder voor echt liberale beginselen in het staatsbestuur, meer zelfs dan den nederigen Christen, die bereid was, steeds minder te worden in de schatting der menschen, als de eenige Meester van allen in hun waardeering maar wies, vereer ik in Vinet den psychologischen paedagoog, dit woord nu niet genomen in de eenzijdige kaste-beteekenis van onderwijzende kringen. Emile Souvestre zei zoo naar waarheid: „Hij was een dier zeldzame mannen, wier l e v e n een onderwijzing is." Geestelijke omgang met een man, een Christen, als hij, kan mannen, kan Christenen vormen. Ook op paedagogisch gebied heeft hij, naar het woord van Astié, „aan de wereld meer oorspronkelijke en ware gedachten geschonken, dan wie ook in deze eeuw."

Alleen men verwachte bij hem geen paedagogisch systeem. „We missen bij hem," schrijft Prof. Cramer, „de strenge begripsbepaling, die tot het vormen van een stelsel onontbeerlijk is." „Zijn buitengewoon sterke analytische

geest," merkt Frédéric Chavannes op, „zou even sterke synthetische eigenschappen bezeten moeten hebben, om in evenwicht te zijn; ongelukkig ontbreekt de synthese bijna geheel. Wij staan bij hem tegenover een theorie, die niet in practijk is gebracht, tegenover een practijk, waaraan niet beantwoordt een theorie."

Al meen ik, dat de verklaring van Vinet's stelselloosheid, door Chavannes gegeven, niet in ieder opzicht juist is, ongetwijfeld is waar, dat hij op ieder gebied „maar" een zaaier geweest is, die, aan zijn roeping getrouw, is uitgegaan, om te zaaien; en dat hij zijn naam niet vereeuwigd heeft, door de menschheid een hecht getimmerte van begrippen na te laten, is onloochenbaar zeker.

Dit is echter een afdoende reden voor velen, hem links te laten liggen en hem in te deelen bij wie „wetenschappelijk" niet meetellen. Om voor vol te worden aangezien en voor „principieel" door te gaan, moet men een stelsel hebben gebouwd, of er althans een hebben aangenomen. Dat een systeem, als de pyramide van Cheops, weleens niets is dan de grafstede van doode gedachten, is geen bezwaar : er is iets b l ij v e n d s gewrocht!

* * *

Dat iemand, die om zijn beteekenis voor de ontwikkeling der protestantsche gedachte bij Schleiermacher, om zijn apologie van het Christendom bij Pascal, om zijn accentueeren van de individualiteit bij Rousseau is vergeleken, in zijn werken behalve de eenheid van geest, die ze ingaf, niet nog een andere, meer exterieure eenheid van syllogistische formatie bereikt heeft, wordt echter niet door ieder betreurd. Er zijn er, voor wie het Evangelie van Christus, voor verstandigen verborgen, maar in emotie door de kinderen gekend en door wie weer kinderen wer-

den, minder Evangelie zou zijn, indien het een eenheid was, zooals logische deductie er opbouwt. Tot hen, die Vinet er te hooger om achten, dat hij aan de vele stelsels niet het zijne heeft toegevoegd, behoort een zijner biografen: Armand Vautier. „De zedelijke wereld," motiveert deze zijn oordeel, „is even oneindig als de wereld der zinnen. Achter wat men ziet, achter wat zich laat definieeren, ligt nog altijd een wereld van feiten, waarmee het uitvoerigste stelsel geen rekening houdt. Men kan geen logisch systeem timmeren dan onder voorwaarde, dat men zich zelf verbiedt, den blik te vestigen op wat buiten bepaalde grenzen ligt. Dat hebben tal van wijsgeeren van lagere orde gedaan, die de oneindige ruimte in een kubieken decimeter wilden bergen. Hoeveel hooger staan zij, die zonder de pretentie, alles in één kader te kunnen omvatten, op lichtende horizonten en tot overpeinzing brengende vergezichten hebben heengewezen, op werelden van waarheid, die nog te ontdekken, nog te veroveren zijn. Vinet behoort tot de laatste klasse van denkers, die altijd weinig talrijk is geweest."

Ik wil hier niet prijzen, ik wil hier niet laken, „het vermaak om te kunnen veroordeelen is een treurig vermaak", zegt Vinet, en oppervlakkige lof is geen hulde voor een man, die van alle rhetorica zoo afkeerig is geweest; ik wil zoeken te verklaren, waarom Vinet geen afgerond stelsel heeft nagelaten, of, zooals men van rechts en links beide — „een bepaalde soort orthodoxie en een bepaalde soort liberalisme", merkte hij op, „ontmoeten elkaar in een gemeenschappelijke behoefte aan formules" — hem tot grief aanrekent, waarom hij „zoo weinig een man uit één stuk is geweest, levende uit één beginsel, handelend naar een vaststaand program."

„Men wist zoo weinig, wat men aan hem had; als het op een beslissing aankwam, kon men op hem nooit onvoorwaardelijk rekenen; hij ging mee, maar onder voorbehoud, stemde in, maar met reserve; zijn sympathie stond nooit òf aan deze òf aan de andere zijde, maar was altijd gedeeld".

Zelf heeft hij tegen het verwijt, noch rechtsch, noch linksch te zijn, nooit een protest doen hooren. „Alles," schreef hij, „is bij mij half, mijn karakter is half, mijn verstand is half, mijn gebreken zijn half, mijn deugden zijn half, ik heb van alles een beetje." Geen oogenblik heeft hij er aan gedacht, tot zijne verdediging zich op het woord van Pascal te beroepen: „On ne montre pas sa grandeur par être en une extrémité, mais bien en touchant les deux à la fois, et remplissant tout l'entre-deux." Hij, die zooveel bezat, waarvan hij het bestaan niet vermoedde, gevoelde het weinige, dat hij miste, als bewijs zijner minderwaardigheid alleen maar veel dieper dan de geesten van lageren rang, die, staande vóór een spiegel, altijd meenen, het beeld van een onfeilbaarheid vóór zich te zien.

Zijn Persoonlijkheid.

In een harer brieven schrijft Mevrouw Vinet overhaar man, dien zij kende als niemand anders en, zooals hij schreef, voor hem zoo véél is geweest, dat den omvang er van „alleen God kon bepalen": „Veel tegenstellingen in zijn karakter worden verklaard door de opvoeding, die hij ontvangen heeft, en door het verschil in aard tusschen hem en zijn vader."

Die vader, Marc Vinet, was een protestant van nogal rationalistischen stempel, een man van gezag, van strenge discipline en vast overtuigd, dat wie voor het Evangelie niet door logica was te winnen, òf heel dom, òf heel slecht moest zijn. Dat Evangelie was voor hem moraal, plichtenleer, en als zoodanig hoogste redelijkheid, door het intellect, als oppersten rechter, gestaafd, en het was de taak der kerk, dépositaire der zedenleer, haren leden de algenoegzaamheid van een leven in overeenstemming met de door haar verkondigde beginselen met klemmende argumenten te bewijzen.

Dat bij dezen achttiende-eeuwschen beminnaar der deugd Christus' naam in zijn brieven geen enkele maal voorkomt, is niet onbegrijpelijk. Het gezonde verstand was toen de Heiland der wereld. Men hield lofspraken vol pathos op de menschelijke rede, wat aan Grundtvig later de ondeugende opmerking ontlokte, dat men in den donkeren nacht der „verlichting" toch wel heel beminnelijk

moet geweest zijn, daar men over een afwezige zich zoo zeldzaam sympathiek uitliet. Zooals een halve eeuw geleden de mannen van het intellect, die aan hun ontbijttafel met hun versche kadetjes van den bakker hun vooruitstrevende ideeën door den postbode ontvingen, in het gevoel hunner onbetwistbare meerwaardigheid weleens zeer uit de hoogte neerzagen op de zielige stumpers, die in 1875 nog aan de mogelijkheid van wonderen geloofden en ook weleens kregel werden, omdat zelfs ons wereldberoemd lager onderwijs, gesecondeerd door de hoogere burgerschool, nog niet in staat was geweest, de duisternis van den aardbodem te verdrijven en de kerken in graanschuren te veranderen, was ook Marc Vinet niet best te spreken over de momiers, de Waadtlandsche „fijnen", en bij hem — wij hier zijn makker — in wien de prikkelbaarheid van den meridionaal zich verbond met de onverzettelijkheid, in de eerste generaties den afstammelingen der Hugenoten eigen, kookte al spoedig het bloed, als hij zijn hart over die geestdrijvers luchtte, die, wat algenoegzaam was, onvoldoende durfden noemen.

Hierover zijn allen het eens, dat de invloed, dien deze vader op zijn zoon heeft geoefend, zeer ingrijpend is geweest. „Mijn goede vader," schrijft Vinet, „was de regel van mijn handelen, het licht, waarbij ik oordeelde, het gezichtspunt, waaruit ik alles beschouwde". Frédéric Chavannes, ook in dit opzicht een geestverwant van Busken Huet — volgens wien Wessel Gansfort, door zijn tijdgenooten lux mundi genoemd, omdat deze Reformator vóór de Reformatie het nog niet tot de wonderbaarlijke ontwikkeling van een modernen dominee had gebracht, een „catechiseermeester" is gebleven — dat hij moeilijk begrijpen kon, hoe een man, zoo ontwikkeld als Vinet, en die geen

huichelaar was, nog zoo orthodox is gebleven, vond daarvoor twee oorzaken; de eerste is natuurlijk: ondanks Vinet's genialiteit, ontbrak het dezen, als ieder, die niet vrijzinnig is, „aan wetenschappelijken zin" en de tweede: „hij heeft uit de eerste indrukken, welke hij heeft ontvangen, een plooi behouden, die nooit gladgestreken is." Over den invloed des vaders laat Chappuis zich nog sterker uit. „Het is merkwaardig, hoeveel men in den zoon terugvindt van den strengen en toch zoo teederen vader, een grammaticus, een slaaf van zijn plicht, een apostel van orde en regel, een stoeren werker, een nauwgezet geweten, met behoefte aan correctheid, sterk ascetische neigingen, gehechtheid aan het bestaande, eerbied voor het antieke en voor sociale conventies." Vinet had wel wezenlijk een vaderlijk erfdeel en al is het ontwijfelbaar, dat hij het op rente uitgezet en niet onaanzienlijk vermeerderd heeft, de brieven van zijn vader stellen wel duidelijk in het licht, dat deze aan zijn zoon geestelijk heel wat vermaakt heeft.

Evenals zijn vader had Vinet van zijn jeugd af een vroom gemoed. Het rechte verband evenwel tusschen geloof en leven, tusschen objectief en subjectief Christendom, tusschen dogma en moraal was hem in de ouderlijke woning een verborgenheid gebleven. Het Evangelie was hem aanvankelijk een leer, waarmee men het eens of niet eens is, iets, dat op grond van verstandelijke overwegingen wordt aangenomen of verworpen. „Langs speculatieven weg," schrijft hij zelf, „ben ik tot het Evangelie genaderd en ik leg er mij bij neer, maar ik prijs ieder gelukkig, aan wien het zich niet vertoont van zijn bespiegelende zijde, die het profiel er van is, maar en face, dus als een levende kracht van herschepping en liefde."

* * *

De „Pascal van de kerken der Hervorming," zooals De Pressensé hem genoemd heeft, was als zoon van zijn vader dus vrij intellectualistisch van aanleg, en toch schrijft hij : „Ik ben bang voor de verwoestingen, die de theorieën aanrichten; het is de groote dwaling van onzen verstandelijken, analyseerenden tijd, dat men alles verwacht van een stelsel." Speciaal den Duitschen geleerden verwijt hij, „dat ze veel te weinig met de feiten rekening houden en veel te uitsluitend alleen aan de ideeën waarde toekennen." „De menschelijke geest, na den val zoo zwak en zoo wankel, heeft, om te gaan, twee krukken noodig : waarneming en ervaring."

Wie bewijzen wil, dat Vinet's leven niet door één onveranderlijk beginsel is beheerscht, behoeft niet lang naar argumenten te zoeken. Zelfs de oppervlakkigste lezer zijner werken vindt ze bij tientallen. Vinet heeft op elk terrein voor de vrijheid gestreden en Frédéric Chavannes zoekt de verklaring van diens ontwikkelingsgang in den diepgewortelden eerbied voor het gezag, dien hij een van diens meest typeerende kenmerken acht. Aan een zeer sterk ontwikkeld onafhankelijkheidsgevoel, in zijn denken, zoowel als in zijn daden zich uitende, paarde Vinet een onzelfstandigheid, die hem niet zelden over de onbeteekenendste kleinigheden den raad zijner vrienden deed inwinnen. In hooge mate besluiteloos, kon hij toch zonder de minste weifeling stappen doen, die het getuigenis rechtvaardigen, dat Henri Secrétan van hem gaf : „die beschroomde was een beeldstormer."

* * *

Deze tegenstrijdigheden vinden haar verklaring deels in zijn levensopvatting, deels in zijn afstamming.

Leven was voor hem allereerst een leeren kennen der

waarheid, een vrijgemaakt en geheiligd worden door de waarheid, een zijn uit de waarheid, een doen van de waarheid. Op hem is van toepassing, wat Beets van Minister van der Brugghen gezegd heeft: „Waarheid, oprechtheid, eerlijkheid, trouw, de eerste voorwaarden van al wat edel en goed is, van al, wat gelukkig kan maken, zijn de sterk sprekende trekken van zijn karakter geweest. Hij had waarheidszin, dat is dat „goed en eerlijk hart," geschikt, om alle goed zaad in zich op te nemen, te laten ontwikkelen en vrucht te doen dragen; hij had waarheidsliefde en dat „metterdaad en in waarheid," niet maar als een sentiment, maar als een beginsel van handelen; hij had de waarheid lief met die liefde, die zelfbedrog weert, die tegen begoocheling op haar hoede is, die den schijn haat, die met geen halve waarheid tevreden is, die haar boven alles en in alles wil, die haar geheel wil, die haar wil, zóó, als zij is, die niet schuw is van wat zij ook zegt en niet opziet tegen wat zij ook vergt; hij had den moed der waarheid, den moed, om de waarheid onder de oogen te zien, den moed, om ter wille der waarheid den strijd tegen schijnwaarheid en halve waarheid op te nemen, en, waar deze den boventoon voerden, desnoods in kwaden reuk te komen, den moed, om voor zich zelven niet te berusten in hetgeen anderen bevredigen en genoeg zijn kon, maar om dieper door te dringen, en voor zich zelven te veroveren, wat alleen daardoor zelfstandig kan worden bezeten." Vinet zocht naar waarheid in zijn persoonlijk leven, in zijn omgang met anderen, in zijn verhouding tot God. Hij wilde haar niet als abstractie, als inhoud van een begrip, waarmee de logica manoeuvreert, maar als zuurdeesem, die de werkelijkheid doortrok. Als louter theorie, zaak enkel van het hoofd, alleen beteekenis hebbende als argument,

om een redeneering sluitend te maken, achtte hij waarheid nauwelijks waarheid te zijn. Zijn waarheid behoorde niet allereerst tot de sfeer der intelligentie, maar droeg een zedelijk karakter.

Deze dorst naar waarheid, die begeerte, alle fictie buiten zijn leven te houden, die een stempel op Vinet's geestelijk bestaan heeft gezet, is oorzaak, dat hij niet heeft kunnen zeggen, nooit van opinie te zijn veranderd, of zich nooit aan een inconsequentie te hebben schuldig gemaakt. Met Madame de Staël was hij van meening, dat men niet volkomen waar en oprecht kan blijven, als het „wat ik gezegd heb, dat heb ik gezegd," richtsnoer van denken en handelen gaat worden. Een van de talrijke bronnen van leugen was, naar zijn opvatting, de zucht, om consequent te zijn of te lijken. Wie altijd en overal de waarheid willen doen, moeten zich getroosten, dat men hen als „opportunistisch", als „weinig principieel," als „besluiteloos," als „wispelturig," als „ongestadig" aanmerkt.

* * *

Een andere oorzaak van Vinet's „labiliteit" is in zijne afstamming te zoeken. Hij is niet alleen zoon van zijn vader, dien hij, naar zijn vrouw vreesde, „te veel heeft liefgehad," al boezemde deze hem ook meer vertrouwen dan teederheid in, hij was ook kind zijner moeder, Jeanne Etienne Baud, geheel het contrast van haar man. Mildheid, weekheid, aandoenlijkheid schenen woorden, voor haar uitgevonden. „Zij spreidde haar zachtheid, bedekkende en lenigende, als sneeuw over een bevroren aarde." Nooit heeft zij zich zelf op den voorgrond gedrongen, altijd is zij schuil gegaan achter haar zooveel krachtiger man. Zij stelde zoo weinig eischen aan het leven en was zoo zeldzaam erkentelijk voor de kleinste hartelijkheid, die onver-

schillig wie haar bewees. „Niet, om gediend te worden, maar om te dienen," was de samenvatting van haar zelfverloochenend bestaan. Haar geloof was misschien niet al te logisch en zeker niet „wetenschappelijk", maar het was de som harer intiemste levenservaringen, de essence van haar bewustzijn, het geheel van wat voor haar ziel evident was geworden.

Door de geboorte reeds uit deze ouders had Vinet kunnen getuigen : „Zwei Seelen wohnen ja in meiner Brust."

Aan zijn moeder dankte hij zijn groote bedeesdheid, zijn neiging, om zich te effaceeren, de zeldzame gave, om aandachtig naar anderen te kunnen luisteren, zijn behoefte aan dagelijksch zelfonderzoek, die hem tot den psycholoog van het christelijk leven gemaakt heeft, en zijn geringer waardeering van die dogma's, waarvan hij de beteekenis voor den geestelijken groei van den mensch op grond van ervaring niet bijzonder hoog aansloeg.

* * *

Ook de omstandigheden werkten in dualistische richting. Het gezin der Vinet's had wel ervaren, dat de strijd om het bestaan geen spiegelgevecht is. De dagen der ouders waren rijker aan schaduw dan aan licht. Alexandre Vinet is een kind der stille armoede geweest. Hij heeft op meer dan ééne wijze onder de geldelijke zorgen geleden, die het zijnen ouders tot plicht maakten, zelf de tailleur en de coiffeur hunner kinderen te zijn. Als volwassene heeft hij de herinnering aan een kommervolle jeugd nooit kunnen verliezen. Zijn permanente armoede — toen zijn eerste kind, een meisje, werd geboren, bezaten man en vrouw samen 15 Batzen, dus 2 francs en 10 centimes — riep de heugenis der zorgen in hem wakker, waaronder als jongen hij zijn vader en zijne moeder gebukt had zien gaan. Deze

„plebejer" van geboorte was bovendien een aristocraat naar den geest, die, in zijn studentenjaren als gouverneur eenige maanden werkzaam in de familie Jaquet te Longeraie bij Morges, tot de ontdekking kwam, hoe de aangeboren distinctie en de gecultiveerde smaak, waardoor dat gezin zich kenmerkte, bevrediging schonken aan in hem levende, vage behoeften, nu eerst hem bewust geworden, omdat in de ouderlijke woning ze onvervuld moesten blijven. Ook de menschen hebben er wel voor gezorgd, dat hij nooit zou vergeten, afkomstig te zijn uit een kring, waarmee wie zich „beschaafd" waanden, toch onmogelijk konden omgaan. Toen, hoewel hij den wettelijken leeftijd nog niet bereikt had, de kantonnale autoriteiten den veertienjarige toestonden, de literaire colleges te volgen, hebben de muscadins uit de patricische families van Lausanne hun hoog ongenoegen luide genoeg kenbaar gemaakt. Was het geen schande, dat zoo'n armeluisjongen studeerde? Waarom kon die geen koeherder worden, een baantje, waarvoor in den Napoleontischen tijd toch al zoo weinig gegadigden waren? Het werd onder de oude, aristocratische dames zelfs een onderwerp van hoogernstige discussie, of vrije baan voor aller ontwikkeling niet inging tegen de ordonnantiën Gods. En later, toen hij beroemd was geworden, en zijn tegenwoordigheid dus luister kon bijzetten aan een kring, zich verheffende op macht of op geld, maar niet uitblinkende door geest, ontving hij vaak uitnoodigingen van wie hem vroeger links lieten liggen, en velen onder hen, als wier meest opvallend kenmerk men fijn gevoel niet zou noemen, overtuigd, dat iemand van zoo'n kleinburgerlijke afkomst zulk een onderscheiding wel hoog zou waardeeren, maar wien het aan moed ontbrak, hem zijn lage geboorte voor de voeten te werpen, hoe groot

hun lust daartoe ook mocht zijn, deden hem die dubbel pijnlijk gevoelen, door opzettelijk al de zijnen als niet bestaande aan te merken.

En nu is juist „cet état de faillite permanente," eerst in de ouderlijke, later in eigen woning, voor zijn geestelijke vorming van groote beteekenis geweest. Het besef van sociale minderwaardigheid heeft zijn leven niet verbitterd, hem niet tot een revolutionnair of tot een Streber gemaakt, zijne vernederingen door „hoog gemeen" hem deze niet met satire of sarcasme doen beantwoorden. Vóór zijn geestelijke meerderheid erkend werd door de patriciërszoontjes, die daarvoor niet te imbeciel waren, heeft dat gecoiffeerd worden door zijn moeder, dat gecostumeerd zijn door zijn vader hem dikwijls tot mikpunt van niet steeds aristocratische geestigheden gemaakt. Het heeft hem geen valsche schaamte bezorgd, maar wel zijn toch al gevoeligen zin voor het harleveensche en het belachelijke in hooge mate verfijnd; het is oorzaak geworden, dat hij ridiculisatie van anderen nog onmiddellijker opmerkte, en nog angstvalliger vermeed, zich van spot te bedienen; het is ook de oorsprong geworden dier kiesche behoedzaamheid, welke deze nobele natuur in haar verhouding tot anderen voortdurend in acht nam en waardoor hij nooit, tenzij zielszorg er toe noodzaakte, iemands eigenliefde kwetste.

* * *

En deze aristocraat naar den geest was democraat, toen democratisch doen nog geen beproefde methode was, om tot aanzien te komen en belustheid op macht te bevredigen. Hij was de vriend der kleine luiden en dat niet, om door hen op het schild te worden geheven, maar enkel, omdat hij eerbied had voor elken mensch als mensch. In dien eerbied sprak zich zijn liefde uit voor waarheid en vrijheid. In hun

wezen, dus zooals God ze ziet, die niet oordeelt naar den schijn, zijn allen gelijk; wie uit de waarheid wil leven, kruipt niet voor wie hoog zijn, en behandelt niet laatdunkend „den minderen man." Als Christen wist hij, dat armen en rijken, beiden onvrijen, tot één zelfde wezenlijke vrijheid zijn geroepen, daarom maakte hij tusschen hen ook geen onderscheid. De sociale vraag voor hem was niet een kwestie van loonsverbetering, van werktijdbekorting, van standsverheffing, van ontwikkelingsmogelijkheden, zelfs niet van moraliteit, maar in den diepsten grond, en al de overige omvattend, een kwestie van leven wordende religie.

Al achtte hij het socialisme de grootste belemmering voor de verwezenlijking der sociale gedachten — omdat de universeele broederschap niet wordt gewerkt door gepropageerden haat, maar door zelfverloochenende liefde — zijn oog was niet gesloten voor de zeer groote gebreken der samenleving, waarin, al of niet verhuld, grover of fijner materialisme doen en laten beheerscht, maar verbetering, genezing, vernieuwing zou, naar zijn overtuiging, alleen dan geen hersenschim zijn, als ze langs den weg van geestelijke wedergeboorte der individuen tot stand was gekomen. En die vernieuwing zou eerst komen, zoo de Christenen door wat minder te theoretiseeren en door wat minder te kibbelen over beuzelingen, die ze tot „beginselen" opblazen, als hun Meester door daden zouden bewijzen, dat er een betere, een hechtere solidariteit is dan die, welke de afgunst wil bereiken, en welke eerst dan zal gezien worden, als bij allen de leus: „het uwe is het mijne" zal vervangen zijn door deze: „het mijne is het uwe."

* * *

Over de wijze, waarop Vinet den afstand der standen kleiner zocht te maken, licht Eugène Rambert, zijn bio-

graaf, ons met zekere uitvoerigheid in. Als een werkman zich om raad of om hulp tot hem wendde, ontving Vinet hem met volkomen dezelfde hoffelijkheid, als ware de bezoeker iemand van hooge geboorte geweest, hoorde met onuitputtelijk geduld alle klachten en de weleens wijdloopige uiteenzettingen aan, wist zich geheel in den toestand in te denken van wie immers mensch was als hij, gaf aan dezen, als aan zijn gelijke, advies, of beloofde hem steun, en, was de bekommerde gerustgesteld of geholpen, dan deed hij persoonlijk hem uitgeleide, wetende, wat men verschuldigd is aan de stadhouders van Christus hier op aarde, de armen, die Hij in zijne plaats zijn discipelen heeft achtergelaten.

Men vond algemeen, dat Vinet wel wat al te veel egards had voor „die menschen uit het volk", welke daardoor gevaar liepen, te vergeten, „waar zij behoorden te staan." Zijn copy — hij schreef klein, maar heel duidelijk — liet hij in grooter schrift copieeren, om den letterzetters inspanning en tijd te besparen! Een hunner, die al heel wat artikelen van Vinet had gezet, trok op zekeren dag de stoute schoenen aan, om den professor persoonlijk te gaan vragen, hem nu eens precies te willen zeggen, wat philosophie toch eigenlijk wel was. In plaats van, op het voorbeeld van Luther, hem den raad te geven, „achter de kachel te gaan zitten en peren te braden," wist Vinet den werkman aan het praten te krijgen over het bestaan van God en de onsterfelijkheid der ziel. Al liet de formuleering zijner ideeën nu en dan wel iets te wenschen over, die man uit het volk bezat, wat in beschaafde kringen en onder gestudeerden weleens gemist wordt: eigen gedachten. Op eens viel hem Vinet in de rede met de woorden: „Gij philosopheert, mijnheer, gij philosopheert." Dankbaar

voor de explicatie en gelukkig in het bezit eener gave, wier bestaan hij nooit had vermoed, verliet hem de wijsgeer aan de letterkast.

Typeerend voor Vinet acht ik in nog hoogere mate het verhaal van een bezoek, hem gebracht door een eenvoudige boerin, die, over haar geestelijken toestand bekommerd, overal raad had gevraagd en eindelijk diens Méditations Evangéliques in handen had gekregen. Wat zou zij den schrijver er van gaarne persoonlijk eens spreken! Aangemoedigd door den predikant van haar dorpje, trok ze op een Zondagmorgen naar Lausanne en schelde met een kloppend hart in de Rue Saint-Etienne aan. Vinet's huisgenooten, die van diens medicus het voorschrift hadden ontvangen, er zorg voor te dragen, dat zijn patiënt, die na zijn drieëntwintigste jaar geen veertien gezonde dagen gekend heeft, niet, nu door dezen, dan door genen, werd lastig gevallen, aarzelden eerst, maar iets in de houding der boerin deed hen besluiten, haar toch maar naar diens studeerkamer te brengen, waar zij weldra haar hart uitstorten kon. Tot aan het vertrek van den laatsten omnibus hield Vinet haar in zijne woning. Maandagmorgen al vroeg kwam de pastor loci haar opzoeken. „En hebt ge hem gesproken?" „ „Ja, en hij heeft mij diep vernederd." " „Wat, vernederd? Dat doet professor Vinet niemand, wie het ook zij." „ „En toch deed hij het en heel diep ook. Tegenover zijn nederigheid begon mijn hoogmoed te wijken, die zich altijd verheft, als gij of anderen, aan wie ik om raad vraag, het woord tot mij richt. Gij zegt mij uitnemende dingen, maar gij treedt op als biechtvader en beoordeelt mij uit de hoogte. Hij ging naast mij staan, als ware ik zijn gelijke. Den heelen dag heb ik bij hem doorgebracht en met geen enkel woord heeft hij me doen

gevoelen, dat hij zooveel geleerder en zooveel beter was dan ik. Hij begrijpt mij geheel, omdat hij alles heeft doorgemaakt, wat ik heb ondervonden. Ik dacht, hij kon mijn broeder wel zijn en toch hoe hoog staat hij boven mij." " Eenigen tijd later zond Vinet haar zijn laatst uitgekomen boek!

Hij miste alles van den parvenu, die meent, aan zijn nieuwen staat verplicht te zijn, zorgvuldig den afstand te bewaren, die hem nu scheidt van wie zijn gelijken waren in de dagen, toen ook hij niets was. Zijn democratie, vrucht van zijn geloof, bestond in iets anders en iets hoogers dan in het handige gebruik van enkele geijkte, goed rollende termen en dat heeft het volk gevoeld. Toen hij in 1841, pas van een hoogst ernstige ziekte hersteld, voor het eerst weer op straat kwam, deed hij een noodlottigen val en werd bewusteloos binnengedragen bij een zijner vrienden. Geheel Lausanne was ontsteld over het bericht, dat zich spoedig verspreid had, meest van allen echter de arbeiders. Bijna dagelijks kwamen er tientallen samen vóór de woning van Esperandieu, bij wien Vinet werd verpleegd, die uit hun midden er een afvaardigden, om naar den toestand van den zieke te vragen. Toen deze zoover was hersteld, dat hij vervoerd worden kon, verzochten zij, dat hun de eer zou worden aangedaan, hem naar huis te mogen dragen. Bij die gelegenheid bood een arme schoenmaker hem een krans aan, dien hij uit mos had vervaardigd. Het heeft Vinet in zijn leven niet aan huldeblijken ontbroken. Tot de weinige, die hij van de vele bewaard heeft, behoort, met de lauwerkroon, welke hem zijn studenten vereerden, toen in 1839 de Société de la morale chrétienne te Parijs zijn Essai sur la manifestation des convictions religieuses den De

la Rochefoucauld-prijs had waardig gekeurd, ook de moskrans van dien eenvoudigen werkman. Zulke blijken van sympathie hadden voor hem grooter reëele waarde dan tal van andere onderscheidingen, die de publieke opinie veel eervoller acht. Hij wist te goed, hoe vaak het Hosanna door een „Kruist hem" wordt gevolgd uit denzelfden of uit een anderen mond. Toen in 1826 aan zijn La liberté des cultes door een Stapfer, een Guizot luide hulde werd gebracht, had Stahl, het christelijke orakel van velen in de dagen van het Réveil, het noodig gevonden, in Die Kirchenverfassung nach Lehre und Recht der Protestanten, in naam van „den christelijken Staat," een abstractie ,waarin hij geloofde, zijn anathema te doen hooren.

* * *

Als hij persoonlijk werd aangevallen, bewaarde Vinet in den regel het zwijgen, waar hij echter ook maar een schijn van sympathie voor een opvatting bemerkte, die door het woord van De Maîstre wordt gekarakteriseerd: „om ideeën te dooden, doodt men de menschen," — is het lichamelijk niet, dan toch geestelijk, — waar het recht der consciëntie in het gedrang kwam, verhief hij onmiddellijk zijn stem en dan deinsde de „brise-tout", zooals Henri Secrétan dezen bedeesde genoemd heeft, voor geen enkele wettige conclusie terug. De bedachtzaamheid der „verstandige" menschen schudde weleens het hoofd over de gevolgtrekkingen, die hij dan maakte en waartoe hun logica hen niet leidde, maar „het hart heeft ook zijn logica en moet in het kapittel de beslissende stem hebben." „Een volgeling van den Bevrijder der menschheid," meende Vinet, „kon niet reactionnair zijn." Voor zoo iemand mocht slechts één beginsel gelden: de liefde, bestond

slechts één richtsnoer: de wil Gods, slechts één doel: het geluk van de menschheid, slechts één middel: de harmonische ontwikkeling van alle in de menschheid aanwezige gaven en krachten.

„De wet van Christus is een wet des lichts en de Apostelen waren geen piëtisten," was zijn antwoord aan conservatievere vrienden. Het Christendom was voor hem het onsterfelijke vrijheidsbeginsel; „elke emancipatie in den modernen tijd is een vrucht van het Evangelie, opgenomen in den inhoud der publieke consciëntie." Met het optimisme des geloofs, was hij, die als man des gewetens pessimist was, vast overtuigd van de overwinning der vrijheid, omdat „de Aanvoerder der menschheid zich aan het hoofd van het heilige bataljon heeft geplaatst, dat sterker is door de slagen, die het ontvangt, dan door de slagen, die het uitdeelt."

* * *

Natuurlijk is voor Vinet de vrijheid slechts waard, wat de mensch waard is, voor wien ze werd veroverd, hij weet, hoe despotisch in naam van de vrijheid het grauw heeft geheerscht, hoeveel gruwelen onder haar banier door intellectueelen zijn bedreven, minder barbaarsch oogenschijnlijk dan die door het janhagel, maar vermoedelijk nog wel zoo wreed.

Vrijheid was voor hem de ongedwongen gehoorzaamheid aan het gezag. De mensch is vrij, opdat hij zou kunnen gehoorzamen. De vrijheid ontleent haar beteekenis uitsluitend aan de gehoorzaamheid, door welke ze niet ontaardt in bandeloosheid, de slavernij van hen, die aan hun passies zijn onderworpen; maar evenzeer verdient gehoorzaamheid alleen dan haar naam, als ze de wilsuiting is van wie vrij zijn. Alleen onder die voor-

waarde is gehoorzaamheid de groote heiligende macht.

Als er geen gehoorzaamheid is zonder vrijheid en geen vrijheid zonder gehoorzaamheid, zal aan de politieke emancipatie der massa alleen gearbeid kunnen worden door wie werken willen aan de zedelijke vrijmaking, welke het gevolg is van inwendige levensvernieuwing.

Hiermede is ook aangegeven de taak voor de school, waarin dus de opvoeding de prioriteit boven het onderwijs moet verkrijgen en die gedragen behoort te worden door den geest, welke uitgaat van Christus, die ook voor haar de Weg, de Waarheid en het Leven moet worden.

Een der meest opvallende kenmerken toch van het Evangelie is de zeldzame geschiktheid, die het bezit, om het volk te ontwikkelen. Al verwachtte hij van vermeerdering der kennis niet, als zijn verlichte tijdgenooten, dat daardoor de erfzonde van de aarde zou verdwijnen, van onderwijs verwachtte hij wel iets. Het ongecultiveerde „gezonde verstand" was in zijn schatting „een bijziende sukkel" ; maar de werkingssfeer van „verhelderde denkbeelden" achtte hij minder groot, dan intellectualisten van diverse pluimage beweerden. Het hart veredelt zich nog niet, als het hoofd zich verrijkt, het goede doen is nog geen noodzakelijk gevolg van een omvangrijker weten. „De best onderwezen departementen van Frankrijk zijn die, waar de criminaliteit het grootst is." „De argumenten, waarmee men de onwetendheid verdedigt, zijn niet alle ridicuul." Het voorbeeld, door „ontwikkelden " gegeven, was niet steeds, niet zonder voorbehoud, een aanbeveling voor populariseering der „wetenschap"! De halve kennis van het denkende deel der natie was maar al te dikwijls gebleken, de dood der heele kennis en weinig minder dan een ramp voor de samenleving te zijn. Men had een geör-

ganiseerde eenheid tot stand willen brengen en daardoor de wording eener organische eenheid bijna onmogelijk gemaakt.

* * *

En dan was er nog iets, dat Vinet hinderde in veler geroep om meer licht. Het was zoo vaak een leus zonder meer, om den volke te verkondigen, tot welke politieke fractie men behoorde. Hij, die maar hoogst zelden scherp was, noemde het huichelarij, als mannen, die zich nooit om het onderwijs hadden bekommerd, tot de ontdekking gekomen, dat in den strijd om de school voor hun partij wel winst was te behalen, zich eensklaps als strijders opwierpen voor het gekrenkte recht op grondiger „ontwikkeling" van „het vertrapte arbeiderskind." Die voor een meeting in voorraad gehouden geestdrift dezer over zich zelf verwonderde ijveraars, die, schor van verontwaardiging over het obscurantisme der kerkuilen, betuigden, geen strijd te voeren voor vergankelijke goederen, maar kampioenen te zijn van het hoogste — de algemeene ontwikkeling, — had hij maar al te vaak in haar ware gedaante gezien van nogal platvloersche baantjesjagerij van wie hoogerop wilden en zich nu van kinderschouders bedienden, om naar boven te klimmen. Achter hun groote woorden, vond hij, gingen zoo vaak armzalige ideetjes en nog banaler belangetjes schuil. De partij der „ongekleurde" Christenen, van hen, die niets anders wenschten te zijn dan „Chrétiens seulement," „hierin van alle onderscheiden, dat ze eigenlijk geen partij is, en zich noch bij deze, noch bij gene laat inlijven, maar, die, gelijk met de rechtvaardigheid, waarvoor wordt opgekomen, van de eene overgaat naar de andere, of, als het noodig is, zich losmaakt van beide, heeft reeds langen tijd, zonder politieke overwegingen en

zonder te denken aan stoffelijke voordeelen, de overtuigendste bewijzen geleverd van haar warme belangstelling in degelijk volksonderwijs" en heeft daarvoor offers gebracht, zelfs niet vermoed door wie op haar achterlijkheid afgaven, omdat dezen de distributie van het licht, waarop zij, als hun werk, zich verhieven, door de publieke kas lieten betalen. En dat werd door de Christenen gedaan, niet om in den staat tot invloed te komen, niet om door de productie van gedweeë elementen de publieke rust te verzekeren, maar omdat ze overtuigd waren, dat aan de opvoeding van een mensch, bij een heilige onbezorgdheid, die voor overopvoeding bewaart, moeilijk te groote zorg kan worden besteed. „Zonder de verstandelijke ontwikkeling gering te achten, moet men vooral de stemmen van het hart laten spreken." „Het kind moet oog krijgen voor natuur en voor kunst, oog voor alles, wat waar is, wat goed is, wat schoon is, oor voor alles, wat liefelijk is, wat wèl luidt. Vooral op gevoel en op wil moet daarom invloed worden geoefend, zonder aan de natuur geweld aan te doen door kunstmatig vervroegen." De beseffen, die van een zedenwet getuigen en heenwijzen op God, moeten opgemerkt worden en helder bewust worden gemaakt. Al wat het zedelijk gevoel kan versterken, moet onder het bereik van de kinderen komen, bovenal de Heilige Schrift, „die zoo heel veel bezit, dat het kinderlijk gemoed kan verstaan en waardoor het diepe en blijvende indrukken kan ontvangen." Als Prof. Is. van Dijk was Vinet er diep van overtuigd, dat „onze westersche beschaving in haar beste bestanddeelen gemoeid is met het bedroevende feit, dat de Bijbel, normatief op aesthetisch, op ethisch en op religieus gebied, hoe langer hoe meer zijn rang en beteekenis als volksboek verliest", en als Allard Pierson was

hij van oordeel, „dat men geen zin voor echte vroomheid zal kweeken buiten den Bijbel om." De Bijbel die geen kinderboek is, is wel een boek voor kinderen, „omdat ze zonder eenige archeologische kennis hem als de taal hunner speelmakkers verstaan." „Men meent, dat dit antieke, oostersche boek zich niet laat assimileeren met de vormen van het moderne, westersche denken, maar weet niet, dat in dit boek van het menschelijke geslacht het plaatselijke en het tijdelijke in het universeele opgaan. Zijn taal, die van een volk in zijn kindsheid, schijnt gemaakt voor den mensch in zijn jeugd." „Zonder dat men hun dit zegt, begrijpen de kinderen, dat de verheven, veelzijdige opvoeding, die van het menschelijk geslacht, waarvan dit boek de historie verhaalt, ook hun eigen opvoeding is."

* * *

Het was Vinet's bedoeling niet, de geheele menschheid tot „catechiseermeesters" op te leiden, als herhaaldelijk beweerd is door wie maar zelden een beginsel bestrijden, maar gemakshalve alleen de caricatuur, die zij er van hebben gemaakt. Hij heeft zich nooit moeite gegeven voor de vorming van theologanten op den driestal of achter den ploeg, die in zelfingenomenheid alleen hen voor vol aanzien, welke tot hun kleine clubje behooren, maar met hoogen ernst zich wel afgevraagd, wat het gevolg zou zijn van de verzwakking der godsdienstige beseffen in de lagere standen, die de illusie der ontwikkelden missen, dat de zedelijkheid zal blijven, al verdween ook de religie geheel uit hun leven. „Voor het volk," was zijn meening, „is moraal zonder godsdienst een zich laten leiden door zijn lusten." De groote massa mist de remmingen van wie aan den leiband der deftigheid loopen en in de etiquette een surrogaat voor de consciëntie bezitten en dus nog

deugden vertoonen, al mogen dit dan ook vergulde ondeugden zijn. Wie het denkbeeld plicht in het bewustzijn der menigte losmaakt van de gedachte aan God, werkt er aan mede, dat om steeds meer „rechten" wordt gevraagd, en om steeds minder plichten men zich nog bekommert. Ook daarom is noodig, dat de opvoeding met Christus begint. Alleen bij kinderen kan de ideeën-associatie zoo innig worden gemaakt, dat ze onbreekbaar is, „waarom alleen dat sterk is, waarmee bij kleinen, bij eenvoudigen een aanvang wordt gemaakt." Eerst door het geloof wordt de geestdrift geboren voor al wat groot, wat edel is, zonder welke het volksleven eerst kwijnt en ten slotte zelfs sterft. „Harmonie, harmonische ontwikkeling der menschelijke natuur," schreef wijlen Prof. Cramer, „dat was het ideaal, dat in Vinet leefde, dat hij voor zich zelven najoeg en den Christenen steeds voor oogen hield." Daarvoor was navolging noodig van den Zoon des menschen, den eenigen waren mensch! „Christen zijn is mensch zijn." „Men is het laatste in dezelfde mate, waarin men het eerste is, men is het eerste slechts, voor zooveel men het tweede werd," „Wat in ons echt menschelijk is, is van goddelijke natuur." Voor hem was religie niet iets, dat men op den ouden dag zekerheidshalve of in enkele kringen welstaanshalve op den koop toe nemen moet, voor hem was godsdienst het leven zelf, het leven in zijn breedsten zwaai, in zijn sterkste spanning, in zijn grootste diepte, in zijn hoogste innigheid. „Er is een prealabele harmonie tusschen onze ziel en het Evangelie." Daarom, „wie Christen wil worden, moet beginnen, zich zelf te zijn." Bekeering is terugkeer, eerst tot zich zelf, is opheffing der disharmonie tusschen ons empirische en ons transcendente ik. „De zonde heeft ons in tweeën gespleten," zoodat ons eene ik

het goede niet doet, dat ons andere ik wil. Naast ons schijn-ik, het ik der verderfenis, staat ons wezenlijke ik, ons innigst bewustzijn, dàt in ons, wat niet tot de wereld der verschijnselen behoort, door de zonde wel machteloos is gemaakt, maar door haar niet is ontgoddelijkt. En eerst, nadat wij tot ons zelf zijn gekomen, zullen wij opstaan en tot den Vader gaan en tot Hem zeggen : „Wij hebben gezondigd," en niet opnieuw zijn zonen worden, wij bleven het, maar ons opnieuw en in waarheid nu zijne kinderen gevoelen.

* * *

In deze opvatting ligt de essence van Vinet's gedachten. „Dat juist maakte voor hem de heerlijkheid van het Christendom uit," zegt Prof. Cramer, „dat de door de zonde verstoorde harmonie in de menschelijke natuur er door hersteld werd."

„Het is een der hoofdideeën van Vinet," schrijft Rambert in zijn biographie, „dat in den godsdienst het criterium der waarheid in het verband is gelegen, dat er bestaat tusschen de leerstellingen en de menigvuldige en schijnbaar tegenstrijdige behoeften van het menschelijke hart," of zooals Vinet het zelf uitdrukte : „Het Christendom zou de harmonie tusschen den mensch en God niet kunnen herstellen, zonder ons te doen gevoelen, dat het met de aspiraties onzer ziel in overeenstemming is en dat deze alles vraagt, wat het Evangelie haar wil schenken."

* * *

Hierin stond Vinet tegenover het Réveil, dat in het innigst bewustzijn des menschen geen teeken der immanentie Gods wilde zien. Voor het methodisme, dat den stoot tot het Réveil had gegeven, bestond de menschheid uit bekeerden en heidenen en heidenen waren al wie niet

op methodistische wijze, stormenderhand, tot verandering des levens waren gekomen. Dat de bekeering, voor ieder noodzakelijk, de langzaam gerijpte vrucht eener christelijke opvoeding kan zijn, vonden de momiers niet wonderlijk genoeg. Frappante bekeeringen waren de echte eerst. De vernieuwing des harten moest geschieden als door een bliksemstraal, waar een donderslag op volgde. Vinet meende, dat het geluidlooze zonlicht voor wasdom verkieselijker was. „Dat de genade Gods zich wil aansluiten aan de menschelijke natuur," als hij meende, werd een uiting van den in hem nawerkenden „Pelagiaanschen zuurdeesem" geacht. Hij, wien altijd „gemis aan historischen zin" werd verweten, was nu eens al te historisch. Voor hem was het ethische de hoofdzaak, voor den Réveilkring, toen deze zijn invloed nog niet ondergaan had, was het magische het wezenlijke. „Dat overal stekjes gepoot werden van den grooten boom van César Malan," is hem dan ook geen oorzaak van vreugde geweest. Die soort van proselytisme, van verdachtmaking niet afkeerig, die als Laodiceër brandmerkte, wie van hare methoden niet gediend was, omdat hij wist, dat stille kracht de groote kracht is, vond hij weerzinwekkend grof. Van zulk een „bekeering over de onderdeur" in het leven van een oudofficier geeft hij het niet onvermakelijke chronologische overzicht: „Tal van jaren: een verwaten deïst, om 6 uur: radicaal ongeloovig, om 7 uur: kennismaking met een Engelsche miss, om 8 uur: bekeerd, om 9 uur: een zeloot, fanatieker dan wie ook."

Dat er uit den slaap der zonde ontwaakt zouden zijn, vóór zij hen gewekt hadden, was voor hun bewustzijn ondenkbaar, „alleen het methodisme is," volgens een hunner woordvoerders, „daartoe in staat," „heeft het recept

voor het ware geluk." En nu richt Vinet — hun tegenstander; toen zij verdrukt werden: hun verdediger; om wat zij innerlijk bezaten, al stootte de vorm, waarin dit zijn bestaan openbaarde, hem ook af: hun aanhanger; weldra: de nobele vertegenwoordiger in Zwitserland en daarbuiten van de geestelijke beweging, door de prediking van Haldane in 1816 ontstaan, maar tevens haar scherpste criticus — zich tegen „dat wonderlijke mengsel van ootmoed en trots." Nederig waren ze, de momiers: ze leerden de absolute onmacht des menschen; hoogmoedig waren ze eveneens: hadden ze geen reden, er zich op te beroemen, dat zij zoo nederig waren? Hun Christendom had iets bijzonders en reeds in 1817 was al wat gemaakt, wat gemaniëreerd was, Vinet antipathiek en zijn weerzin tegen sectegeest en partijgedoe, tegen de pharizeesche scheiding in een klein aantal „heelen," een grooter quantum „halven," en een ontelbare massa „niemendallen" is in den loop der jaren nog sterker geworden.

Deze opvallende vromen „met hun kleine ideetjes en hun groote woorden, den donder hunner anathema's en de platvloerschheid hunner practijken" maakten op hem den indruk „van kinderen, die religietje speelden." „En waren ze maar enkel belachelijk, maar een strenge strafpredicatie is noodig tegen die gevoellooze fanatici, die het beneden zich achtten, alleen maar Christenen te zijn, en, door hun geestelijken hoogmoed, van het Evangelie afkeerig maken hen, wier hart, al weten ze het niet, om het licht en de kracht en den troost er van vraagt."

* * *

En niet enkel hun onpsychologisch ijveren ergerde hem. Hij geloofde natuurlijk niet als zoovelen zijner rationalistische tijdgenooten, dat een armzalig beetje school-

kennis in staat zou zijn, den geest des kwaads te ontwapenen, maar mocht niet toelaten, dat, zonder tegenspraak, het afgeven op de menschelijke rede het schibboleth der nieuwe geestelijke beweging zou worden, aan welker toenemen in kracht hij geen oogenblik twijfelde, omdat, wie haar zochten tegen te houden, in den waan verkeerden, dat een volk van hun dooddorre algemeenheden kon leven, en zij bij hun bestrijding middelen gebruikten, zóó onwaardig, dat Vinet, hoeveel grieven hij ook tegen haar had, haar pleitbezorger werd. „Het is duidelijk," schrijft hij, „dat zoo de rede tot niets in staat is, zij ook niet bij machte is, haar eigen onmacht te bewijzen." „Het Christendom veroorlooft ons niet, iets aan te nemen," zonder als Lukas „alles van voren aan naarstiglijk onderzocht te hebben." Credo, quia absurdum, „ik geloof het, omdat het ongerijmd is," was een levensregel, dien hij met groote beslistheid verwierp. Hij wenschte in het Protestantisme geen terugkeer tot het gelooven op gezag, het beginsel der overlevering, van het Katholicisme. Wat in het leven het ééne noodige is, wat in het hart wordt opgenomen, om vanzelf „als een gouden beek te vloeien van de lippen der eenvoudigen, van een kind, van een grijze, van een stervende," spreekt tot den mensch met den paradijsklank der waarheid. Wie, wat verborgen blijft voor de wijzen, maar den kinderen geopenbaard is, met autoriteit wilde opleggen, kwam, naar zijne overtuiging, het Evangelie te na, omdat hiermee ontkend werd, dat dit in staat is, de diepste behoeften des menschen te bevredigen en eenheid te brengen, ook in zijn denken. „Jezus Christus is de Middelaar ook in het rijk der gedachten."

* * *

Verder vond hij het methodisme te intellectualistisch,

het stelde de leer, en zelfs niet altijd „de zuivere leer," wel niet boven, maar dan toch op één lijn met het leven, maakte in ieder geval het kindschap Gods afhankelijk van het beamen van leerstukken, die op het godsdienstig-zedelijke leven òf geen òf slechts geringen invloed blijken te hebben. Zekerheid kan niet op syllogismen gebouwd worden, wat logisch heet, of logisch is, is nog niet altijd conform de waarheid, en het opzeggen van een rozenkrans dogma's kan buiten den eigenlijken mensch omgaan. Het Koninkrijk Gods is iets anders dan de heerschappij van een volledig systematisch, scherpbelijnd godgeleerd formulier en het Christendom, minder denkbeeld dan kracht, de kracht der opstanding op den Paaschmorgen. Als een dogma iets anders, naar men meent, iets hoogers, iets objectievers, iets betrouwbaarders zijn moet dan de vertolking van een feit, dat in het diepst van de ziel is gebeurd, heeft het niet slechts geen invloed op het leven, maar lijdt de waarheidszin schade.

Wat John Bunyan „opinionisme" noemde, het zweren bij, het leven uit de overtuigingen van wie met werkelijk of met denkbeeldig gezag zijn bekleed, kan zoo gevaarlijk worden, als deze ontleende overtuigingen, niet door persoonlijke ervaring gestaafd, enkel meeningen blijven. „Niets voert zekerder tot scepticisme dan een leer, die geen steun vindt in het inwendige getuigenis." Vinet beaamde zonder voorbehoud het woord van Pascal: „Het is er zoo ver vanaf, dat „gehoord hebben van anderen" de regel van ons geloof zou zijn, dat om iets te gelooven, het juist noodig is, ons in den toestand te verplaatsen, waarin we het van anderen niet hebben gehoord". „De instemming van ons zelf met ons zelf, de zich steeds gelijkblijvende stem van o n s bewustzijn, en niet van dat van een ander,

moet ons doen gelooven." Onze zekerheid bestaat in ons verzekerd zijn! „Wij gelooven niet meer om uws zeggens wil, wij zelf hebben gehoord," dat alleen geeft vastheid.

Het methodisme durfde het niet wagen met iets zoo subjectiefs als het zedelijk bewustzijn, en is daarom — het voorbeeld van Edmond Schérer kan het bewijzen — niet voor ieder een zegen geweest. Het was bevreesd voor de consequenties der „gewetenstheologie" van Vinet, die, naar het meende, aan het leerstuk der verzoening niet genoegzaam recht liet weervaren en waarin het een aanranding zag van Gods eer, omdat hij de totale verdorvenheid van den mensch, als het beweerde, niet voldoende accentueerde, en zou dus, gelijk hij voorspelde, de consequenties moeten dragen van zijn eigen dogmatiek. „Als het iets ergerlijks is," antwoordde Vinet op de grieven, die men tegen hem inbracht, „God te loochenen, is dan niet even ergerlijk de negatie der consciëntie, die zijn stem, zijn orgaan, zijn vertegenwoordiger is in de ziel? Ontkenning van het geweten is dat niet de ontkenning van Hem zelf? Het geweten toch is niet ons ik, het getuigt tegen ons ik en als het ons ik niet is, kan het niet anders zijn dan de onomkoopbare stem van den Geest, die van zonde en van gerechtigheid en van oordeel getuigt."

* * *

Een ander bezwaar, dat Vinet tegen het Réveil inbracht, was het valsche spiritualisme der momiers. Het lichaam is maar niet de kerker der ziel, maar een wezenlijk deel van den mensch, dat als zoodanig zijn rechten heeft. Ascetisme is het hoogste niet, hoe noodig het zijn kan, het oog uit te rukken, dat ons ergert, de hand af te houwen, die ons ten verderve kan zijn. Overspanning, die vergeet, dat wij menschen zijn, is reeds zoovelen noodlottig geworden.

„Alles is het uwe," tot ieder gezegd, die van Christus is en dus heeft af te zien van ongerechtigheid, maakt hem tot onafwijsbaren plicht, zijn afzondering van de wereld absoluut, maar zuiver innerlijk te doen zijn. Kunsten en wetenschappen mag hij niet overlaten aan wie hij de verachters noemt van Gods Naam; ze mogen hem niet onverschillig worden; hij heeft ze te beoefenen in verband met het hoogste, dat in hem is; ze dienstbaar te maken aan zijn geestelijken groei; aan te wenden tot verheerlijking van Hem, die wil, dat ook in schoonheid het heilige tot overwinning zal komen. „Van Christus, het middelpunt uit, moeten alle waarheden worden beschouwd, dan eerst komt haar hoogere eenheid aan het licht." „Vóór dien tijd zijn ze aan verdwaalde kinderen gelijk, die er om roepen, bij hunne moeder te worden gebracht." „Volledige cultuur heeft hij eerst dan bereikt, als de mensch tot harmonie is gekomen met zijn God, met zich zelf, met zijne naasten en met de wereld der zinnen." Voor Vinet waren er geen kringen, die profaan behoefden te blijven. Het christelijk geloof immers is bij machte, als een zuurdeesem a l l e s te doortrekken; het overwint door te winnen en niet door te vernietigen.

Toen een overgeestelijke dame aan Vinet, op het punt staande, naar Parijs te vertrekken, niet zonder exaltatie eens vroeg, wat hij daar nu wel het eerst zou gaan zien, was het ontnuchterende antwoord: „Rachel, de tragédienne." Het methodisme, dat een bekend Hollandsch theoloog hoogst kwalijk nam, ronduit te durven zeggen, liever Shakespeare dan een tractaatje te lezen, begreep niet, dat er dingen zijn, in zich zelf onschuldig, die somtijds gelaten moeten worden, doch alleen om der zwakke broederen wil en niet als distinctief, om de „preciesen" van

de „rekkelijken" te onderscheiden, maar ook dingen, die in vrome en in wereldsche menschen beiden even zondig zijn : kleingeestigheid, muggenzifterij, eigengerechtigheid, laatdunkendheid, geestelijk op de teenen gaan staan, zich te goed doen aan eigen voortreffelijkheid, voor zich uit laten trompetten, een goedkoop vertoon met zijn beginselen maken, en ook de luiheid, die niet bedenkt, dat men, om de waarheid te bezitten, haar na langen strijd van zich zelf tegen zich zelf moet hebben veroverd. „De waarheid zonder het zoeken der waarheid is maar de halve waarheid," vermaande Vinet hen, die oordeelden, dat het : „Niet, dat ik het alreede gegrepen heb," niets uit te staan had met de dingen des geloofs, die zij heel precies wisten.

* * *

En toch is deze criticus van het Réveil de edelste vertegenwoordiger hiervan geworden. Hoe dat mogelijk was? Een fijne geest als de zijne kon op den duur geen vrede hebben met de huisbakken nuttigheidsleer van het rationalisme, dat het burgerlijk fatsoenlijk zijn voldoende achtte, om een behoorlijk Christen te zijn, beter zelfs dan de pilaarbijters, die in den mensch en het leven enkel ontaarding en boosheid zagen, en zijn gevoelig geweten kwam niet tot rust door het buitengewoon groote zedelijke accommodatie-vermogen zijner brave tijdgenooten, die den categorischen imperatief en hun persoonlijken lust als identiek aanmerkten. Hij kwam tot het inzicht, „dat een waarheid, die wij van haar kracht berooven, zich wreekt, door ons te berooven van kracht, en leerde verstaan, dat het dogma van den val, waarop door de momiers zooveel nadruk gelegd werd, geen bewijs was van hun somberen menschenhaat, of een mislukte poging, om de mysteriën des levens verklaarbaar te maken, maar een blijk, dat wie

men beschuldigde, geen oog te hebben voor zielegrootheid, het ideaal van het waarlijk mensch zijn weigerden neer te halen tot het vlak van kleinburgerlijke onbesprokenheid. In den kring der „verdraagzamen", die zoo hartgrondig onverdraagzaam, der „verlichten," die zoo bekrompen bijgeloovig konden wezen, der „zedelijk hoogstaanden," die van laag politiek gescharrel zich niet afkeerig betoonden, der aanhangers van de „leer der Liefde," die wel eens ergerlijk liefdeloos oordeelden over wie hun „vrije vroomheid" wel heel vrij en wel weinig vroom vonden, heeft Vinet het geloof verloren aan den adel der menschelijke natuur, zooals die is verworden ; onder de prediking dier onverdraagzame, lichtschuwe, femelende momiers, wier practijk zooveel milder was dan hun theorie, heeft hij het geloof herwonnen aan den adel der menschelijke natuur, zooals die door wedergeboorte kan worden. Van hen heeft hij geleerd, dat de ellende van wie in een ver gelegen land hun buik met zwijnendraf begeerden te vullen, de ellende van koningskinderen was, en in den omgang met hen is hij gaan inzien, dat godsdienstige bekrompenheid een bewijs van toch hoogere ontwikkeling nog is dan verlichtingswaan en de onverschilligheid van wie meenen, boven alle religie te zijn uitgegroeid.

* * *

Toen nu de radicalen te Lausanne, die ieders meening beweerden te respecteeren, geallieerd met het janhagel, dat een doodelijken haat toedraagt aan alles, wat uitsteekt door geboorte, door bezit, door talent — „de Republiek heeft geen geleerden van noode," is nog altijd een artikel van het sansculotten-geloof — maar ook door vroomheid, de momiers begonnen te vervolgen, koos Vinet de partij der verdrukten. Al waren ze niet in ieder opzicht mannen

van zijn richting, niet in ieder opzicht mannen naar zijn hart, de zaak der gewetensvrijheid was hun zaak en daarom was hun zaak de zijne. Ondanks veel in hen, dat hem antipathiek was, „wonderlijke illusies, een gebrekkige logica, een overschatting van het systematische en een neiging tot exclusivisme," waardeerde hij hun ijver, hun gevoeligheid, hun werkdadig geloof.

En zoo werd de discipel van het theophilanthropinisme — „de deugd is mijn eenige godin," was in de dagen der Restauratie het mode-geloof van de jeunesse dorée — de representant van het Réveil, dat hij gehumaniseerd en met de rede, de wetenschap en de kunst heeft verzoend. Hij heeft de momiers geleerd, dat geloof nog iets anders is dan orthodoxie, dat onder een zeer rechtzinnig hoofd een zeer mondain hart kloppen kan, maar zij hebben hem doen zien, „dat alle richtingslijnen des levens uitgaan van Golgotha's Kruis."

* * *

Met dit contrast — een tegenstander, die pleitbezorger wordt en toch criticus blijft — zijn we bij Vinet, wiens leven een zeldzame eenheid vertoont, maar die de synthese van tegenstellingen is, nog niet aan het eind. Intellectualist van aanleg, is hij zeer vaak overwegend mystiek ; conservatief door zijn hart, is hij radicaal door zijn hoofd ; door een afgodisch vereerden vader opgevoed in eerbied voor de uitspraken der officieele waarheid, voor de artikelen van het collectieve geloof, is hij de kampioen geworden der godsdienstige individualiteit ; verdediger der nationale kerk tegen de aanvallen van César Malan en de zijnen, die zijn leermeester Curtat op de conferentie te Rolle voor een wolf in schaapsvacht hadden uitgemaakt, wordt hij stichter der vrije kerk van Waadtland, maar beheerscht

op tal van plaatsen de volkskerk, die hem uitwierp, met zijn ideeën; van nature ironisch, satirisch, sarcastisch, heeft hij aan zijn spotzucht het volstrektste zwijgen leeren gebieden.

Zelfs zijn uiterlijk was in tegenspraak met zijn innerlijk wezen. Zeker geen Adonis, als hij in zich zelf gekeerd neerzat, maar een, die, zoo hij sprak, door zijn enthousiasme als getransfigureerd werd. Zijn gelaatstrekken waren grof en zijn zenuwen erg gevoelig. Door een strenge opvoeding in een kring, waar zorg de dagelijksche gast was, was hij in zijn optreden wat linksch, terwijl hij innerlijk een zeldzame geestelijk-aristocratische distinctie bezat. Op het oog was hij een robuste verschijning, maar in de laatste helft van zijn vijftigjarig leven heeft hij maar enkele gezonde dagen gekend en ondanks dat zwakke lichaam ontwikkelde hij een energie, waarvan in productievermogen de werkzaamheid door die van zeer sterken maar schaars is geëvenaard.

Opgeleid voor theoloog, hoewel hij besefte, dat bij ons sterven iets anders dan onze dogmatiek ons troost brengen moet, werd hij onderwijzer en heeft tal van jaren de Baseler jeugd in de geheimen der Fransche grammatica ingewijd.

* * *

Niet om wat hij in Basel als practisch schoolman presteerde, hoevelen hij ook als zoodanig ten zegen geweest is, noem ik hem meer paedagoog dan zoovelen, aan wie God met het ambt niet het verstand heeft gegeven, maar omdat ik meen, dat van weinig denkers, zelfs onder hen, die een stelsel nalieten, voor opvoeders zooveel is te leeren als van Vinet, die, gelijk Sainte-Beuve eens opmerkte, „de menschheid beoordeelde als een denker en liefhad als een moeder" en wiens woord nog altijd een zuurdeesem is,

omdat hij kennis liefhad en liefde kende. Ik ben overtuigd, dat hij, die ook geestelijk dood is verklaard door velen, welke alleen van hem weten, dat hij het niet met hen eens is, in steeds wijderen kring invloed zal oefenen, ook al maakte hij dan geen school. Groote mannen zijn de vrucht van het verleden en het zaad voor de toekomst. Tot hen behoort ook Vinet. „Het goede zaad," zegt de Heer, „zijn de kinderen des Koninkrijks." Ik geloof, dat hij, die op zijn sterfbed om de meest elementaire genade heeft gebeden, meer dan die heeft ontvangen, ook deze, dat hem het hoogste is geworden, medearbeider Gods te mogen zijn. Niet alleen in zijn vaderland is voor velen een zijner gedachten de kiem van hun geestelijk leven geweest. En wat zijn dualisme betreft, ik meen, dat hij naar waarheid van een ander gezegd heeft: „Een mensch is alleen dan sterk, als hij eenige zeer geprononceerde tegenstellingen in zich omdraagt; een vermogen, dat niet door een ander in evenwicht wordt gehouden, is geen kracht, maar een meegesleept worden." Hij is zich zelf niet steeds gelijk gebleven, hij is innerlijk gegroeid en groeien is niet enkel winnen, maar ook verliezen. Zij, die hun meeningen nooit hebben gewijzigd, verdienen vaker medelijden dan afgodische vereering. Bij Vinet maakt de eenheid van zijn leven de eenheid uit zijner leer. Zijn werk draagt den stempel van zijne persoonlijkheid, omdat zijne ideeën niet voortkwamen uit zijn hoofd alleen, maar zijn opgerezen uit zijn hart, waarbinnen de beste en de diepste gedachten worden geboren. En dan, is een der groote beginselen van het Christendom niet de erkenning van het dualisme van ideaal en werkelijkheid, van natuur en genade, van wezen en vorm, van gezag en vrijheid, van plicht en recht? In alle doen en laten te „leven uit één beginsel," wars van

synthese en van compromis, „waarbij men zich steeds min of meer compromitteert," moge iemand den naam bezorgen, „principieel", consequent, een man uit één stuk te zijn, onder wie zich vorstelijk met God en met menschen hebben gedragen, is er meer dan één geweest, die „hinkende" was. Vinet heeft begrepen, wat het zeggen wilde, dat Christus zijne jongeren niet onderwees als de schriftgeleerden, die de graven der profeten bouwden in meer dan één zin, ook in dezen, dat ze de religie van Israëls zieners in, zij het monumentale, dogmatiek hebben veranderd, door de schare buchstäblich te „gelooven", als ze den vloek niet op zich wilde laden. „Vinet," zegt Chavannes, „wilde den menschen geen pasklaar gemaakte „meening" opdringen." Wezenlijke overtuigingen immers verwerft men zich enkel door persoonlijken arbeid, worden veroverd in den geestelijken strijd van zich zelf met zich zelf. „Etre convaincu c'est avoir été vaincu."

Tot dien strijd moet de mensch toegerust worden. Zijne opvoeding moet tot doel hebben: versterking der zedelijke energie. De overheerschende geestesrichting der negentiende eeuw vond Vinet weinig gunstig voor wat, naar zijne opvatting, alleen den naam opvoeding verdiende. Voor die richting — pantheïsme in velerlei schakeering, bewust of onbewust, vroom of mondain, intellectualistisch of mystiek, in geestelijke worsteling gewonnen of uit modezucht overgenomen, verfijnd aristocratisch of grof dorperlijk als bij Teun de Keu, den bijnaam van Heukelums wethouder, die aan Dr. Oort vroeg, of dominee niet geloofde, dat er in zijn biggen van God evenveel leefde als in hem — is alles „druppel van den oneindigen oceaan," „lichtstraal van de ééne zon," „kristallisatie van hetzelfde leven," is ook de mensch, volgens den dichter van Jocelyn, „een molecule van een onmetelijk, samenhangend geheel." Maar bij zulk een beschouwing wordt de opvoeding zeker, wat ze, volgens Vinet, toch reeds al te vaak was, een systeem, waardoor de mensch wordt ontmenscht. „Er is geen ontkomen aan," schreef eens Prof. Is. van Dijk, „in de sfeer der pantheïstische gedachte is de mensch enkel verschijnsel." „Bij de pantheïstische unificatie aller dingen zijn wij menschen het ten slotte, die het gelag moeten betalen. De fijnst geciseleerde taal, waarin deze denkwijs kan vleien, mag ons geen oogenblik hiervoor het oog doen

sluiten. Bergen en boomen en luchten worden er niet minder van, als het ééne het eenige reëele in alles is, alleen wij menschen hebben geen keus, wij worden d i n g e n, als wij geen p e r s o n e n zijn."

Dat het hierbij om het offer der menschelijke persoonlijkheid ging, was ook voor Vinet aan geen twijfel onderhevig. Alles om hem heen vertoonde, naar zijn meening, de neiging, het persoonlijke te loochenen. De mensch mag zich enkel voelen als deel van het groote geheel. Hij heeft geen ziel dan de alziel en niet meer individualiteit dan de druppel van den oceaan, een oogenblik in de hoogte geheven, om het licht te aanschouwen en een speelbal der golven te zijn en weer weg te zinken in het grondelooze diep. De menschen mogen geen menschen meer zijn, ze worden nummers, factoren, functies, ingrediënten op zijn hoogst. Het kind wordt ontwikkeld met het oog op „de samenleving". „de gemeenschap," „de maatschappij," die fortuin, intellect, physieke kracht, vaardigheid, energie noodig heeft, maar geen „individualiteit." „Vroeger," zegt hij, „verborgen de ideeën zich achter de menschen, nu gaan de menschen achter de denkbeelden schuil ; vroeger waren de individuen als gedenkpenningen, waaraan zelfs de afgesleten beeldenaar nog waarde verleende, tegenwoordig zijn het muntstukken, waarvan de koopman niet let op den stempel, dien ze dragen, maar enkel op het aantal, als hij die door zijne vingers laat glijden, of ze één voor één op een stapeltje zet." „Zelfs de vooraanstaande mannen gelijken in onze dagen op onberispelijk gedrukte exemplaren van eenzelfde geschrift, terwijl ze vroeger aan de geduldige copieën der middeleeuwen deden denken, waarin de Karthuizer monnik iets van zijn karakter en zelfs van zijn gedachten wist te leggen."

Theorieën, die met terzijdestelling van het beste en zekerste, dat de mensch heeft, zijn innerlijk zelfbewustzijn, hem zeggen, dat uit de stof moet worden verklaard, wat in de dagen der onwetendheid werd aangemerkt als een werking van den geest, dat enkel natuurlijke neigingen zijn, eerste, volgende of laatste producten van louter materieele factoren, wat men vroeger als zedelijke beginselen beschouwde, zijn niet bijzonder geschikt, om de beteekenis van het persoonlijke te doen beseffen, laat nog staan, het te verhoogen. De „menschheid", een abstractie, bovenmatig verheffende, doet men de waarde van den enkeling dalen tot nul, omdat men hem in naam der „gemeenschap," een nieuwe abstractie, de overtuiging oplegt, die alle energie doodt, dat hij niets meer en niets anders is dan een nauwelijks merkbaar deel eener onmetelijke eenheid.

Is de mensch vóór alles geroepen, te arbeiden aan de verhooging der nuttigheidsproductie van de collectiviteit, of is het de roeping der samenleving, het individu behulpzaam te zijn bij de onbelemmerde ontplooiïng van zijn eigenlijke wezen?

Deze vraag, voor Vinet's tijdgenooten nog nauwelijks aan de orde, is in onze dagen urgenter dan tal van zich met groote luidruchtigheid opdringende kwesties. Ieder opvoeder, die zijn taak met bewustheid verricht, moet weten, wat hij wil: individueele of sociale, ethische of dynamische paedagogiek. Vinet, die wist, dat vóór alle dingen ieder mensch het Koninkrijk Gods heeft te zoeken, omdat de erkenning van Gods koningschap de bron is aller zedelijke energie, dat ieder dus geroepen is, er aan mede te werken, dat op aarde de Wil geschiede, aan welken in den hemel wordt gehoorzaamd, maar die het woord had

verstaan, dat dit koninkrijk niet komt „met uiterlijk gelaat," maar in het innerlijke van ieder afzonderlijk is, heeft bij de keuze tusschen die twee geen oogenblik geaarzeld : hij valt onder het oordeel, dat niet denkt, wie niet „sociaal" denkt. De wijsgeer van Lausanne zou door Dr. Paul Bergemann, den apostel „der kosmisch-sachlichen Pädagogik" voor een duisterling zijn uitgekreten. Volgens dezen Jenaschen doctor toch geven zij, „die den tijdgeest gehoorzamen," niet meer toe, dat het bezit van een zedelijk karakter voor de opvoeding het belangrijkste, het alles omvattende zou zijn. „Deze opvatting moet in onze dagen als een bewijs van bekrompenheid worden verworpen." „De moderne levensbeschouwing kent aan de ethiek het recht niet meer toe, over het leven te heerschen; de moraal heeft tot plicht, het leven te dienen." De vorming eener karaktervolle persoonlijkheid is op zich zelf volmaakt waardeloos. Dat een individu als individu beteekenis zou hebben, is even onzinnig, als te verwachten, dat iemand, die van een steiger valt, beneden zich zelf opvangen zal. Een atoom moet zich niet inbeelden, het universum te zijn ; een schakel is de ketting niet, een deel niet het geheel. „De opvoeding heeft den mensch voor te bereiden voor de hem wachtende taak, opgenomen te worden in het kosmische proces, dat der krachtsontwikkeling van het gansche heelal." „Centraalbegrip voor alle menschelijk handelen moet worden de idee der cultuur, welke, wijl ze op de vermeerdering van het arbeidsvermogen gericht is, ter bepaling van iemands waarde den ethischen maatstaf van vroeger door den dynamischen zal moeten vervangen." Deze opvatting, welke Dr. Bergemann ingrijpender revolutie in de geschiedenis van het denken acht dan het heliocentrisme van Copernicus, dat de aarde onttroonde, en

haar, die in het stelsel van Ptolemaeus middelpunt was van het heelal, tot niets dan een molecule maakte in den grenzenloozen cosmos, is maar al te gretig door velen aanvaard, die elke phrase als bouwstof aanmerken voor „de nieuwe cultuur."

Het feit, dat hun hooggevoelendheid ieder als duisterling brandmerkt, die oordeelt, dat hun atoom-geloof — ontsproten aan hun tekort aan verwondering, die het beginsel van het diepere nadenken is — toch absoluut niets verklaart, wel in komische tegenspraak is met hun ontkenning van de beteekenis der individualiteit, mag ons het oog niet doen sluiten voor wat eveneens een feit is, dat hun degradatie-theorie tal van geestdriftige aanhangers heeft.

„Omdat men niet gelooft aan een toekomst der individuën," zegt Vinet, „spreekt men zooveel van de toekomst der gemeenschap." En dan stelt hij tegenover de „evolutionistische, dynamische, kosmische" levensbeschouwing van de duizenden, voor wie „de Gemeenschap" de eenige godheid is, welke zij voor hun aangezicht hebben, en, als men de schepping maar loochent, „alles toch zoo eenvoudig is," omdat alles, wat werd, als vanzelf is geworden, noodzakelijk moest komen, „het Evangelie, het meest sociale stelsel, omdat het vóór alles is het meest veilige asyl van de individualiteit." Voor hem stond onomstootelijk vast, „dat iedere poging tot hervorming, tot vernieuwing, zal het resultaat meer dan schijn zijn, individueel moet wezen, zal ze eens collectief kunnen worden," „Een samenleving, waarin men de individualiteit vogelvrij zou verklaren, kan socialistisch wezen, maar niet sociaal." „Aan de individualiteit moet men de krachten ontleenen voor de sociale restauratie, want de individualiteit is de ware sociabiliteit."

Als Vinet in het Evangelie de eenige macht erkent, die in staat is, het persoonlijke leven te beveiligen tegen den aan alle individualiteit vijandigen invloed van het sociaal pantheïsme, bedoelt hij — het is haast onnoodig, het te zeggen — niet het officieele Christendom van zijnen en van iederen tijd, maar het echte, levende, koninklijke Christendom, dat door persoonlijke gemeenschap met Christus tot ons komt, en bezig is, heen te breken door de versteende denkvormen, waarin overvoorzichtige wijsheid het zocht te beschermen, het Christendom, dat tot iederen mensch komt, als ware hij alleen op de wereld, als bestond de menschheid uit niemand dan hem, dat elk individueel met God in gemeenschap heeft gebracht.

Als waardeloos surrogaat in den strijd tegen de nivelleerende machten onzer eeuw beschouwde hij blind geloof in het geloof eener instelling, dépositaire der waarheid, die de taak op zich neemt, voor hare leden vast te stellen, wat dezen als waarheid moeten aanvaarden. „Geen collectief wezen stelle zich tusschen mensch en God," schrijft de in-protestantsche apostel der subjectiviteit, van het religieuze individualisme. Waar het op de verdediging van dit beginsel aankomt, ontziet hij niemand en niets. „Wat is het beginsel van het socialisme?" vraagt hij. „In den grond hetzelfde als dat der theocratie," hier natuurlijk niet genomen in den zin van het koningschap Gods, maar als de heerschappij van hen, die in naam van den Opgevarene, wien alle macht in hemel en op aarde behoort, hier beneden willen gebieden met onbeperkt gezag. Het is dit, „dat men het individu onmondig verklaart en die onmondigheid zoekt te bestendigen, dat men het gezag tot het eenige sociale beginsel maakt en aan de vrijheid enkel laat, wat men met geen mogelijkheid haar kan ontfutselen."

„Over dit antieke, heidensche denkbeeld heeft het Christendom bij zijn komst in de wereld de doodsklok geluid, maar het is opgestaan en heeft in het katholicisme en het verroomschte protestantisme een nieuwe belichaming gevonden." „Het katholicisme, roomsch of calvinistisch, dat is in dezen onverschillig, is de oudste en ongetwijfeld de hoogste tak van het socialisme, en het socialisme op zijn beurt is het katholicisme op het terrein van de stof."

* * *

De verwantschap van het socialisme met het katholicisme wordt nog overtroffen door die van het positivisme er mee. Het middeleeuwsche katholieke systeem is voor Auguste Comte het grootste meesterstuk van menschelijke wijsheid, dat hij kent. Ook zijn ideaal is: „vernietiging der persoonlijkheid en ontwikkeling der sociabiliteit."

De mensch als individu is statisch en dynamisch een abstractie; wezenlijk bestaan, intellectueel en moreel, heeft slechts de menschheid. Ieder moet zich enkel als een element gaan voelen van het groote complex en niet langer een ikheid willen zijn. Aller roeping is: zich aan de samenleving ten offer te geven. Om dat doel te bereiken, is noodig, dat èn een onbeperkt geestelijk èn een onbeperkt wereldlijk gezag worden ingesteld, opdat een toekomst aanbreke, waarin het individu enkel plichten, maar geen rechten meer heeft.

Noodlottiger voor de opvoeding dan den invloed van Comte, den fanatieken hoogepriester der tot god verheven menschheid, en van Dr. Bergemann, een leviet in den nieuwen tempel, moest Vinet de anti-individualistische wijsbegeerte van Hegel achten, voor wien de Staat de aardsche Voorzienigheid was, in wier naam het spon-

tane, het karakteristieke, het persoonlijke stelselmatig onderdrukt werd, opdat de Staat zou worden alles in allen, bij wiens belang dat van den enkeling nul is, waarom met de particulariteiten der kinderen van den aanvang af absoluut geen rekening mag worden gehouden.

* * *

Alleen persoonlijk geloof, een pleonasme toch eigenlijk, waarborgt èn echt individualisme èn echt socialisme. „Hij, die zich zelf heiligt, heiligt daardoor tevens de menschheid," schrijft Charles Secretan, Vinet's meest wijsgeerige discipel. Is dit geen pendant van het woord van zijn leermeester: „Als gij de gloeiende kolen van den omtrek naar het midden terughaalt, ondervindt de omtrek er de warmte van"? Om zich aan anderen te kunnen geven, moet men eerst zich zelf bezitten, zich zelf zijn geworden, moet werkelijkheid zijn, wat in aanleg als mogelijkheid was gegeven.

* * *

Niet enkel de sociaal-pantheïstische levensbeschouwing echter is oorzaak, dat de opvoeding zoo vaak een stelselmatig vernietigen wordt van energie en oorspronkelijkheid. Een andere factor is ook voor Vinet, dat men de liefde mist, die voor te weinig opvoeding bewaart, of de wijsheid, die voor te veel opvoeding zich wacht. „Hebt uwe kinderen lief, lief om hen zelf, niet om uwentwil," roept hij den ouders toe, die zeggen, dat het hun aan tact en ervaring ontbreekt voor de opvoeding van hun kroost, „dit woord, wel overdacht en ernstig ter harte genomen, bevat, wat gij voor hun geestelijke vorming behoeft." Vinet heeft er ook wel ontmoet, die, naar zij zeggen, uit vrees, te veel op te voeden — een vrees, door de theorieën gewekt of versterkt, of deze tot dekmantel gebruikende — nu in het geheel maar

niet opvoeden. „Wij voeden onze kinderen in vrijheid op," heet het dan in de taal der gemakzucht, die opziet tegen de moeite, aan toezicht verbonden, en niet bereid is, een offer te brengen voor het welzijn der kleinen. Er is een „doen door laten," er zijn gevallen, waarin de beste opvoeding in niet-opvoeden bestaat, waarin opvoeden t o t vrijheid door opvoeden i n vrijheid moet worden bereikt, maar de zelfzucht heeft van de waarheidselementen der negatieve opvoeding een allerschandelijkst misbruik gemaakt. Wie uit gemis aan verantwoordelijkheidsbesef hun kinderen „in vrijheid" opvoeden, op hun lippen een euphemisme voor „in het wild laten opgroeien," vergeten, dat ongeroepenen en onbevoegden hun taak overnemen, dat ze de hunnen laten opvoeden door alles en allen. Want „opgevoed" worden ze toch, die de ouders geestelijk te vondeling hebben gelegd. De straat voedt op en de bioscoop voedt op en het meest gevraagde boek uit de leesbibliotheek voedt op en het gezelschap van makkers voedt op, die nog vrijer zijn gelaten. Maar wee over de ouders, die vergeten hebben, het geweten hunner kinderen te sterken tegen dat occasioneele onderricht en die hen weerloos hebben gelaten, als hen de verleiding bespringt. In den geest van Vinet roept Beets allen, die op te voeden hebben, toe:

„Gij, grooten, wie ge ook zijt, trekt u de kleinen aan, deed d'Allergrootste 't u niet, hoe zou het u vergaan?"

Men heeft geen kinderen voor tijdverdrijf en men heeft geen kinderen tot bevrediging zijner ijdeltuiterij, men heeft kinderen, om ze toe te rusten met zedelijke energie. Daartoe is liefde noodig, die zich zelf niet zoekt, en geduld, dat geconcentreerde kracht is, en waakzaamheid, die zich alvermogend gelooft, al is ze zich van haar zwakheid be-

wust, en bereidheid tot het brengen van offers, die theorie en practijk tot één maken kan.

Nog een andere categorie dan de egoïsten en de phraseurs noemt Vinet van wie tot opvoeding geroepen, niet opvoeden: vromen, veel vromer dan bijna iedereen, „die uitgaan van het ware beginsel, dat een mensch, om aan zijne roeping te kunnen beantwoorden, een nieuw schepsel moet worden, die zeer goed weten, wat een zondig menschenkind tot zijne behoudenis en wederherstelling behoeft en dit altijd wel zouden willen voorhouden en inprenten, maar die vergeten, rekening te houden, winst te doen met zijn „oude natuur," die nalaten, met het godsdienstig ook het zedelijk gevoel te ontwikkelen en uit minachting voor wat geen bekeering is, het karakter laten ontaarden, in plaats van het te vormen." Zij wenschen de bekeering hunner kinderen, de vroegtijdige bekeering, het beste, wat ouders voor hun kroost kunnen begeeren, maar zoeken die nu op een rechtstreeksche, maar al te vaak werktuiglijke wijze te bewerken door wat een hunner genoemd heeft, „hun een dosis heilserum in te spuiten." „Geschriften, welke tot vernieuwing des levens roepen, opwekken, aansporen, dringen, zijn hun voor hun kinderen, maar vooral voor die van anderen, altijd welkom, ze hebben daarvan groote verwachtingen; maar wat een te bloot zedelijke strekking heeft, is hun verdacht, als niet „geestelijk" genoeg, ook waar het zich niet dan op den grondslag van het Evangelie beweegt." „In afwachting van den nieuwen mensch verwaarloozen zij den ouden en laten dezen gewoonten aannemen, die de van boven inkomende genade dan maar weer uitroeien moet." „Hun kinderen raken er aan gewoon, hun groote en hun kleine ongerechtigheden in den afgrond der goddelijke ontferming te werpen, die

immers onpeilbaar diep is." Zulke ouders weten niet, dat de nieuwe menschheid, waarvan Christus het hoofd is, eerst verschenen is in de volheid der tijden, toen de oude menschheid voor haar komst genoegzaam was voorbereid.

Vinet behoorde tot hen, die meenen, dat de Christenen geroepen zijn, critiek te oefenen allereerst op zich zelf en op wat zich als Christendom aandient, vóór zij zich druk gaan maken over de tekortkomingen der „wereld."

„Men blijft," schrijft hij, „binnen de grenzen der waarheid, als men aan sommige godsdienstige methoden van wie zich zelf een brevet van getrouwheid verleenen, de zichtbare verachtering wijt van de christelijke tucht in zoo menig gezin, dat in den roep van strenge geloovigheid staat. Er is een vroomheid, hel van kleur, hoog van toon, onbuigzaam van uiterlijk, die de opvoeding minacht."

„Hoewel ik overtuigd ben, dat in sommige christelijke kringen het gezinsleven het dichtst bij het ideaal komt, ben ik gedwongen, te erkennen, dat er ook Christenen zijn, wien het goed zou doen, eens te zien, hoe in enkele families, vreemd aan het Evangelie, soms zelfs daaraan vijandig, de kinderen worden opgevoed."

* * *

Naast de gevaren eener verwaarloosde opvoeding staan de wellicht nog grootere der overopvoeding, die de natuur het zwijgen oplegt, vóór zij nog heeft gesproken, die vergeet, dat een opvoeder niet altijd moet willen voorkomen, dat ook kinderen, al struikelende, soms krachten moeten winnen, en eerst na gedwaald te hebben, het rechte spoor kunnen vinden. „Er zijn ouders,"schrijftVinet, „die aan hun kinderen de moeite van leven willen besparen, die, uit overdreven bezorgdheid, hen altijd bewaken,

besturen, ondersteunen, die hun de waarheid opleggen, in plaats van bij de verwerving er van hun den weg te wijzen, die hen door vreemde oogen leeren zien, met een anders wil leeren willen en hun gevoelens opdringen zonder eenigen samenhang met eigen gevoel." Zij zijn altijd in de weer, de natuur te onderdrukken, in plaats van die te bewaken en te leiden, zij maken zich ongerust over alles, wat aangeboren, spontaan, oorspronkelijk is, zij dulden niet, dat de ziel van hun kind in vuur geraakt of zich even wat uitgelaten betoont, zij veroorloven haar niet, „vóór haar wedergeboorte, geboren te worden." Zij maken van hun „lievelingen" automaten, die een aantal mechanische bewegingen, welke oorbaar geacht worden, onberispelijk uit kunnen voeren. Meenende, opgevoed te hebben, hebben ze enkel gedresseerd. Laat men toch de kinderen zich zelf laten blijven, laat men ze toch nemen, zooals God ze heeft gegeven, opdat ze kunnen worden, wat Hij van hen wil maken, laat men hen toch menschen laten blijven, als men wenscht, dat ze Christenen zullen worden, die de idee realiseeren, waarvan zij tot dragers zijn bestemd. „In de opvoeding steekt de hoogste wijsheid bij het wijze doen in een misschien nog wijzer laten, in een zekere mate van onbezorgdheid bij groote, heilige zorg."

* * *

Van één ding was Vinet diep doordrongen: „tenzij de beste handboeken der paedagogiek een weefsel van overdrijvingen en zinledigheden zijn, is niets zoo onbekend, geschiedt niets zoo bij toeval als de opvoeding; op geen enkel gebied worden dan ook grooter vergissingen begaan, ziet men verstandige mannen en vrouwen ergerlijker dwaasheden uithalen. Alles wordt waargenomen, wordt

bestudeerd, wordt overdacht, waarom als al het andere ook de opvoeding niet?"

Die vraag richt hij ook tot zijn geestverwanten, onder wie er ook zijn, die doen, waartoe zij niet zijn geroepen, en die nalaten, wat hun plicht is. „Ook voor den Christen is er een opvoedingskunst, die hij leeren moet." „In godsdienstige gezinnen vindt men soms tot zijn pijnlijke verrassing òf verwende kinderen, die minder angstvallig dan waar ook worden bedorven in het uitzicht eener verwachte bekeering, of vermummiede wezens zonder kracht of heerlijkheid, die geen tweede, geen vernieuwde natuur deelachtig zullen worden, omdat zij geen eerste hebben bezeten. Nu eens onderdrukt men er deze zonder eenig mededoogen, dan weer laat men er haar zich ongehinderd ontplooien en verwilderen, en zoo bereidt men aan de genade, op welke men hoopt, den weerstand òf van een ruw eigenzinnig hart òf dien der krachtelooze gewilligheid van een ledepop."

Vinet was overtuigd van de waarheid, die geformuleerd is in wat men de biogenetische wet van Carl Vogt heeft genoemd: „de ontogenetische ontwikkeling loopt evenwijdig met de phylogenetische," het groeiproces van den enkeling doorloopt dezelfde stadiën als dat van het geslacht, dat van den mensch is in versneld tempo dat van de menschheid. Zooals nu de Wet paedagoog tot Christus geweest is, zal in de godsdienstige vorming der jeugd Johannes de Dooper de voorlooper van Jezus moeten zijn en moet men niet kunstmatig een bekeerdheid willen werken, waar geen zondebewustzijn is ontstaan. Ook het „gij zult" en het „gij zult niet" hebben beteekenis voor het leven, eerst door hen wordt „genade", wordt „verlossing" iets meer dan een klank.

De oorzaak, dat de opvoeding niet zelden op wilsverslapping en verlies van de spontaneïteit uitloopt, zocht Vinet ook in de afgoderij, met methoden bedreven, die niet te vergoelijken is, ook al was ze een reactie op sommiger onmethodisch experimenteeren. Al stelde hij daarvoor niemand aansprakelijk, „omdat genieën en volmaakte methoden tot verschillende tijdvakken der historie behooren" — de eersten leven, als er profeten getuigen, de laatste ontstaan, als de schriftgeleerden hun ziel verliezen aan de casuïstiek — mag toch de vraag wel eens worden overwogen, in hoeverre onze onverbeterlijke, voetje voor voetje voortschrijdende methoden oorzaak zijn van de geestelijke malaise onder het opgroeiend geslacht? Van waar die weinige energie, dat weinige enthousiasme, die apathie, welke allen arbeid als een corvée beschouwt, waarvoor ontspanning bijna de eenige inspanning nog is, die voor elke hoogte vreest en op elken weg verschrikkingen ziet? Men vergeet te veel het woord van Vinet, „dat steenen op ons pad eerst een belemmering zijn; maar eenmaal door de wielen van onzen wagen verbrijzeld en door onzen voet in den bodem getrapt, maken zij het gaan zekerder en veiliger." Ook voor het onderwijs geldt zijn woord: „Een moeilijk leven is een gemacadamiseerde weg, die altijd hard blijft en nooit modderig wordt." Van die onbarmhartige barmhartigheid, die niet begrijpt, „dat niets zoo zwaar drukt, als een plicht, dien men licht heeft willen maken," van het sentimenteele philanthropinisme, dat het „handel mij zachtkens met den jongeling" tot eenig richtsnoer heeft gekozen, verwachte men geen karakters met durf in het bloed, maar hoogstens mannetjes, die naar gedetailleerd bestek een voorgeschreven taak, zij het zonder arbeidsvreugde, kunnen verrichten. Het Jezuïetisme

viert zijn triomfen ook onder wie zich mijlen ver buiten zijn invloedssfeer wanen. Is het niet, of La Fontaine's woorden over de moraal der Compagnie van Loyola: „Een steenachtige weg is een waanvoorstelling, Escobar belegt den weg met tapijten," de leus is van allen, voor wie buiten het sullebaantje der methodiek geen ontwikkelend onderwijs voor iemand bereikbaar is. Allen worden gekneed naar één model, dat van de Ratio studiorum of van de zich harer afkomst niet bewuste copieën ervan. En het resultaat, dat Vinet daarvan in de toekomst verwachtte? Arthur Bonus constateert in zijn Vom Kulturwert der deutschen Schule, dat het noodlottige resultaat reeds bereikt is. „De leermachine walst over iedere generatie opnieuw weer heen en maakt alle oneffenheden glad. Wat men vroeger met den dwang der inquisitie en den brandstapel niet heeft kunnen bereiken, de volmaakt identieke gezindheid, de uniformiteit van de zielen, is tegenwoordig het doelwit der school." Door haar, product van den tijdgeest, zijn, naar Vinet's woord, „de gedachten der meeste menschen bedekt met bijna ondoordringbare lagen van anderer gedachten." Zoo groeit een geslacht op, goed voorzien van pasklaar gemaakte meeningen zonder consequentie voor het innerlijke leven, maar buitengewoon arm aan zelf gewonnen overtuigingen. Individueele ontwikkeling, spontane werkzaamheid, moedig initiatief, persoonlijk geloof, geestdriftige toewijding, zelfstandig oordeel had de opvoeding moeten bewerken. En waartoe hebben de methoden geleid, door „de verteedering des harten," uitgevonden, een gevoel, dat „het barbaarsch verleden" niet zou hebben gekend? Vinet oordeelt, „dat de meeste menschen geestelijk geen eigen huis bewonen, maar voor korteren of langeren tijd kamers hebben bij

een ander, die hen dagelijks van opinies en zedelijke waardeeringsoordeelen voorziet."

* * *

Aan dat zich zelf niet zijn of niet worden, aan dat op elkander gelijken als de eene druppel water op den anderen is ook niet onschuldig de rustelooze uitbreiding der leerstof, waartoe reeds in de dagen van Vinet zich de neiging vertoonde en die, als Mr. J. J. L. van der Brugghen het uitdrukte, er oorzaak van is, „dat de lesroosters onzer lagere scholen bedenkelijk veel op de series lectionum onzer universiteiten gaan gelijken." Die opeenhooping van weetwijsheid en die splitsing in vakken, welke los naast elkander staan en daardoor hun levenswaarde niet weinig inboeten, omdat voor de zedelijke vorming vrij waardeloos is, al wat niet ontspringt aan het geheel der vereenigde krachten, achtte Vinet in zijn dagen reeds een der grootste gevaren, die de beschaving bedreigen. De analyse doodt de synthese. De specialiteit is het omgekeerde van het genie, omdat hij den samenvattenden blik op het geheel heeft verloren. Hij is als de oester, die meent, dat het water tusschen haar schelpen de wereldzee uitmaakt. En een school, die van hare leerlingen moet eischen, specialiteiten in alles te worden, vormt een geslacht, dat schijnbaar van allerlei en blijkbaar van niets weet. „Er is een kritiek, een fataal punt," zegt Vinet, „waar men eindigen moet ; wordt men gedwongen, verder te gaan, dan zou men veel verder moeten gaan, verder dan de krachten der meeste leerlingen reiken. Er is iets, dat nog veel schadelijker is dan onwetendheid, het is de onvoorzichtige uitgieting van wetenschap over de hoofden der kinderen, die vermetele invallen in een gebied, aan welks rand men moet blijven ; dat begin van kennis is slechts het begin van dwa-

ling. Men heeft in onze lagere scholen veel te veel en van allerlei tot voorwerp van parate kennis willen maken, ze hadden vóór alle dingen gymnastiek voor den geest moeten brengen. We inig denkbeelden, maar die doorgedacht, noemde hij voor de groote massa noodzakelijk. De halve kennis, die zij schonken, achtte hij een beletsel voor wezenlijke kennis en een gevaar voor de samenleving. En de moreele schade, die deze aanricht, was nog wel zoo groot als de intellectueele. In den kwakzalvershoek op de markt des levens, waar de allernieuwste theorieën worden aangepreekt, zijn niet „de domme boeren" de dupes der welbespraaktheden, maar zij, die van veel iets, maar van niets genoeg weten, en bij wie het onderwijs noch waarnemings-, noch denkgewoonten heeft gevormd. Beets' uitspraak: „Ontwikkelen zou het zijn en het werd verdooven; wat groeien zou, werd door de leerstof doodgestoven," ware een woord geweest naar het hart van Vinet.

* * *

Een andere oorzaak, waardoor onderwijs en opvoeding niet beantwoorden aan wat zij bedoelen, is volgens hem het gehuldigde utiliteitsbeginsel. Niet het „nuttige" achtte hij hoofdzaak. Het overtollige maakte voor hem deel van het noodzakelijke uit. De Aufklärung, de tijd, waarin koning Intellectus en zijn gemalin Nutte bijna onbeperkt regeerden, achtte het voor een kind van veel meer belang, te weten, hoe men een heideveld ontgint, een plas drooglegt, een akker bemest, een vruchtboom snoeit, zijn kapitalen uitzet, een voedzamen maaltijd bereidt, dan dat het groote vaardigheid had verkregen in het berijden der parade-paardjes eener idealistische cultuur. Met al zijn afkeer van fictie schrikt Vinet van dit philanthropinistisch realisme met afschuw terug! „Stel u voor, dat geen leerstof

zou toegelaten worden, dan zulke, waarvan het tastbare, meetbare, weegbare, in cijfers uitdrukbare nut kon aangetoond worden." „De eisch alleen doet iemand reeds sidderen, omdat deze voor de menschheid een onwaardige, verfoeilijke toekomst inhoudt. Niets is nuttiger in alle scholen dan „onnutte" studie, die, aan welker einde men geen baantje, geen onderscheiding, geen open deur, maar de waarheid ziet", die het kind leert, dat de mensch niet van brood alleen leeft, van brood alleen niet leeft, en die zijn jongen geest er aan gewent, het licht om het licht, de waarheid om de waarheid, de schoonheid om de schoonheid te zoeken. Als men in de jeugd onmiddellijke, zuivere, belangelooze belangstelling weet te wekken, „geeft men een plooi aan de intelligentie, die ze voor altijd behoudt." Dat hooggeroemde „practicisme" vond hij om meer dan ééne reden zoo zeldzaam onpractisch. Vooreerst, omdat het, gelijk Prof. Holwerda geheel in den geest van Vinet eens opmerkte, heeft vergeten, „dat een gezond idealisme een levenskracht is voor gansch een volk, die het staalt, ook in den strijd voor zijn stoffelijke belangen", maar ook om wat Hermann Kutter in zijn boek D a s U n m i t t e l b a r e schrijft: „Sedert de wetenschap enkel arbeidster is geworden op het terrein der materie en alle idealen als hinderlijk hersenspinsel heeft weggebezemd, is men begonnen, de jeugd in de kostelijke jaren, waarin haar ziel gloeien moest voor alles, wat groot, goed en schoon was, waarin haar hart vol geestdrift voor heldendaden behoorde te zijn, al bezig te houden met agio, spaarbankboekjes, rente-standaard, verdisconteeren, heeft men haar geest volgestopt met de getallen eener levenlooze formalistiek, haar opmerkzaamheid gericht op de sluipwegen van het zaken doen,waarbij men zijn geweten vercijfert

in de berekening van winst en verlies, waartoe het onverbiddelijke noodlot alle kinderen bestemd schijnt te hebben." „Is het dan te verwonderen, als uit onze scholen, door geen groote gedachten bezield, en die, achter al hare schutterige drukte, niets hoogers te verbergen schijnen te hebben, dan de begeerte, van hare leerlingen goede rekenmeesters en fortuinlijke baantjesjagers te maken, jongens en meisjes het leven ingaan met moede hersenen, bijziende oogen, een oververzadigden geest, die, het schoolstof van zich afschuddende, geen ander verlangen kennen, dan voor het langdurige hun aangedane onrecht zich schadeloos te stellen in de toomelooze genotzucht, welke het kenmerk is onzer moderne jeugd?"

* * *

Om het abrutisseerende van dit practicisme vond hij het aanleeren van vreende talen in de volksschool niet zonder bedenking, al wist hij wel, dat niet het nut voor den eenzamen slager in spe, die in het naburige stadje op de markt zijn beesten zou koopen in zijn overgeleverd patois, het hoofdmotief was, maar de ijdelheid der ouders, die zich zelf een tikje gedistingeerder vinden, als zoonlief, die, een briefje in zijn moedertaal schrijvende, daarin meer fouten maakt, dan het woorden bevat, nu al Engelsch leert. Hij wist, dat bij het onderwijs in vreemde talen men al spoedig stuit op een klip, die men moeilijk kan vermijden. De leerling wil kennis voor dagelijksch gebruik. Hij ziet in die kennis „enkel een brug, welke over den stroom is geslagen, die de volkeren scheidt, en wil die natuurlijk daar bouwen, waar het bed der rivier op zijn smalst is." Zoo wordt het onderwijs er in van zijn ontwikkelende bestanddeelen beroofd. Men snijdt weg, al wat voor de bereiking van zijn doel niet absoluut noodzakelijk is.

Maar door enkel te beoogen het meer of minder handig hanteeren der taal in zakenleven of conversatie, verspert men zich den weg, om te komen tot levende kennis : de studie der literatuur, welke den mensch hooger roeping leert najagen dan enkel producent van materieele nuttigheid te zijn. Wat meer idealisme in de school achtte Vinet onontbeerlijk; het proza des lateren levens zou de tot mannen en vrouwen opgegroeide leerlingen wel bewaren voor onpractisch gedweep. In zijn geest is door Arthur Bonus beweerd, dat, terwijl alle stof, door Midias aangeraakt, veranderde in goud, een school, die niet beseft, hoe zwaar de imponderabilia wegen, alle goud omzet in stof, door haar „leerstof" genoemd.

Dat voor literatuur de groote massa niet „beschaafd" genoeg zijn zou, heeft Vinet met grooten nadruk ontkend. „Het verhevene ligt meer in het bereik van de menschheid, dan het middelmatige," naar zijn overtuiging. Het Veluwsche oude moedertje, dat, op een zeldzaam mooien zomeravond, toen aan de kim de zon neerdaalde in een glorie van goud, tegen een schaapskooi geleund, met het aangezicht naar het westen gekeerd, uitrustte van den zwaren last sprokkelhout, dien ze op haar gekromden rug had gedragen, en nu bij den aanblik dier heerlijkheid als tot zich zelve sprak : „Hoe schoon moet God dan wel zijn," had vermoedelijk meer besef voor wat schoon is dan de overbeschaafde hooggeleerde, wien de hemelen niets van Gods eer meer vertellen, maar hem enkel nog spreken over de wetten van Kepler en Newton.

* * *

Omdat hij oordeelde, dat het schoone, als het eeuwige, ook door eenvoudigen verstaan wordt, wilde hij geen

flauwen, opzettelijk bereiden kinderkost, als nog te veel wordt opgedischt door wie van het schrijven voor „de lieve jeugd" een métier hebben gemaakt. „Voor haar," voegt hij dezen fabrikanten toe, „kan alleen iets bruikbaars leveren een wijsgeer, die een enthousiast is." „De boeken, die het kinderleven het best uitbeelden, behooren tot die, welke het meest te denken geven." „Een kinderboek kan een klassiek boek zijn, dat een eereplaats verdient in onze bibliotheek." „De goede boeken voor de jeugd behooren tot de beste voor de volwassenen." Vinet's lievelingsboek, dat hij ieder jaar opnieuw las, Daniël de Foe's onvervalschte Robinson Crusoë, heeft hem in zijn smartelijk leven oogenblikken verschaft van zoo rein genot, als slechts weinig meesterwerken uit de wereldliteratuur hem vermochten te schenken. Dat was een echt kinderboek, een van de niet vele, die er zijn. Ze zijn niet legio, die de gave bezitten, voor kinderen te schrijven. En toch zuchten de persen onder de centenaars kinderlectuur. Wie de ervaring opdeed, voor de „heusche" literatuur niet voldoende talent te bezitten, waagt zich aan een genre, dat zooveel moeilijker is, in de hoop, dat het quantitatief te veel het qualitatief te weinig zal kunnen compenseeren. Met wat scribenten-vaardigheid en wat kinderlijkheid — en kinderlijk wezen kan immers ieder, die er zich op toeleggen wil — acht men zich genoegzaam toegerust, om als auteur op te treden voor het opgroeiend geslacht.

Bezit men dan bovendien nog iets van het zachtgestemd gemoed der sentimenteele Amelia van Brammen uit de Familie Stastok, in zoetelijke verkleinwoordjes zich uitende, dan meent men het volmaakte zoo ongeveer gegrepen te hebben en maakt den stapel nog wat hooger der geschriften, waarvan de criticus Vinet moest verklaren, „dat er

in deze soort geen overgangen bestaan tusschen zeer middelmatig en heel slecht."

* * *

Die groote-menschen-kinderlijkheid vinden geestelijk gezonde kinderen echter behoorlijk kinderachtig. „Bah, hoe flauw!" zegt de kleine van den volwassene, die zoo genadig tot een nog „redeloos schepseltje" zich neerbuigt, en nu zouteloos wordt. De „kleine majesteiten" zien op hem neer als de middeleeuwsche vorsten op hun hofnar. Kinderen zijn zooveel ernstiger dan groote menschen, al zijn dezen zooveel deftiger dan zij. Een kinderschrijver moet ernstig zijn, echt ernstig en niet met den bastaard-ernst van namaak-vroomheid, die het zoekt in een uitgestreken gezicht en een temerige stem, maar met den serenen ernst van hem, die groote gedachten liefheeft. Maar ernst alleen is niet genoeg. „Goede kinderboeken," zegt Vinet, „bevatten een psychologie, die te dieper is, naarmate zij meer elementair is gebleven, zij herleiden den mensch en de moraal tot hun eenvoudigste uitdrukking." En aan dezen eisch voegt Beets in den geest van Vinet een anderen toe: „een rijpen geest, een rijk gemoed, beproefde wijsheid, aangeboren tact en literaire talenten." „Men kan hierin alleen iets goeds verwachten van hen, die op letterkundig gebied tot iets anders, en, zoo de groote menigte meent, tot iets beters in staat zijn." En dan is hij er nog niet. „Een kinderschrijver moet realist zijn in den gezonden zin van het woord." „Echt gebeurd?" vraagt het kind, in welks Parcival-ziel het naïeve geloof reeds zoo spoedig den twijfel ontmoet. Welk een behoefte aan realiteit spreekt er niet uit het hartzeer der kleinen, als hun blijkt, dat Sint-Nicolaas niet meer in het land van de levenden is. In den volwassene, die, al werd het historisch

bestaan van Jezus een fictie voor hem, van de Christus-idee even goed meent te kunnen leven, moet van het kind wel veel zijn verloren gegaan. Daarom had Vinet zulke „ernstige bezwaren tegen ficties, hoe zedelijk ook, die men jongen kinderen vertelt," en zou hij het hebben toegejuicht, toen een modern theoloog, als Prof. Otto Baumgarten, er tegen protesteerde, dat sprookjes door de volgelingen van Herbart als propadeutica voor het godsdienstonderwijs worden gebruikt. „Verdient de historie," vraagt hij, „niet in ieder opzicht de voorkeur?" „Ik weet wel, dat de geschiedenis niet veroorlooft, feiten en strekking zoo naar behoefte te kiezen als in het gefingeerde verhaal, maar hoe moeilijk is het, een roman niet romantisch te doen zijn en in het hart van een kind niet de kiemen te zaaien voor latere ontgoocheling met de daarop volgende apathie. Ik geloof niet, dat de goede bedoeling hier het middel heiligt."

* * *

Ik meen niet, dat de kinderschrijver enkel photograaf van de feitelijkheid zijn moet. Hij zij „realist," maar als onze Hollandsche schilders, voor wie ook het allergewoonste lichtdrager was, die ook het meest alledaagsche hebben omgeven met eeuwigheidsglans. Zij waren geen copiïsten van de natuur, zij hebben haar getransfigureerd. En toch heeft Bagehot zoo naar waarheid gezegd: „de beste geschiedbeschrijving is die, welke het meest op de kunst van Rembrandt gelijkt, helder licht laat vallen op enkele motieven, uit de belangrijkste en de edelste uitgekozen, en het overige in de schaduw of in de onzichtbaarheid laat."

Dat Vinet door de boekjes, welke het methodisme voor kinderen schreef — van de romans vond hij de christelijke nog de meest bedenkelijke — alle fictie te absoluut heeft

veroordeeld, al waardeer ik zijne motieven, is voor mij echter geen vraag. Naast de kinderlectuur der Aufklärung, waarin eigengerechtige jonge oude-mannetjes, wier oogen de edelaardigste gevoelens dicteerden, wier aangezichten blonken van den glans der nuttige kundigheden,hun algenoegzame deugd ten toon spreidden, ontstonden in Vinet's dagen producten, toebereid naar Engelsch recept.

Beets, die daarmee ook kennis heeft gemaakt, gaf daarvan de volgende karakteristiek:

„Op de eerste bladzijde een, die zich voor God niet buigt,
„En voor de menschen leeft in allen boozen handel,
„Reeds op de derde een kind, geloovig, overtuigd,
„Een voorbeeld, op de vierde, in leer zoowel als wandel."

In deze kinderboeken werd maar zelden bedacht, dat de hoogste goederen niet langs onmiddellijken weg worden meegedeeld, dat in de opvoeding alleen waarde heeft, niet wat men heden en morgen bereikt, al ware het engelentaal van kinderlippen, maar wat in de toekomst zal blijken verkregen te zijn. Vinet's ideaal, „bij de opvoeding van den mensch de opvoeding van de menschheid tot voorbeeld te nemen," vond hij in de christelijke kinderlectuur zijner dagen ten eenenmale miskend. Dat het „doe dit en gij zult leven," geen tittel of jota van zijn waarheid heeft verloren, bleek niet uit boekjes, die den jongen Gerrit de Clercq tot de conclusie brachten, „dus behoef je niet goed te zijn, behoef je alleen maar te gelooven." Opvoeding is niet de sterkste zijde van het methodisme geweest. Dat er een probleem der godsdienstige opvoeding bestaat, die, zoo religie als een zuurdeesem geheel het leven in al zijne uitingen zal doortrekken, de zedelijke vorming uitmaakt, intensief en extensief beide, en dat dit probleem niet één is met het vraagstuk der christelijke

onderwijzing, werd door de momiers niet beseft. Misschien kan alleen de intuïtie der liefde, een gave Gods, een kind des Hemels, zooals Goethe haar noemde, practisch de moeilijkheid overwinnen, hoe het ontmoedigende „Gij zult" van de Wet, waar niet op den Heiland der kinderen wordt gewezen, moet verzoend worden met het verslappende „leven uit genade alleen," wanneer vooruit reeds geweten wordt, dat het „volmaakt zijn als de Vader, die in de hemelen is" „immers iets onmogelijks vraagt." Niet enkel omdat de christelijke opvoeding de eenige volmenschelijke is, zal ze de vorming der consciëntie naar haar gevoeligheid, naar haar zuiverheid, naar haar inhoud, minder dan welke ook mogen verwaarloozen. Zij zal beter dan tot heden den zin van het woord moeten verstaan: „Bij God is vergeving" — noodzakelijk correlaat der gewetensopvoeding — „o p d a t Hij gevreesd wordt," en steeds op haar hoede moeten zijn, dat niet genade de natuur, natuur de genade, het Evangelie de Wet, de Wet het Evangelie uitschakelt.

* * *

Al zal geen enkel opvoeder het opnemen voor de door Vinet veroordeelde cultuur van wonderboomen, „door een worm gestoken bij het opgaan van den dageraad," volgt daaruit dan, dat alle fictie als contrabande moet worden beschouwd? Verliest men, bij het accentueeren van den eisch, „de kinderschrijver zij realist," niet al te zeer uit het oog, dat ten slotte niet de feitelijkheid, maar de waarheid de hoogste werkelijkheid is? Ik acht de vrees, dat het sprookje, de legende, voor zooverre zij dragers der waarheid zijn, die niet geschiedt, maar die is, weinig gemotiveerd. Hij, die de parabel als leervorm van het propaedeutisch onderwijs bezigde, die tot de scharen door gelijkenissen

sprak, „naardat zij het dragen konden," heeft haar zeker niet gedeeld. En tal van mannen en vrouwen met hoogen waarheidszin hebben te midden van het proza des levens met heimwee in het hart terugverlangd naar dien tijd van poëzie, toen door het „Er was ereis" heen hun de waarheid in de ooren klonk! Die sprookjes, die legenden, die mythen prediken een waarheid, behoorende tot de orde van verteederende goedheid, ontroerende schoonheid. Om tegenover Vinet hun goed recht te bepleiten, heb ik me slechts op zijn woord te beroepen : „De elementen, die achtereenvolgens bij de opvoeding der menschheid naar voren zijn getreden, moeten hun toepassing in dezelfde volgorde vinden bij de geestelijke vorming van het individu." Wat in de jeugd der menschheid tot leering geweest is, kan ook in de jeugd des menschen tot onderwijzing dienen. De paedagogische blik der beide Grimm's heeft doorzien, van hoe hooge waarde die poëzie uit den voortijd, waar de waarheid in neerligt als in doeken gewonden, voor zedelijke opvoeding zijn kan van een nogal prozaïsch geslacht. „Uit het sprookje rijst de toepassing voor het leven als vanzelf op, die toepassing was niet het doel er van, voor die toepassing zijn ze niet bedacht, maar die groeit er uit op als een vrucht uit gezonden bloesem zonder tusschenkomst van den mensch. Echte poëzie kenmerkt zich hierdoor, dat ze nooit zonder betrekking is tot het leven, want ze is daaruit opgestegen en keert daartoe weer, gelijk de wolken, die als regen de aarde drenken, weerkeeren tot de plaats, waar zij zich vormden."

* * *

Al achtte het philanthropinisme bij monde van Salzmann al wat mythe en legende was, klaren onzin, blijf ik voorshands Charles Kingsley's Heroën, sprookjes uit den

Griekschen heldentijd, en diens Waterbabies nog maar rekenen tot de zeer goede kinderlectuur.

Als zoodanig, ik ben er zeker van, zou Vinet ook hebben aangemerkt „de vier of vijf onvergankelijke boeken", zooals Marie Dutoit ze noemt, van zijn discipelin Elise du Plessis, de latere Madame Edmond de Pressensé, een vrouw, in wie de ideeën van haar vereerden leermeester gestalte hebben gekregen. Ze zouden hem hebben versterkt in de meening, uitgesproken na de verschijning van L'Education progressive door Mevrouw Necker de Saussure: „Wie, als alles overigens gelijk was, zou beter over opvoeding kunnen schrijven dan een christelijke vrouw? Wie zou meer waar, meer fijngevoelig, minder stelselmatig, minder stijf zijn dan zij?" Hij zou van Une joyeuse nichée, La maison blanche, Bois gentil, Seulette, Le pré aux saules hebben getuigd, dat ze de beste handboeken zijn voor paedagogiek, omdat een liefhebbende moeder de vruchten harer nauwlettende waarneming hierin heeft neergelegd. In gevallen, waarin bij de behandeling van kinderen groote behoedzaamheid eisch is, zoekt men niet zelden vergeefs in een gerenommeerd standaardwerk voor paedagogiek. Daaruit leert men al evenmin, wat opvoeden is, als uit een dogmatische encyclopaedie, waarin het geheim van echte religie bestaat. En toch komt ieder kind tot zijn ouders, zijn onderwijzers met de woordlooze vraag: „Voedt mij op." En al zijn er nu voor de intuïtie der liefde heel wat minder vragen dan voor het vaak kortzichtige „gezonde" verstand, vragen blijven er staan, als men met geweten het hoogste werk wil doen, waartoe een mensch wordt geroepen. Alles nivelleeren kan iedereen wel, voor de functie van stoomwals is paedagogische vorming niet noodig, maar

als instinctief weten, wanneer men spreken en wanneer men zwijgen moet, wanneer ingrijpen en wanneer laten gaan, eischt een gevoeligheid van ziel, die het charisma van niet zoo heel velen is. Tot de paedagogen bij Gods gratie, die raad kunnen geven, als voor zedelijke pathologie en therapie de paedagogen van professie ons zonder antwoord laten staan, reken ik Mevrouw de Pressensé. „Haar fijne opmerkingsgave voor alles, wat op een kinderziel indruk kan maken, haar kennis van de geheimste roerselen dier reeds zoo samengestelde wezentjes zouden," zegt Marie Dutoit, „iets verschrikkelijks hebben, als haar doordringende blik niet door haar liefde ware gericht. Haar moederlijke teederheid heeft haar tot zielkundige studie gebracht." Deze superieure vrouw met een dichterlijke ziel, een helder hoofd, een rein hart, een gevoelig geweten, een geschoolde phantasie, met heerlijke, onbaatzuchtige liefde, wier geruischloos leven een breede lichtstreep heeft achtergelaten, wier heengaan de wereld iets donkerder en iets killer gemaakt heeft, bezat een open oog voor de schoonheid van het gewone, de majesteit van het dagelijks weerkeerende leven. Zij kon zien, echt zien, en „echt zien," zegt John Ruskin, „is het voornaamste, dat een menschenziel in deze wereld ooit doet," „echt zien, duidelijk zien; wat schijn is, kunnen onderscheiden van wat wezenlijkheid heeft, is poëzie, profetie en religie tezamen." Daarom zijn haar boeken, zoolang de paedagogiek nog in hoofdzaak didactica is met wat psychologie van den algemeenen mensch, zulke kostelijke bijdragen tot wat opvoeders vóór alles behoeven: kinderkennis, en al zijn ze niet voor ouders en onderwijzers geschreven, maar voor de jeugd, ik weet niet, wie daarvan meer voordeel kunnen trekken, zij, die leiding moeten geven, of zij, die om leiding vragen.

Het is een feit, dat ieder geslacht sterk reageert tegen de waardeeringsoordeelen der generatie, die onmiddellijk voorafgaat. Dr. Bergemann beweert, dat geen enkel meesterwerk uit het verleden de aesthetische behoeften bevredigt der jonge menschen van nu. Dezen zijn namelijk de eersten in heel de historie, die den blik hebben gericht naar de toekomst, terwijl wie vóór hen geweest zijn, allen leefden van de doode gedachten van het verleden. Al is het onder een heel dikke schil van overdrijving, deze uitspraak bevat een kern van waarheid: de jeugd van nu is niet de jeugd van gisteren, in de qualiteit en de intensiteit van haar belangstelling is verandering gekomen, de aangrijpingspunten, waarop opvoedende kracht zich moet richten, zijn niet geheel dezelfde meer als vroeger, de vorm en de dosis, waarin geneesmiddelen tegen zedelijke kwalen moeten toegediend worden, hebben eenige verandering ondergaan, en toch meen ik, dat het ook nu nog onzen jongens en meisjes goed doet, in het klimaat te leven der boeken van Mevrouw de Pressensé. „Wat is dat mooi," heeft meer dan één weinig teerhartige uitgeroepen met tranen in de oogen, die zijn portret had herkend in die Pauls en die Jeans, die geen kwezeltjes zijn, armbloedige producten van tractaatjes-vroomheid, maar die gelukkig evenmin de armoede kennen van een jeugd zonder geloof in den „Besten Vriend" uit het schoone lied van Schmolck. Mijn ervaring is, dat ze weerklank vinden in de gewetens. Zij geven aanschouwelijk onderwijs in den strijd, die van binnen gestreden moet zijn, om menschen van goeden wille te worden. Uit alle ademt de vroomheid naar den geest van Vinet, voor wien men zooveel mensch is, als men Christen, zooveel Christen, als men mensch is.

„Het leven heeft een ernstig doel," heet het in La

maison blanche, „maar zij, die het van de ernstige zijde beschouwen, zien, hoe schoon het is." Hun ernst is blijdschap, hun hemel geen stijve audiëntie-zaal bij den machtigen Koning, maar het vriendelijk lichtende huis van hun Vader, waar plaats is voor allen, die rein zijn van hart. Mevrouw de Pressensé verdient de medewerkster te zijn aan de zedelijke opvoeding der kinderen om den frisschen, vromen, zonnigen geest van haar boeken, die poëzie geven aan wat natuurlijk is, hoog houden, wat hoog gehouden moet worden, die het woord van den Heiland veraanschouwelijken: „Wie zijn leven zal willen verliezen om mijnentwil, die zal het leven vinden" en heenwijzen naar den smallen weg der zelfverloochening, van het om Gods wil zich volkomen geven ten bate van anderen, den weg,die ten leven leidt, omdat die zelfverzaking te gelijk en uitsluitend de ware zelfveredeling is. Als geloovige — is geloof niet de zin voor de werkelijkheid in haar allerhoogsten vorm? — heeft zij haar fictie vrij weten te houden van het „romantische" van vele „christelijke" en „neutrale" kinderromans, leelijk als deftige kinderbals en gewichtige kinderbonden met nog deftiger, nog gewichtiger presidentjes en secretarisjes, leelijk als al dat grootemenschengedoe van die vroegrijpe stumpertjes, die, als de Chinees Lao-tse tachtig jaar oud waren, toen ze ter wereld kwamen, en die, nog in de korte broek of met onopgestoken haar door het leven gaande, nu reeds stimuleerende middelen behoeven, omdat ze moe zijn van het zijn. Haar boeken overprikkelen de verbeelding niet, brengen geen schokkende emoties, maar richten zich bovenal tot de gewetens. Ook staan ze niet in den superlatief. Dik opgelegde kleuren bederven den aesthetischen zin en vermoedelijk ook den ethischen. „Het schoone," zegt

Vosmaer ergens, „ligt op de snede van een vlijmscherp mes." Er is een grens, die moet worden bereikt en die niet overschreden mag worden. Iets er vóór is nog beneden het schoone, iets er overheen insgelijks. Schoonheid is harmonie, is evenwicht van alle eigenschappen, waarvan geen enkele door te sterke ontwikkeling de andere overheerscht. Wie zich wil wagen aan het moeilijke werk, voor kinderen te schrijven, zal de „matigheid" moeten betrachten, dit woord genomen in den Paulinischen zin, en niet minder moeten bedenken al wat rein is, wat teeder is, wat liefelijk is, wat wel luidt. „Passie en nog eens passie," volgens Busken Huet voorwaarde voor alle kunst, blijve contrabande in de kinderliteratuur, die, volgens Vinet, ook kunst zijn moet en ook kunst zijn kan.

In dit genre is wel noodig, wat Huet smalend noemde „olie in de heilige lamp der deugd," gevoelige, zuivere ethische zin. De wereld zou nog donkerder worden, indien ook hierin de grens tusschen goed en kwaad mocht worden uitgewischt. Welk een verschrikkelijke toekomst zou de wereld te gemoet gaan, indien het christelijk ethos niet langer normatief zou blijven voor het bewustzijn der kinderen! Als voor hunne consciëntie de moraal zich mocht scheiden van haar religieuzen coëfficiënt, zal practisch met het geloof ook de zedelijkheid verdwijnen, al zullen hun theoretische schimmen misschien een tijdlang nog rond blijven waren. Vinet was van meening, dat onder invloed eener paedagogiek, die steeds sterker uitgesproken neiging vertoont, rationalistischer, positivistischer, naturalistischer te worden, en dien van zijn vroegste jeugd aan bijna ieder ondergaat, „de zedelijke beseffen aan het loslaten zijn, dat op moreel gebied de onverschilligheid steeds meer veld wint." „Nu kan scepticisme nog grootheid

bezitten, onverschilligheid echter niet." „Onder het geleide der onverschilligheid sterft de poëzie in de ledige uimte en voor haar is de ledige ruimte het ongeloof." „Waar men," zegt Grillparzer, „er toe komt, te gelooven aan het niet-bestaan van God, aan het niet-voortleven der ziel, wat nog iets anders is dan niet gelooven aan het bestaan van God, niet gelooven aan het voortbestaan van de ziel, is het gedaan met alle kunst en met alle kunst niet alleen." Dat geldt voor volken, dat geldt ook voor individuen. Nu kan, wat jong is, niet leven van proza en van sceptitisme; opvoedende kracht gaat ten slotte alleen uit van boeken, in tijden ontstaan, waarin men nog open vensters heeft, die op den hemel uitzien. „Zoo werd," schrijft Prof. Polak in zijn Epische Bespiegelingen, „in Athene Homerus' Ilias als het geschiktste middel beschouwd, om het kinderhart te vormen en den kindergeest te ontwikkelen. Op de schoolbanken gezeten, leerden jongens en meisjes de zangen van buiten van den grootvorst der Helleensche poëzie, want onbekendheid er mee gold voor volslagen gemis aan beschaving. Onweerstaanbaar van den beginne af, toen rhapsoden deze liederen voordroegen, is hun machtige bekoring onweerstaanbaar gebleven, zoolang er nog Grieksche ooren bestonden, om naar hun melodie te luisteren. Op volkomen weergalooze wijze beheerschten ze ook het schitterendste en oorspronkelijkste van al, wat daarna kwam. Het was een geheel eenige overheersching, van vorm, zoowel als van inhoud, absoluut en toch vruchtdragend, ontzag kweekend en tegelijk een prikkel tot edelen naijver."

Met Herbart en andere opvoeders uit de dagen, „vóór valsche paedagogische beginselen waren doorgedrongen," achtte iemand van zooveel autoriteit als Prof. Ziller, „de

Ilias nog altijd de beste lectuur voor jongens van een jaar of negen."

Ik meen, dat uitspraken als deze toch wel iets te denken geven met het oog op wat in de eeuw van „papier sans fin", voor kinderen is verschenen, door wie maar niet kunnen begrijpen, dat men lectuur voor de jeugd niet op bestelling kan leveren tegen zooveel per vel en van wier producten ik alleen maar wil zeggen, dat niet alles „klassiek" is.

Natuurlijk moet men ook „het betrekkelijk goede" waardeeren, maar er zijn tijden, waarin „het betrekkelijk goede" zoo het eenige goede dreigt te worden, dat het zaak is, er op te wijzen, dat er toch nog iets hoogers bestaat dan „wat ten deele is." De practijk van het theoretische: „Het beste is voor het kind maar juist goed genoeg," is maar al te vaak geworden: „Een kinderhand is gauw gevuld."

Het is waar, wat Vinet beweert, „hetgeen niet begrepen is, gedijt niet, en hetgeen niet gedijt, richt bijna altijd schade aan," maar kinderen begrijpen veel meer, dan volwassenen vermoeden, en, voegt Vinet hieraan toe, tot weerlegging van wie tienmaal verdunde wijsheid voor het kind het aangewezen geestelijke voedsel achten, „wie aan de denkbeelden alle oorspronkelijkheid ontneemt, berooft het onderwijs voor een groot deel van zijn opvoedende kracht."

* * *

Ook in dezen is de opvoeding wat hij „de verzoening van twee tegenstrijdige waarheden" noemt, „een uitdrukking, die een tegenstrijdigheid inhoudt, maar een tegenstrijdigheid, die het kort begrip is van geheel ons leven."

Moet zij niet gaan langs de subtiele lijn, die het te veel scheidt van het te weinig, het te zwaar van het te gemak-

kelijk, het te verstandelijk van het te gevoelig, het te streng van het te week, het te vertrouwelijk van het te ongenaakbaar, het te methodisch van het te occasioneel, het te geestelijk van het te aardsch van de aarde? Zouden voor de opvoeding van kinderen vele volwassenen niet te logisch en te consequent en te „principieel" en daarbij misschien zedelijk te grof zijn? Wordt in vele jonge zielen niet het fijnste geknakt? Waar blijven de denkers, de dichters, die uit kinderoogen u aanstaren, waar de woordkunstenaars, die kindermonden aan de toekomst beloven? Zouden die wellicht zijn verpaedagogiekt? Is daar geen steeds voortgaande verlaging en verleelijking en ontwijding van het leven van de wieg tot het graf op te merken in veler bestaan? Is het niet, of met het argelooze van het lichamelijke schoon ook het zieleschoon gaat verdwijnen, dat Hem, die het kind heeft ontdekt, deed zeggen: „Hunner is het Koninkrijk der Hemelen?" Is het niet, of een ijzige nachtwind is heengestreken over de lenteweelde van bloesem, onvervulde profetie van een heerlijken oogst? Alleen aan een Phidias, een Alkamenis droegen de Grieken de beiteling hunner godenbeelden op; zij, die als opvoeders in ruimeren of engeren zin aan het Godsbeeld in den mensch willen arbeiden, zullen iets moeten hebben van het heilige vuur, dat deze mannen doortintelde. „Opvoedingskunstenaars," een naam, dien Vincent van Gogh alleen toepaste op Hem, die menschenzielen boetseerde als niemand vóór en niemand na Hem ooit deed, noemt Dr. Bergemann de paedagogen der toekomst, zou het niet wenschelijk zijn, dat de paedagogen van heden iets meer artistieken zin bezaten dan weleens het geval is in een tijd, waarin door de vereende werking van gepopulariseerde natuurwetenschap, die tot gevolg schijnt te hebben, dat over wat niet

stoffelijk is, iemand zich te stelliger uitspreekt, naarmate hij minder tot oordeelen bevoegd is, van een nivelleerend „democratisme", zich inspireerende door het kerkhof, waar allen gelijk zijn, van een cijferend egoïsme, waarvoor enkel waarde heeft, wat tot guldens kan worden herleid, de poëzie in het leven voor een groot deel is verloren gegaan?

* * *

Wie voor kinderen willen schrijven, geeft Vinet den raad, den Bijbel te leeren kennen, „in de kunst van vertellen, in de eenheid van inhoud en vorm, in de kennis van het menschelijke hart, in zijn toegankelijkheid voor elken trap van beschaving, in zijn eenvoud en in zijn diepte, in zijn schoonheid, die niet literair is en hem toch boven elk meesterwerk stelt uit onverschillig welke literatuur, en nog in veel meer hun meester."

Voor ruimheid van blik, voor zelfstandigheid van oordeel, voor beschaving des harten, voor gevoeligheid van geweten, voor reinheid van phantasie moet de opvoeding terug naar „het boek van het menschelijk geslacht," het klassieke boek van volmenschelijke paedagogiek, den ouden Bijbel, voor Vinet, niet het boek eener systematische dogmatiek en niet het boek eener brave moraal, maar het boek des volgroeiden levens, dus het boek des geloofs, naar de bepaling, die C. Wagner daarvan gaf, „de totale synthese der menschelijke inductie." De Bijbel was hem het boek, dat van Jezus getuigde, den Weg tot het ware Leven, het boek voor het volk, het boek voor de jeugd. Hij wist, dat hij, na de sophismen van Rousseau, iets buitengewoon achterlijks voorstond in de oogen van hen, die zich geleerd en verlicht wanen, omdat men hen, door de levering van wat „argumenten," tot loochening in staat heeft gesteld,

maar hij wist ook, „dat de beschaving, welke vorderingen zij moge maken, het Christendom altijd nog vóór zich op den weg van den vooruitgang zal vinden, haar wijzende op reiner lucht en schooner uitzichten, de Christenen opwekkende, uit de beginselen, die het predikt, tot een weldadiger practijk te besluiten, dan in hun bewustzijn nu nog voor mogelijk of noodig wordt gehouden. " „Uit geen enkele waarheid, door het Evangelie verkondigd, zijn nog alle consequenties in daden omgezet, geen enkel zijner voorschriften is nog ten volle beleefd, geen enkele der levenskiemen, die het in de wereld gezaaid heeft, heeft nog al hare vruchten gedragen." „Het Evangelie," schrijft Wagner, „is meer toekomst dan verleden," en Rudolf Eucken verbaasde vóór eenige jaren niet weinig de kringen, waarin men het Evangelie van Christus reeds lang op het kerkhof der doode ideeën naast de oude mythologieën had bijgezet, met zijne uitspraak: „De teekenen der tijden zijn duidelijk genoeg, met de problemen over het innerlijke wezen des menschen treden ook die der religie steeds met grooter kracht naar voren ; in de komende eeuw zullen de godsdienstige vragen in nog sterker mate harten en hoofden vervullen en in al deze veranderingen zal openbaar worden, dat het Christendom niet slechts een grootsch verleden heeft, maar een nog grootschere toekomst zal hebben."

In naam van den vooruitgang heeft men vaak uit erbarmelijke onwetendheid, vaak om de ergerlijke caricaturen, die men er van te zien kreeg, vaak ook — voor ongeloof zijn meer motieven dan argumenten — omdat men, door welke oorzaak dan ook, de energie heeft verloren, die voor persoonlijk geloof de onmisbare voorwaarde is, aan het Christendom allen invloed op het opgroeiend geslacht

willen ontzeggen; in naam van den vooruitgang eischt Vinet grondiger bekendheid niet vooral, maar inniger contact met het Christendom voor de komende generatie. Voorwaarde voor waren vooruitgang — er is ook vooruitgang, die enkel reactie, louter repristinatie is — achtte hij: „niet vooral stoffelijke welvaart," — „elke toeneming er van loopt op ontevredenheid uit, en niet de ellende plant de vaan van den opstand" — maar verheffing van het zedelijk ideaal, en verheffing van het zedelijk ideaal was voor hem onlosmakelijk verbonden aan versterking van het godsdienstig leven des volks, dat voor zijn plicht geen vastigheid heeft, als het zijn geloof in God heeft verloren. Veel van wat men met de luidruchtigheid van hen, die, wat zij zoo stellig verzekeren innerlijk toch maar half vertrouwen, in onze wonderbare beschaving prijst, die de kennis ten zetel verheven, den geest van zijn boeien bevrijd heeft, was voor Vinet ergerlijker obscurantisme dan de lichtschuwheid van wie men dan als dompers beschouwt, en die misschien weleens hebben vergeten, „dat het Christendom zich op aarde in den toestand eener voortdurende herleving bevindt." Het kwam, het komt, en steeds weer opnieuw zal het komen; telkens weer overwonnen, herrijst het, sterker door de nederlagen, die het leed, dan door de overwinningen, welke het behaalde, omdat het behoort tot de wereld der eeuwige dingen en niet tot die der verschijnselen, welke zijn voor een tijd. „Niets is werkelijke vooruitgang dan wat het beeld Gods in de menschheid herstelt." Dit woord is op zijne lippen geen verlegenheidsphrase van bang conservatisme, dat religie onmisbaar acht voor de lagere standen, omdat ze dezen tevredenheid predikt als het eerste en het groote gebod, maar de vrucht van ernstig nadenken van iemand, die, gelijk Edmond Scherer, een

niet-geestverwant, moest erkennen, nooit de „advocaat" eener richting geweest is.

„Wat het Christendom aan onze onverschillige samenleving vraagt, die veroordeelt, wat ze slechts kent uit de caricatuur, die zij zelf er van maakte, is onderzoek, ernstig, grondig onderzoek." Natuurlijk zijn tot dit onderzoek onbevoegd, wijl daartoe in geen enkel opzicht in staat, zij, „bij wie de intelligentie als bleek maanlicht het kerkhof beschijnt van hun hart," zij, die zelfs wiskundige waarheden in twijfel zouden trekken, als die met hun begeerten in strijd zouden komen, zij, die uit modern fetischisme Berthelot's uitspraak: „Er zijn geen mysteriën meer" als „resultaat van wetenschappelijk onderzoek" aanmerken. Wie met mathematiek of met physica Golgotha's kruis wil begrijpen, blijve bij zijn dogma, „dat godsdienstonderwijs de ontwikkeling belemmert" en zoeke de chemische formules voor wat Eduard von Hartmann in zijn Religion des Geistes de samenstellende bestanddeelen van ware vroomheid noemt: den deemoed tegenover den Oneindige, de vreeze Gods, die het beginsel der religieuze wijsheid is, het vurig verlangen naar God en naar zijn bezit, het geloovig vertrouwen op God en de zelfverloochenende overgave der geheele persoonlijkheid aan Hem, de smart van het schuldbesef en van het berouw, de vertwijfeling van het van God vervreemde en gescheiden hart, het ervaren van de door God geschonken verlossing als een waarachtige verlossing, het doorleven van de diepste verschrikking en van de bevrijdende verheffing des aangezichts, de zaligheid der verzoening, den gloed van het boven de aarde zich verheffend gebed en de inwendige sabbatsstilte van den vrede met God." Tegenover velen, die, als op het Congres voor Kinderbescherming, over het

onvereenigbare van godsdienstonderwijs en ontwikkeling oreeren, al kennen zij van den eenen term dier tegenstelling niets en al weten zij van wat de andere term beteekent, maar weinig, sta de meening van den bekenden Berlijnschen philosoof Friedrich Paulsen, die op historisch-exegetische behandeling der Heilige Schrift op de volksschool aandringt. „De volkomen afschaffing van het godsdienstonderwijs, dus in hoofdzaak van bijbelkennis en eenige kennis der geschiedenis van het Christendom, is ontoelaatbaar. Vooreerst uit een paedagogisch oogpunt. Indien toch de taak der school is, het opgroeiend geslacht met het historisch gewordene in verbindihg te brengen, is inzicht in het Christendom het eerste en meest onmisbare deel van alle onderwijs! Er is in het geestelijke leven, ook in dat van den tegenwoordigen tijd, geen plekje, groot genoeg, om er den vinger op te zetten, dat men zonder kennis van het Christendom en zijner letterkundige monumenten zou kunnen verstaan. Zelfs Haeckel en Nietzsche hangen er mee samen, zooals de anti-christ samenhangt met Christus! Tot letterkunde, tot wijsbegeerte, tot schilder- en tot beeldhouwkunst, tot muziek, ja tot wat al niet, is zonder historische kennis van het Christendom als van den grooten historischen levensvorm der westersche volkerenwereld, op elk punt de toegang versperd. Zelfs de staatkundige geschiedenis hangt tot op onze dagen toe met het Christendom samen. En dan bestaan er geen geschriften in onze historische wereld, waaraan onderwijs over alle menschelijke betrekkingen, geestelijke, zedelijke en sociale verhoudingen, gemakkelijker is vast te knoopen dan aan de verhalen des Bijbels. Den onderwijzer dit alles ontnemen is hem machteloozer maken, is hem berooven van een der krachtigste middelen, den zielen

der kinderen nader te komen en met hen over de ernstigste aangelegenheden te spreken. Men leze, wat Goethe erkent, aan den Bijbel te danken te hebben, hoe hij overtuigd is, dat dit wereldboek, eenig in zijn soort, „naarmate de eeuwen in beschaving toe zullen nemen, door wie niet met wijsneuzigheid erfelijk belast zijn, deels als grondslag, deels als hulpmiddel bij de opvoeding zal worden gebruikt." „Wat zijn voor de kinderen der volksschool Indische en Chineesche, Grieksche en Romeinsche klassieken in vergelijking met de geschriften van het Oude en het Nieuwe Testament?"

Vinet, voor wien nog andere argumenten bestonden, dan Friedrich Paulsen aanvoert, heeft zich evenmin door wat Rousseausche dogmatiek laten weerhouden, aan te dringen op bijbellectuur in de school. Een der eerste eigenschappen van het Evangelie vond hij zijn bewonderenswaardige geschiktheid om mede te werken tot de verstandelijke ontwikkeling des volks. Dan geeft het moraal, niet in abstracties, maar in feiten. „God ,die weet, wat in den mensch is, gaf in zijne wijsheid ons een historischen godsdienst, omdat voor de groote massa, op welke een redeneering geen vat heeft, alleen de logica der gebeurtenissen klemt." Hij geeft zaakonderwijs, veraanschouwelijkt zijn wetten door daden. In den vorm van heilsgeschiedenis maakt Hij zijn heilsleer bekend. Wat zonde is, zegt Golgotha's kruis oneindig veel beter dan de meest exacte omschrijving. Dan is de Bijbel voor den man uit het volk de ongeëvenaarde leermeester in rhetorica; hij vormt den stijl en draagt meer dan iets bij tot verrijking en veredeling der taal. Geen enkel boek heeft voor zooveel meesterwerken èn de stof èn de bezieling geleverd; voor alle volken, elken leeftijd, iedere ontwikkeling de diepste

waarheden in zoo eenvoudigen vorm toegankelijk gemaakt. Wat Heinrich Heine „het groote Boek" genoemd heeft, spreekt universeele taal, biedt universeele poëzie, geeft geschiedenissen, aantrekkelijker voor kinderen, dan welke ook.

* * *

Maar Vinet zou Vinet niet zijn, als hij vóór alles van Bijbellectuur nog niet iets hoogers verwachtte. „Het volk, het kind, de mensch van elken leeftijd en uit iederen stand worden geen Christenen dan door den Bijbel." Wetenschap, hij verachtte ze niet, „maar het geloof en niet de kennis geeft waarde aan den mensch." Wie aan God gehoorzaamt, bezit meer innerlijke beschaving, rijker geestelijke ontwikkeling dan de meest volmaakte man van de wereld," van wiens beschaving is opgemerkt, „dat ze veel krullen geeft en heel dunne planken." Cultuur, hij achtte het de roeping eens Christens, geen enkel talent in een zweetdoek te verbergen, „maar ze bewerkt geen diep ingrijpende, radicale verandering van het hart." „Ze omwikkelt de hartstochten met een net, maar doodt die niet, zij overpleistert den barbaar in den mensch met een laagje beschaving, maar heeft hem niet geciviliseerd. De natuurlijke mensch komt weer boven, zoodra hij de gelegenheid schoon ziet, zoodra de verzoeking hem lokt. Het dierlijke element in zijn hart, de „pars leonina," waarvan Horatius spreekt, is niet vernietigd. Zij maakt de uitbarstingen er van minder talrijk; zij sluit de uitgangen toe, zij rolt een steen vóór het hol van Cacus, den vuurspuwenden reus, die de schapen van Hercules stal, maar Cacus leeft nog; zij betoomt alle vormen van haat, godsdiensthaat echter uitgenomen." „Ondanks de verfijndste beschaving is iedere mensch Adam, zou ieder als deze hebben gedaan."

Vinet's overtuiging is door zelfonderzoek en door de studie van literatuur en historie steeds stelliger geworden: „niet in beschaving, maar in wedergeboorte, niet in verbetering, maar in verandering is redding voor de menschheid te vinden." Daarom zoekt hij in den Bijbel religie en niet bovenal kennis. Godsdienstige opvoeding is meer nog noodig dan godsdienstige onderwijzing. Zich aan den Heer leeren „gewennen" is iets anders dan te weten van zijn wetten. Dat God ziet, dat Hij hoort, dat Hij helpt, dat Hij vergeeft, is, als dit diep door een kind wordt beseft, van wezenlijker waarde dan heel veel ballast van voor zijn innerlijk leven vrij waardelooze namen en van leerstukken, die geen confessie kunnen worden zijner ziel en eerst later misschien dienst kunnen doen, als zijn hoofd naar argumenten zoekt, om een redeneering sluitend te maken.

Als men hiermee geen rekening houdt, gaat vooral voor minderbegaafden zoo heel veel verloren. „Het is zulk een ontzettend gevaar voor een schoolkind, als het zich steeds den mindere van anderen gevoelt." De daardoor veroorzaakte moedeloosheid wordt door Herbart als een der veelvuldigste oorzaken van karakterbederf beschouwd. „Alleen de religie," zegt Vinet, „is in staat, zulk een kind op een hoogte te zetten, dat het de afgunst beneden zich heeft." „Maar dan moet het godsdienstonderwijs, door op parate kennis en logische argumentatie den nadruk te leggen, zoo'n stumper zijn minderwaardigheid niet nog dieper doen gevoelen." Als hij bij het godsdienstonderwijs de religie uit den Bijbel naar voren wil brengen en niet allerlei weetwijsheid, waarschuwt hij echter zeer ernstig tegen „misbruik of overdaad van vrome woorden, die in het kinderhart de gevoelens verzwakken, welke men versterken wilde."

Wie het zooveel gevoel voor „matigheid" eischende godsdienstonderwijs geeft, moet niet dogmatischer zijn dan de Bijbel, niet stichtelijker dan de Bijbel, niet bekeerender dan de Bijbel. Daarom was Vinet's methode: „pas op het bijbellezen de regels toe, die voor alle lezen gelden." Faguet in zijn L'art de lire zegt, dat wie goed wil lezen, aan drie voorwaarden zal moeten voldoen: primo: „lees langzaam," secundo: „lees langzaam," tertio: „lees langzaam." Voor bijbellectuur zou men er aan toe willen voegen: „Lees, wat er staat," De Bijbel mag niet als kapstok worden misbruikt, om er eigen meeningen aan op te hangen. En dan zal nog iets moeten worden bedacht. Gelijk van het schoone beweerd is, dat het op de snede ligt van een vlijmscherp mes, kan ook van de waarheid worden gezegd, dat ze op de toppen der bergen de kamlijn vormt, aan welker beide zijden de helling begint. Zondigt een verkeerd verstaan van het woord: „Wie vader of moeder liefheeft boven Mij, is Mijns niet waardig," niet tegen de vermaning uit denzelfden mond, niet te meenen, dat hij Gods wil zou volbrengen, die tot vader en moeder zou zeggen, „wat van mij u ten nutte zou kunnen komen, is korban", ik heb het Gode gewijd? En is het gevaar denkbeeldig, dat een overgeestelijke opvatting van des Heilands gebod: „Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid," voorwaarde, om al het andere met die energie te doen, welke het zóó gemakkelijk maakt, alsof het iemand in den schoot werd geworpen, het woord zou doen vergeten: „Alles is het uwe, die van Christus zijt"? „Ieder terrein in het gebied der waarheid," schrijft Vinet, „wordt bewaakt door een sphinx, met een raadsel gewapend, gereed, den onvoorzichtige te verscheuren, die haar dwingt, hem het raadsel te zeggen, en die niet in staat is, de oplossing te geven.

Ieder dier raadsels vraagt naar de verzoening van twee tegenstrijdige waarheden." Loochening of verzwakking van een dier twee waarheden doet ook de andere ontaarden. Wie dat vergeet, wordt weleens „principieel," „een man uit één stuk," maar ten koste van de waarheid.

* * *

Naast het godsdienstonderwijs ging het taalonderwijs Vinet het meest ter harte.

„Een kring zonder godsdienstig gevoel en die zijn taal niet kent, is, hoe anders het ook schijne, nog onbeschaafd," In de volksschool echter zijn èn godsdienstonderwijs èn taalonderwijs, die in hooge mate de ideëele belangstelling der kinderen kunnen wekken en meer dan andere beteekenis voor de opvoeding hebben, in verdrukking geraakt.

Men is telkens weer verbaasd, bij wie in onze dagen op hervorming van het onderwijs aandringen, gedachten te vinden, die een halve eeuw vóór hen reeds door Vinet waren uitgesproken. Arthur Bonus geeft in zijn beeldenstormend boekje Vom Kulturwert der deutschen Schule een niet onvermakelijke bladzijde over wat men tegenwoordig van het „Kulturmädchen für alles" verwacht. Er is geen kunstzin genoeg in de wereld. Een uur kunstgeschiedenis per week in de school. Bij van meer inzicht getuigende behandeling der ooftboomen zou de opbrengst veel grooter zijn. Een uur fruitteelt! Onze nuttige vogels worden door domheid of door baldadigheid met uitroeiïng bedreigd. De dierenbescherming worde deel van de leerstof. Hoeveel energie gaat er door onhygiënisch te leven voor de gemeenschap verloren! Gezondheidsleer houdt haar intocht. Het aantal autoongelukken stijgt onrustbarend. De verkeersregels op den weg moeten in de klas worden behandeld! Bij groote

branden eischt de paniek geregeld meer slachtoffers, dan het vuur. Waarom hebben de onderwijzers den kinderen nooit gezegd, wat ze bij dergelijke rampen hebben te doen en te laten? De straatjeugd wordt met den dag bandeloozer. Wordt het niet hoog tijd, dat de school in dezen haar roeping gaat verstaan? Moet ze de vrouwelijke leerlingen niet voorbereiden voor de huiselijke taak, die haar later zal wachten? Zou bij een degelijke behandeling in de klasse van wat de politieke partijen bedoelen, de uitslag der verkiezingen niet anders zijn dan tot heden, nu, wie het allerhardst schreeuwen en het lichtzinnigst beloven, met de meeste stemmen gaan strijken? Kan de volksschool daaraan nu geen eind maken, dat er jaar in en jaar uit een kapitaal aan uitnemend voedsel verloren gaat, doordat ze de kenmerken der eetbare paddenstoelen de jeugd niet leert kennen?

Niemand zal beweren, dat deze boutade nu absoluut niet op de werkelijkheid gelijkt. De school heeft te veel dokters, allen specialisten, die over haar welzijn waken, en toch weer te weinig, maar dan van hen, die hun nuchterheid hebben bewaard in dezen bedwelmenden tijd. „Onderwijshervorming is urgent," zegt men, ze is het al bijna een eeuw! Men strijdt tegen kwalen en kwaaltjes, maar spoort de oorzaak niet op en dient daarom geneesmiddelen toe, die het kwaad nog verergeren. Men zoekt in „nog meer vakken" genezing van intellectueele, moreele, zelfs sociale gebreken en beseft niet, dat men kwakzalvert. „Onder pressie van binnen en van buiten." zegt Vinet, „heeft men in de lagere school, die vóór alles geestelijke gymnastiek had moeten brengen, het aantal los naast elkander staande vakken voortdurend uitgebreid en de taal alleen heeft grooter waarde dan al de andere samen."

„Leer de jeugd denkend haar taal gebruiken en gij zult zeer veel, en zeer veel wezenlijks, hebben bereikt."

Voor deze bewering voert hij verschillende argumenten aan. „Het onderwijs in taal en in literatuur ontwikkelt in het kind sterker dan iets anders het schoonheidsgevoel, sterker zelfs dan de plastische kunsten. Het intellectueele schoon, het schoon der idee in al haar zuiverheid, wint het van het schoon in schilder- en beeldhouwkunst, dat aan stoffelijke vormen blijft gebonden." Dan achtte hij goed táálonderwijs — dus niet enkel, niet bovenal alle geestdrift doodende morphologie, al wist hij, dat men de grammatica op hooger vlak brengen kan, door daaraan het onderzoek naar de daarbij betrokken geestelijke processen ten grondslag te leggen, en niet te vergeten, dat het onmogelijk is, een goed grammaticus te zijn, als men geen goed metaphysicus is — uit een zedelijk oogpunt van zeer hoog belang, „omdat het bewondering kan leeren, die het sieraad is der jeugd."

In bewondering zou ik meer dan een sieraad willen zien. Alle onderwijs, nu niet genomen in den zin van inlichting, informatie, maar in den paedagogischen zin van versterking, van wapening van den innerlijken mensch, ga uit van bewondering. Wat enkel de poort der „aanschouwing", in de gangbare beteekenis van dit woord, is doorgegaan, komt niet verder dan in den voorhof der ziel; tot het heilige der heiligen dringt het niet door.

Dan is een voordeel der studie van taal en van letterkunde, dat deze zoo weinig exact zijn. De wiskunde heeft voor de opvoeding ongetwijfeld zeer hooge beteekenis. Dat Plato tot zijn Academie niet toeliet, wie niet mathematisch geschoold was, zegt in dezen al genoeg. Al ontwikkelt ze de persoonlijkheid niet, ze laat deze ten minste

intact en ze is door haar eisch van ondubbelzinnige gegevens, streng logische redeneering en scherp belijnde gevolgtrekkingen, waar ze op den geest haren stempel gezet heeft, een waarborg tegen vooroordeel en tegen sleur in denken, gevoelen en gelooven, ze wapent den mensch met scepticisme, in onzen tijd van journalisme, phraseologie en mascottes in alle kringen, in de „intellectueele" zeker niet het minst, geen te onderschatten voordeel, maar ze heeft ook minder aanbevelenswaardige eigenschappen, juist in die exactheid gelegen. „Men moet zich afvragen, wat er van een geest zou worden, die, zoo het mogelijk was, uitsluitend onder den invloed der exacte wetenschappen zou staan! Die invloed zou zijn leven vleugellam slaan. Hij zou alleen rekening houden met wat voorwerp eener nauwkeurige becijfering, eener juiste meting kan zijn, maar daardoor slechts een zeer klein gedeelte der elementen kennen, waaruit het leven is opgebouwd, en geen oog hebben voor wat de kracht en de schoonheid er van uitmaakt. Liefde, noch bewondering worden gewogen, smaak laat zich niet definieeren, zedelijke energie kan niet in getal worden uitgedrukt, alles, wat samenhangt met het leven, is evenmin als het leven zelf, iets quantitatiefs. Door deze waarheden te loochenen, zou een te uitsluitende beoefening der exacte wetenschappen tot gevolg hebben, dat de geest werd verwrongen en alle veerkracht verloor. Daarom moet aan den invloed dezer studie een tegenwicht worden geboden in de beoefening van wetenschappen, waarbij de mathematische methode is buitengesloten. Er is echter meer; „de studie van het elementaire gedeelte der wis- en natuurkundige wetenschappen, alleen het geïsoleerde verstand bezig houdende, geeft veel te weinig aan de rede te doen, de

geest associeert de waarheden, die hij ontdekt, bijna niet met wat tot zijn eigen wezen behoort; de verkregen kennis mist alle persoonlijk karakter; op tal van geestelijke krachten wordt geen beslag gelegd, ze staan op non-activiteit, zoodat een zoo gevormde geest, als de natuur zich daartegen niet met alle macht verzet, misschien helder, vlug, scherpzinnig, practisch zal zijn, maar tevens treurig oppervlakkig, niet in staat, zich in een gedachtensfeer te verplaatsen, die meer dan eenige voeten boven den beganen grond ligt."

„Behalve het niet-wetenschappelijke, het onbelijnde, het subjectieve in de studie der taal, is deze het voertuig voor alle kennis. Voor wie kan lezen, waarlijk kan lezen, staan alle poorten immers open! Dan is geen kennis zoo menschelijk als die van de taal, als men daaronder niet uitsluitend die harer grammatica verstaat, omdat ze den mensch tot voorwerp en tevens tot doel heeft. Ook is er geene, die zulk een invloed op de samenleving heeft in haar totaliteit. Exacte wetenschappen zijn altijd sectarisch. De algebra vermengt zich niet met de lucht, die wij inademen. De literatuur is als vluchtige olie, wier damp alles doortrekt. Zij humaniseert de wetenschap. Deze onderwijst, zij cultiveert; zij begint en zij voltooit een vorming, waarin zij vóór alle andere elementen de zuiver menschelijke tot ontwikkeling brengt."

Het merkwaardigste in deze woorden acht ik dit, dat ze geschreven zijn, lang vóór den tijd, waarin wetenschap eerst dan echte wetenschap werd, als ze zich tot natuurwetenschap vervormde, wetenschap werd van wetten of wat als zoodanig wilde aangemerkt worden, en een bekend jurist aan Prof. Van der Vlugt verzekerde, dat hij diens studievak, de Wijsbegeerte van het Recht, slechts waar-

deeren kon, maar in dit opzicht dan ook zonder voorbehoud, als een zeer probaat „slaapmiddel."

De „idealistische sociale paedagogiek" had bij monde van Paul Natorp nog niet gedecreteerd, „dat wiskunde niet slechts de meest logische wetenschap was, maar om haar zedelijk vormende waarde ook de meest ethische," „dat de mathematische en de physische kennis door haar inhoud wel niet in direct verband staan met den wil, maar door de energie, waarmee bij die vakken de nadruk wordt gelegd op den vorm en men alles zoo restloos mogelijk tot vorm zoekt te herleiden, maximale waarde verkrijgen voor de discipline van den geest en voor de heerschappij van den wil in de intellectueele sfeer. Ze voeden tot waarheidszin op en hebben ethisch dus meer beteekenis dan het taalonderwijs, waarvan de grammatica, om haar logische vorming, uit zedelijk oogpunt nog het beste onderdeel is."

Het voorbeeld van een Darwin, een Herbert Spencer, een Huxley, die aan het eind van hun leven tot de treurige ervaring zijn gekomen, dat ze machines waren geworden, die feiten tot wetten vermaalden, dat hun ziel in een dor blad was veranderd en van hun geest heele stukken waren geatrophieerd, heeft weer doen inzien, dat die „catechiseermeester", als Vinet in de oogen veler verlichtheidjes was, toch wel gelijk had, toen hij met Johann Georg Hamann overtuigd was, dat in de opvoeding verwerpelijk is al, wat niet ontspringt aan het geheel der vereenigde krachten, en, als Hermann Kutter, het intellectualisme als den boozen vijand van alle hoogere leven aanmerkte. Friedrich Rothe verklaarde voor zijn Christen-zijn zoo ontzaglijk veel te danken te hebben aan zijn onderwijzer in de wiskunde, die onder zijn lessen nooit preekte, maar zich streng aan

zijn vak hield; het was aan den onderwijzer, niet aan de wiskunde, die nog niemand het geloof heeft geschonken.

* * *

Of er dan aan de literaire vorming geen schaduwkant is? Dat ze onpractisch maakt? Och neen! Emile de Laveleye vertelt, dat de Italiaansche studenten, die in Luik voor ingenieur studeeren, zonder uitzondering een lievelingsdichter hebben, dien zij van buiten kennen. En toch zijn hunne constructies geen châteaux en Espagne. De exacte wetenschappen, na aftrek van de hen vaak begeleidende dogmatiek, die geen wetenschap is, en er voor den werkelijk wetenschappelijk gevormde ook geen deel van uitmaakt, „tasten de individualiteit weinig aan, de literatuur brengt den mensch in verbinding met het leven van anderen en doet hem meer overnemen, dan overgenomen moet worden, dan overgenomen mag worden." Het is niet mogelijk, deuren en vensters zóó te sluiten, dat de zedelijke bacteriën met zekerheid worden geweerd: er is een strijden tegen immoraliteit in de kleeding, bij schoolkinderen reeds, dat ik om zijn averechtsche methode, welke de aandacht vestigt op wat argeloozen niet zien, wel bedenkelijk vind; er is een vrees voor „het ongeloof onzer dagen," die de vraag wettigt, of niet ongeloof in de macht der waarheid haar ingeeft, toch is een ongeschreven lex-Heinze wel noodig, die den toegang tot de woning verbiedt aan wat de phantasie kan ontreinigen, het geweten kan bezoedelen, den wil kan verslappen. Er is lectuur, die iets ergers dan luie bezigheid of bezige luiheid is, die, met een bijbelwoord, moet worden vergeleken bij „de pestilentie,welke in de donkerheid wandelt."

* * *

Niet enkel op de qualiteit van wat gelezen wordt, is

ouderlijk toezicht noodig, de quantiteit vraagt evenzeer om een wakend oog. „ Maar één boek lezen is zeer dikwijls, hoe krachtig men ook zij, overgeleverd zijn aan de genade van een boek." Deze waarschuwing schijnt in onze dagen overbodig, tenzij ook hier van kracht zij het woord van Voltaire : „Het overtollige is het zeer noodige." Het niet denkend deel der natie toch wordt tegenwoordig niet gevormd door de menschen van één boek, laat staan van het Boek, maar door de heeren en de dames van vele boeken, „geestelijk krank van het veel en van het slecht lezen," want „veel lezende, leert men slecht lezen, als men niet goed leert lezen," zegt Vinet. „Hoevelen maken zich schuldig „aan die vraatzucht of dien onvoorzichtigen eetlust, die onze eeuw heeft doen vergelijken bij een reuzenslang, opgezwollen door al het verorberde bemorste papier, en waarvan de spijsvertering den indruk van een doodsstrijd maakt." Wat al bezetenen in onze dagen door dien demon, wiens naam Legio is, geestelijke morphinisten, steeds sterker dosis behoevende van stimuleerende literatuur, zich verstompende in de bedwelming, die ze lezen noemen, „altijd eens anderen zijnde, nooit zich zelf wordende, en wier aandacht, het eene oogenblik door dit, het volgende, even zwak, door iets heel anders getrokken, bij alles aan de oppervlakte wegsterft."

Wanneer nu zulke Danaïden-vaten enkel maar hol zijn, is dit schijnbaar actieve passief zijn nog wel te dragen, maar hoevelen dier holheden bommen dan nog over „literair schoon," „artistieke conceptie," „persoonlijke visie" en al dat slang eener domme, pretentieuze mooivinderij, die zelfs op den B e r g d e s L i c h t s nog vergoddelijking zegt te vinden in wat ieder, wien het ethische geen zinledige klank is geworden, vunze viezigheid heet.

Gezin en school hebben een roeping te vervullen tegenover het proselytisme eener perverse literatuur, die, na in tal van zielen de energie te hebben geknakt, welke noodig is voor persoonlijk geloof, nu bezig is, de beseffen te verstikken van wat rein, van wat goed, van wat heilig is en dat onder den schijn van aesthetische ontwikkeling.

Daar een volk die literatuur heeft, welke het verdient, is er maar één middel om het te verlossen van wat nog „erger dan de cholera" is, den verliederlijkenden invloed van geënerveerde scribenten, die op grond van artiesterigheid zich gerechtigd wanen, met de smetstof hunner venerische zielen maagdelijk reine levens te vergiftigen : een opvoeding, die het opgroeiend geslacht immuun maakt voor de inwerking eener pornographie, hoe literair ook, welke zich onder een huichelachtig „de kunst om de kunst" ten doel stelt, aan te toonen, hoe ver het „rein dierlijke leven", „het god-beestelijke zich zelf zijn" toch wel verheven is boven het verbijbelde bestaan der quasigeloovige tobbers, „wier vermummiede opvatting zinnelijk tot een brandmerk heeft gemaakt."

Ik geloof niet, dat het aankweeken van „een gepast gevoel van eigenwaarde" voldoende waarborgen geeft tegen het ontzettende moreele gevaar, dat de opgroeiende generatie bedreigt. En het nuttigheidscriterium van John Locke, waarvoor zedelijk is, wat profijtelijk is, dat diefstal kwaad achtte, omdat er de galg op volgde, en onzedelijkheid slecht, omdat het physieke leven er door verkort werd, en de opvatting, die een Zuidhollandschen boer deed zeggen : „als ik wist, dat er geen hel was, was ik niet vroom," zullen in onzen tijd in uren van passie al evenmin baten als in de periode der Aufklärung, wier sexueele afdwalingen haar wel tot een tijdperk van duisternis hebben gemaakt.

Het kort begrip harer ethiek, door Trapp, den theoreticus van het philanthropinisme, aldus geformuleerd: „Laat u leiden door uw gezonde verstand," werd ook door Dr. Bahrdt zonder gravamina aanvaard, en toch heeft diens leven aangetoond, dat waar dit gezonde verstand op den troon zit, de hartstocht, als de oppermachtige major domus van den „roi fainéant", de teugels van het bewind houdt omklemd.

En dan, „de algenoegzame deugd," zich emancipeerend van het geloof? „Iedere uitwendige kracht," zegt Vinet, „is ijdel zonder zedelijke kracht en iedere zedelijke kracht ontspringt aan het geloof, wordt minder, als dit verzwakt, krijgt meer energie, als dit wordt verlevendigd. In haar oorsprong en in haar beginsel is de zedelijke waarheid niet van de godsdienstige onderscheiden. Deugd, die alleen op zich zelf wil steunen, is deugd, die geënt is op de zonde." Zijn tijdgenoot, de Fransche wijsgeer Ballanche, die aan de indifferente middenstof van zijn volk den raad gaf: „Daar gij niet meer kunt gelooven met de eenvoudigen in den lande, gelooft dan met de geleerden," zag de eenheid van moraal en religie op gelijke wijze. „Voltaire," schreef hij, „is niet alleen de verbreking van elken godsdienstigen band, maar ook de uiteenrukking van het gezin en de verdwijning der moraal. Voltaire en de feuilletons zijn een Aziatische cholera." Alleen echt geloof, wat iets anders is dan zich conformeeren aan een opvatting, met welk een eerwaardig gezag ook bekleed, werkt in de ziel een souvereine minachting voor wat gemeen is, al treedt dat gemeene dan ook in elegante vormen op.

Toen de Renaissance, met haar apotheose van het verfijnd dierlijke, Europa in geblankette liederlijkheid zou doen ondergaan, heeft het geloof der Hervorming, allereerst

een consciëntie-kreet, de menschheid van den moreelen ondergang gered. Voor het tegenwoordige geslacht met zijn onmatig gezwelg in artistiekerigheid, bestaat er geen ander geneesmiddel dan toen. Maar dan echt geloof, geen dogmatisch surrogaat er van. „In den strijd tegen den demon der godverzaking, die onder de mom van genialiteit, van vrijheidszin, van ontwikkeling, van zelfontplooiïng door de wereld gaat, is het," schrijft Vinet, „niet voldoende, een rozenkrans van dogma's te prevelen, zooals een Roomsche zijn rozenkrans van wees-gegroetjes bidt." Voor het in zich ontvangen van dat geloof, waarvoor „het kwaad in het kwaad niet in de buitensporigheid is gelegen, moet de opvoeding de harten voorbereiden." „Zij heeft aan het opgroeiend geslacht Christendom te brengen," „want het Christendom maakt sceptisch," het leert naar de bevoegdheid vragen van wie als wetgevers poseeren op geestelijk gebied. Hoe vaak toch is het ook hier : „het domme schepsel blies zich op, tot het barstte." En zelfs waar geen zich opblazende onbeteekenendheid met machtspreuken manoeuvreert, heeft het geloof van Vinet, door Turquety omschreven : „religio Christi caritas" nog den plicht, een woord van vermaan te doen hooren. „Aan de poort van het Koninkrijk Gods," zegt Prof. Is. van Dijk, „heeft Christus afgewezen de betooverende glansen van wat schoon en heerlijk is op het gebied der kunst, toen Hij tot zijn jongeren, die Hem spraken van de fraaie steenen en de kostbare geschenken des tempels, de schijnbaar harde woorden richtte, „daar zullen dagen komen, dat geen steen op den anderen gelaten zal worden, die niet afgebroken wordt." Het was in een oogenblik, „dat het oog der jongeren gesloten was voor de beweging der liefde in het hart der arme weduwe, die van haar gebrek al den leef-

tocht, dien zij bezat, in de schatkist geworpen had," Boven de sfeer van het stoffelijk schoon, boven de sfeer van het intellectueele schoon, staat het schoon der barmhartigheid, het schoon der zich verloochenende liefde, dat oneindig verhevener is.

Behalve teleologische religie, waarvoor het natuurlijke zijn doel in zijn onderwerping aan het zedelijke heeft, die de tegenstelling accentueert tusschen heilig en onheilig, en het haar belijders tot plicht maakt, naar de verwezenlijking van een ethisch ideaal in hun leven te streven, kent Vinet nog andere middelen, om intellectueele of artistieke machtsoverschrijding te keeren. „Er is zooveel carboneum," zegt hij, „wel wetende, geen diamant te zijn, maar er zich toch op beroemende, tot dezelfde familie te behooren." En waar nu juist de goden van lageren rang het spoedigst hypothesen een onwankelbaren wetenschappelijken grondslag heeten, of passie en nog eens passie, en dan niet genomen in den zin van enthousiasme, de voorwaarde achten voor a l l e „kunst," kan het goed zijn, hun, die onder de suggestie mochten komen van zulke voorbarigheden, eens zijn woord onder de aandacht te brengen: „Schepen zonder lading gaan vlug vooruit, maar zinken spoedig." „Er zijn zooveel echo's en er zijn zoo weinig stemmen." Daarom wapene de opvoeding, door de opleiding tot waarheidsliefde en tot waarheidsmoed en daardoor tot zedelijke zelfstandigheid, met een genoegzame mate van critischen zin, onmisbaar voor persoonlijk geloof. „Meent u dat heusch?" is geen parlementaire vraag, maar ontdekkend is zij zeer. Wie zich vooruitstrevend wanen, omdat ze nog altijd in het afleggertje loopen, dat hun zeer radicale professor vóór een halve eeuw droeg, komen door die vraag misschien tot de

ontstellende waarheid, dat ze nu tot de achterhoede behooren, omdat ze in het streelende besef hunner voorlijkheid eerst hun pas hebben vertraagd en toen zijn stil blijven staan. Wie niet gelooven, gelooven zooveel; wie wel gelooven, gelooven zoo weinig. „Opinionisme" in overvloed, bij steeds schaarscher wordende overtuiging! Steeds gedetailleerder en steeds langer het program van beginselen en steeds frequenter de ervaring, dat de tijden heel snel veranderen en met hen de beginselen, die onveranderlijk heetten! De partijstrijd wint voortdurend aan heftigheid, omdat de „overtuigingen" voortdurend aan evidentie verliezen. In fanatisme zoekt men een surrogaat voor de rustige kracht eener door geestelijke worsteling verworven onvervreemdbare convictie. Als bange jongens, die in het duister gaan joelen, om het kloppen van hun angstig hart niet te hooren, gaat men tieren en razen en schelden en verketteren, om zich en om anderen de illusie te schenken van heilige bezieling voor een zaak, waaraan men moet vreezen, inwendig nog vreemd of inwendig reeds vreemd te zijn. Ik vermoed, dat de heftigste partijgangers wel weten, dat zij niet de beste partijleden zijn.

„Meent u dat heusch?" Deze vraag richte de opgroeiende generatie allereerst tot zich zelve, maar ook tot anderen, die zoo druk met vlaggen en vaandeltjes zwaaien en zoo luide schetterende leuzen aanheffen. De opvoeding leide op tot oprechtheid, die de belofte heeft, dat ze, zoekende, de waarheid zal vinden, ze leide op tot nuchterheid, niet in vervlakkend rationalistischen zin, maar tot die, welke Vinet bedoelde, toen hij schreef: „Het geloof in het Evangelie sluit in zich weinig geloof in de uitspraken „der zuivere rede" en nog minder, mag men er bij voegen, in de beweringen, van hen, die vergeten, „dat de mensche-

lijke geest alleen loopen kan, als hij steunt op twee krukken: waarneming en ervaring, en die, vóór zij zelfs nog vleugeltjes hebben, deze krukken door vleugels willen vervangen en illusies in plaats van zorgvuldig geconstateerde feiten willen geven.

* * *

Vooral zedelijke resultaten verwachtte Vinet van „ontwikkelend taalonderwijs." Wat hij daar onder verstond? Niet de mechanische grammaticale dressuur zijner dagen, die eenige dozijnen geslachtsregels liet memoriseeren. Ook niet de analyseerende, redeneerende, op kleinigheden doodblijvende dressuur, die men euphemistisch hersengymnastiek beliefde te noemen. Zeker, „men moet goed leeren verbuigen, vervoegen, het werkwoord doen accordeeren met zijn onderwerp", maar is daarvoor noodig, dat de leerlingen der volksschool, behoorlijk geflankeerd door alle soorten van e's en gevolgd door een stoet van tweede naamvallen, wier aantal dat der muzen overtreft, hun pelgrimage beginnen door de levenswoestijn? Acht men die wijsheid zoo sterkend in den strijd om het geestelijk bestaan, al moge het waar zijn, dat met zulke kennis men somtijds den roep van deskundigheid en ook weleens een gemeubileerde boterham oploopt? „Ik heb altijd," schrijft Vinet, „als basis van taalstudie en als hoofdzaak bij mijne lessen aandachtig lezen van goede schrijvers beschouwd, eerst instinctief, door een aangeboren neiging, later op grond van langdurig en ernstig nadenken." Een regel, in een grammatica gegeven, achtte hij voor de ontwikkeling vrijwel waardeloos; maar de taalverschijnselen in de literatuur bestudeeren beschouwde hij als een oefening, die tal van de voordeelen eener klassieke vorming in zich vereenigde, ook waar het voor hem een axioma was:

„geen wezenlijke, geen volledige cultuur, als de studie van het Grieksch is verwaarloosd."

Bij hem was die uitspraak geen academisch protsen van wie geen universitaire opleiding verdiend hadden en geestelijk polderjongens zijn gebleven, maar die nu als Herr Doctor meewarig neerzien op hen, die nimmer de taal van Demosthenes of van Cicero leerden; ze was uiting van spijt, dat de hoogeschool van Lausanne hem geen onderwijs op breederen grondslag had geschonken en dat hij als autodidact, langs een omweg, door zelfstudie, zoo heel veel zich eigen had moeten maken.

„Als ik de handhaving vraag der klassieke studie, vraag ik die voor alle klassen der samenleving, zelfs voor wat men het volk noemt." „De werkman zou daarvan een indruk ontvangen, al was het dan van verre, en werd ook humanist."

In dit woord spreekt Vinet een zijner lievelingsdenkbeelden uit. Als Maurice en Kingsley, die in 1854 te Londen het Working Men's College stichtten, achtte ook hij voor het volk het beste maar juist goed genoeg. Wat Maurice, bij wiens dood, naar zijn dienstbode beweerde, de wereld donkerder was geworden, in Learning and Working schreef, zou Vinet's volle sympathie hebben weggedragen. „Zonder grondig onderwijs, zonder wezenlijke verlichting kan de sociale idee zich niet onbelemmerd ontwikkelen. Maar het moet niet het oppervlakkige onderwijs van den dag wezen, dat gedeplaceerden vormt, heertjes, die handenarbeid ver beneden zich achten. Verbetering zal er eerst komen, wanneer men werkelijk den arbeider laat deelen in de schatten der wijsheid, waarvan andere klassen reeds genieten, en hem een deel van het voedsel geeft, en niet enkel de kruim-

kens hem laat, die van den ruim voorzienen disch der rijken vallen. Hebt vertrouwen in het volk. Helpt het om uws zelfs wil. Denkt er aan, dat gij noodig kunt hebben, dat uit de rijen der werklieden een Bunyan opstaat, om u den weg te wijzen. Elk onderwerp, elk vak, zelfs het moeilijkste, kan voor het volk worden behandeld, mits het uitgangspunt een gegeven zij, waarin het volk leeft."

Dat was ook de ervaring van den philosoof Ballanche, die aan Madame Récamier schreef: „Ik heb u reeds over een bijeenkomst van arbeiders gesproken, die elken Zaterdagavond bij een meesterknecht aan huis wordt gehouden. Gisteren woonde ik ze bij. Alleen wie mij geïntroduceerd had en ik behoorden niet tot den werkenden stand. Enkele mannen waren vergezeld door hun vrouwen. Ik heb verbaasd gestaan over de intelligentie dezer menschen. Men begreep er mij beter, dan in de Académie française het geval zou geweest zijn. Dat schijnt u misschien wonderlijk en toch is het waar."

Het ideaal van Maurice en Kingsley, den arbeiders mogelijk te maken, tot complete menschen uit te groeien; in de werkmanskiel blijvende, de cultuur en de manieren van een gentleman te bezitten, was naar hun meening meer dan een hersenschim. In de middeleeuwen was er voor volwassenen zulk een onderwijs, zulk een opvoeding geweest. Er bestond toen verband tusschen den arbeid en de wijsheid van het boek. Maar toen na „het middernachtelijke duister" — men wist niet, dat de dertiende eeuw een tijdvak van opperste cultuur is geweest — het licht der Renaissance opging, is er naast de intellectueelen met hun souvereine minachting voor het „ongheleerde diet" een bevolking opgegroeid, zonder kennis en zonder middelen om kennis te verkrijgen, want al heeft men in de

achttiende en de negentiende eeuw de kinderen der onwetenden wat lezen en wat schrijven geleerd, men moet wel naïef zijn, als men meent, dat men daarmee iets anders heeft gedaan, dan fundamenten leggen voor een gebouw, dat nimmer zijn voltooiïng zal zien.

„Wij moeten," zegt Maurice, „den werkman leeren beseffen, dat de dagelijksche gewone arbeid van het leven vereenigbaar is, ja in volkomen harmonie zich bevindt met de beste en hoogste kennis. De werklieden zijn waard, dat men zich deze moeite getroost. Zij vertegenwoordigen de grootste klasse der menschheid, waarin wel soms de kiemen van het ergste kwaad, maar ook de zaden van het hoogste goed liggen verscholen. God heeft ons opgevoed, om onze broeders op te voeden, die met handenarbeid — slafelijk werk, zegt het intellectualisme — hun brood moeten verdienen. Van een dood gewicht moeten we hen maken tot een levende kracht, van de sleur der machine hen roepen tot de inwendige energie van den geest."

Het is een merkwaardig verschijnsel, dat ongeveer gelijktijdig in drie verschillende landen van Europa dezelfde wenschen ten opzichte van de ontwikkeling der massa werden geuit.

In den geest van Vinet en van Maurice schreef Minister van der Brugghen in 1852: „Ons l a g e r onderwijs moet op klassieken bodem worden overgebracht." Dit beteekent niet, „dat men op de volksschool Latijn en Grieksch moet gaan onderwijzen." „Wel hebben we meer dan eens den wensch uitgesproken, dat de onderwijzers in dien zin een meer klassieke opleiding mochten ontvangen, dat zij als kweekelingen, gedurende een jaar of vier, vijf, goed en duchtig Latijn en Grieksch mochten leeren, alsof zij niet voor de dorpsschool, maar voor de

academie bestemd waren, opdat hun geest, door die opleiding tot klassieke studie en door die klassieke studie zelf tot ware wetenschap en liefde voor wetenschap bearbeid, voor gevoel van het schoone en goede in de behandeling van alle menschelijke wetenschap in waarheid zou worden geopend. Want, wat men ook zeggen moge, het is een feit, dat, ik zeg niet alléén in de klassieke studie, maar ook mede dáárin, de zuurdeesem verborgen ligt, die tot verkrijging en veredeling van dat gevoel op den menschelijken geest inwerkt. En wat is dat gevoel voor het schoone en goede in de wetenschap? In den grond anders niet dan het gevoel voor waarheid en eenvoud, toegepast op kunst en wetenschap, toegepast op verstandelijke ontwikkeling. Daarom ware het te wenschen, dat aan de kweekschool de onderwijzers in plaats van een afgemeten hoeveelheid Nederlandsche taal en rekenkunde, aardrijkskunde en geschiedenis enz. op te moeten doen, opeens op de hoogte werden gebracht, om desgevorderd de telkens vereischte portie zich met weinig moeite, in korten tijd eigen te maken, ook mede door het leeren der oude talen en het bestudeeren der oude schrijvers. Dat ware een der middelen, om ons lager onderwijs te verlossen van zijn schijn-wetenschappelijkheid, van zijn woordkramerij en zijn halve geleerdheid, die de dood is der heele geleerdheid en een ramp voor kerk en staat. Dan zou men niet meer als een knecht door de wetenschap beheerscht worden, maar als een vrij man haar beheerschen, dan zou men niet meer bevende onder zijn wetenschap staan, in gedurige vreeze, dat men, door het overslaan van een tittel, haar op het hoofd krijgen zou, maar er bovenop staan als de koene reiziger op de pyramide van Cheops, en, met een vasten grondslag onder zijn voeten, zou men er zich

niet om bekommeren, wanneer hier of daar een steen uit het bekleedsel, die niet meer te houden is, naar beneden in de diepte rolde. Dan ware men geen letterknecht meer, omdat men, het wezen, de waarheid der zaak in zijn wetenschap gevonden hebbende, den vorm weet te gebruiken, zonder daaraan geketend te zijn."

„Zoo kan een eenvoudig dorpsschoolmeester, die aan wat in zijn kleinen kring valt, geen namen in plaats van zaken geeft, een klassiek gevormd man zijn, klassieker dan de latinist, die een dik boek schrijft, stijf van geleerdheid, maar die anderen napraat."

Zijn zulke idealisten als Vinet, van der Brugghen en Maurice niet zeldzaam onpractisch? In zijn P s y c h o l o g i e d e l ' E d u c a t i o n wijst Gustave le Bon er op, dat vermeerdering van onderwijsinrichtingen in Europa ten gevolge gehad heeft: gebrek aan arbeidskrachten in den landbouw; in Annam, in Voor-Indië, op Sumatra, op Java: de vorming van „gedeplaceerden, gederacineerden, geexalteerden, malcontenten, revolutionnairen." Wie wat lezen, wat schrijven, wat rekenen kunnen, dus „gestudeerd" hebben, tot de „intellectueelen" behooren, zijn „heeren", voor wie de heerachtigheid bestaat in pantalon, handschoenen, tunnelboord, hoed en sigaret, terwijl het gedeelte der menschheid, dat het nog niet tot hun graad van ontwikkeling gebracht heeft, kenbaar is aan broek, werkhanden, met of zonder wanten, boezeroen, pet en een tijdpasseering achter de kiezen.

Dat een te groote hoeveelheid kennis hier niet de oorzaak is van het miskrediet, waarin tegenwoordig lichamelijke arbeid staat, blijkt wel hieruit, dat wie, door het bezit van een diploma, „te knap er voor zijn" en „hoogerop" moeten, in den regel zoo weinig weten, dat ze nergens

voor deugen. De dunk, dien deze heertjes van zich zelf blijken te hebben, bewijst juist, hoe laag het peil hunner ontwikkeling is. Als de straallengte van iemands geestelijken horizont maar klein genoeg is, is hij al heel gauw alwetend. Een hoofd, met wezenlijke kennis werkelijk gevuld, sluit in den regel verwaandheid wel buiten.

Meer nog dan het geringe quantum der kennis is de minderwaardige qualiteit echter schuld. Weten, dat den innerlijken groei niet bevordert, geen opvoedende kracht bezit, niet op het wilsleven inwerkt, het geweten niet vormt, dat er alleen op gericht is, iemand aan een baantje te helpen, waarbij hij zich, physiek, noch psychisch, behoeft in te spannen, dat hem veel vrijen tijd laat en hem salaris genoeg geeft, zijn ledige uren met „ontspanning" te kunnen vullen, is schadelijker dan onkunde.

Idealisten als Vinet zijn geen onpractische droomers. Zij begrijpen, dat de hooge ingenomendheid met zich zelf, aan schijngeleerdheid eigen, waardoor op ieder terrein het dilettantisme thans hoogtij viert, zoo niet geheel vernietigd, dan toch wel beteugeld zou worden, als de kennis wat uitgebreider en wat grondiger werd en vóór alle dingen wat meer reëele levenswaarde bezat. De oudleerlingen van Klingenburg, hoofd eener éénmansschool te Ickten bij Essen, boerenjongens, droegen het klassiekste uit de wereldliteratuur, onder meer Shakespeare's Hamlet, in Duitsche vertaling zóó uitstekend voor, dat het in hooge mate de bewondering wekte van Emil Palleske, den bekenden declamator, maar bleven landbouwers, die alleen met wat meer inzicht en wat meer energie dan zij, die, trouw blijvende aan overgeleverde methoden, voortsjokten op het jaagpad der sleur.

Zoodra men als Vinet zal ingezien hebben, dat de weten-

schappelijkheid niet gezocht moet worden in de hoeveelheid der kennis, in welk opzicht een Conversations-Lexicon het wel altijd zal blijven winnen — „die man weet te veel, om ooit wetenschappelijk te worden," oordeelde Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye eens, over zoo'n wandelende encyclopaedie sprekende — maar in de qualiteit van het weten, zullen wel wat schaarscher worden de soortgenooten dier Korinthiërs, aan wie Paulus moest schrijven: „Indien iemand meent, iets te kennen, die heeft nog niet gekend, gelijk men behoort te kennen." Zoodra door breeder ontwikkeling de bezitters van alle mogelijke en onmogelijke diploma's tot de conclusie zullen gekomen zijn, maar één ding te weten, dat ze nog niets weten, zal er weer een tijd aanlichten, waarin men met recht van cultuur zal kunnen spreken. Lichtenberger, overtuigd, dat de bestaande universiteiten overbevolkt zijn met wie, gelijk Prof. Knoke zich uitdrukte, „durch stupendes Wissen stupide werden," stelde voor, een hoogeschool op te richten, ten einde de vroegere onwetendheid terug te krijgen uit de dagen, toen te Rijnsburg Van der Codde achter den ploeg liep, die Latijn en Grieksch sprak als water.

De „deskundigen" zullen wel beweren, dat, wat Vinet wilde, louter hersenschimmen zijn. Ondanks den overvloed van deskundigheid, waarin we ons verheugen, is de hervorming van ons onderwijs al een kwarteeuw „urgent" en is het resultaat van bijna iedere reformbeweging, een paar jaar toegejuicht, dit geweest, dat men in vredesnaam maar terugkeerde tot het oude, „dat toch nog beter was."

Ik vrees, dat al die moderne ideeën of ideetjes geen levenskracht hebben, omdat ze worden geënt op een stam, die aan het vermolmen is, het rationalisme in velerlei

schakeering, dat nog altijd in hoofdzaak ons onderwijs beheerscht.

De denkbeelden van Vinet, Maurice, Van der Brugghen zijn wissels, die de toekomst zal honoreeren. De paedagogische idealen der philanthropinisten, als schoolwandelingen, schoolreisjes, slöjd, zaakkennis, gymnastiek, de directe methode bij het onderwijs in vreemde talen enz., zijn gestorven, maar hebben hun paaschmorgen in onzen tijd, de pia vota dezer christelijke denkers zullen ook den dag harer vervulling eens krijgen. Voorloopig nog niet. De geestelijke kwakzalverij beschikt nog over te veel maulfertige representanten. De ure komt echter, dat het volk sceptisch zal staan tegenover al die theorieën, die nog geen glas koud water aan een ellendige hebben gegeven en nog geen naakte hebben gekleed, en dan zal het zich bevrijden van de tyrannie dier doode gedachten, welke als hoogmodern worden geannonceerd, en het zal niet langer gedoogen, dat onder de leus „aan het kind, wat des kinds is", de jeugd enkel met liflaf wordt gevoed. „Zeker," zegt Vinet, „zedelijk en lichamelijk heeft het kind smakelijke spijzen noodig, maar tevens krachtig en substantieel." „Tasso heeft wel gezegd, dat men met honig den rand van den bitteren beker moet inwrijven, dien men het kind geeft te drinken, maar hij heeft niet gezegd, dat men het uitsluitend met honig moest voeden." Daarom geen „populaire" literatuur voor het volk en geen „kinderlectuur" voor de jeugd. In de homoeopathie moge de zooveelste verdunning wonderen bewerken, bij de geestelijke voeding is deze methode verwerpelijk. „Aan het volk en aan de jeugd beide geve men alleen, wat klassiek is." „Dit toch is waarlijk goed en schoon, wat zoowel door den geleerde als door den eenvoudige van hart kan worden gewaardeerd en genoten."

Zooals het nu bij de godsdienstige opvoeding, die het centrum der geheele opvoeding is en daarvan de leidende beginselen bepaalt, om God gaat en niet om een stelsel, hoe voortreffelijk misschien, om zijne daden en niet om onze theorieën er over, om Hem, den Levende, en niet om een doode abstractie, zoo gaat het in het taalonderwijs om ideeën, die het leven dragen, verheffen, bezielen, en niet alleen om vormen en nog weer eens vormen. Het taalboek voor de school achtte hij dan ook de chrestomathie, „maar een met minder, doch grooter stukken, en alle klassiek." „Daaruit moeten de leerlingen denkbeelden opdoen — men geeft hun echter enkel begrippen, „juiste" begrippen, dingen dus, die èn plaats-, èn tijds- èn gevoelswaarde missen — en daaruit tevens de grammatica bestudeeren." Een regel aan een grammatica ontleend, had in zijne oogen, maar weinig waarde, „maar," schrijft hij, „ik ken weinig dingen, die zoo ontwikkelend zijn als een voorbeeld in Bossuet of Racine met ernst te bestudeeren en het met analoge of afwijkende voorbeelden te vergelijken, die men bij andere klassieke schrijvers heeft gevonden." „De grammatica en het woordenboek verhouden zich tot de levende taal als een herbarium tot de natuur." „Men heeft er de plant in haar geheel, wezenlijk, tot op zekere hoogte herkenbaar, maar waar is haar kleur, haar habitus, haar bevalligheid, de wind, die haar bewoog, de geur, dien ze verspreidde, het water, waarin ze zich spiegelde, het geheel, waarvoor zij leefde en dat leefde voor haar?" „De taal ligt verspreid in de klassieken als de planten in de dalen, aan den oever der meren, op de hellingen der bergen. Bij de klassieken moet men haar plukken, haar geur inademen, opsnuiven, bij hen vindt men haar levend." Dit recept luidt wel iets anders dan dat uit een latere

periode, toen het argot van Jan Vlerk normatief werd geacht.

* * *

Aan de opleiding tot een gezond scepticisme wilde Vinet ook het stelonderwijs dienstbaar maken. Het was in zijn tijd, dat men kinderen verhandelingen liet schrijven over „de algenoegzaamheid der deugd," „de voortreffelijkheid der rede", „de plicht der verdraagzaamheid" en dergelijk gezwam. Stelselmatig werden de kinderen tot rhetors gevormd. De phraseologie van het rationalisme heerschte nog onverzwakt. Natuur en waarheid waren gevlucht voor het lijzige braafheidsgeteem. Woorden waren maar woorden en namen maar namen. Er zijn weinig perioden in de geschiedenis van gedachtenloozer oppervlakkigheid en stuitender zelfvoldaanheid. „Hoe luider de geest werd geprezen," zegt Wuttke, „hoe grooter de geestelijke leegheid was." Nooit is er wellicht op de markt des geestelijken levens zooveel valsche munt in omloop geweest als juist in die dagen. De met zekere zalving herhaalde woorden: natuur, deugd, humaniteit, verdraagzaamheid, menschenmin, ontwikkeling, vooruitgang, waren klanken en niet meer. Als in Rehabeam's dagen paradeerde men met koperen schilden, overtuigd, dat, beschenen door de zon, ze wel voor gouden gehouden zouden worden! Het is te begrijpen. Als kinderen waren de verlichten tot woordkramerij opgevoed en ze voedden hun kroost op tot gelijk verbalisme. En in dien tijd schrijft Vinet: „Niets bederft in die mate de hand als een onbekende stof te moeten bewerken met een instrument, dat even onbekend is." „Woorden gebruiken, wier beteekenis of wier draagwijdte men niet kent, is een der noodlottigste gewoonten." „Orde in de ideeën, keurigheid in de uit-

drukking, levendigheid in de beelden verkrijgt men alleen, als men zelf de dingen helder heeft gezien." „Men moet steeds weer aan zijne leerlingen vragen, of ze gezien hebben, wat ze zeggen, want zij zullen alleen goed zeggen, wat ze zelf hebben gezien, goed hebben gezien."

„Een illusie," vertelt hij, „over de geestelijke draagkracht der jeugd heeft me eenige jaren in een dwaling doen verkeeren over den aard der onderwerpen voor een opstel, die ik aan mijn leerlingen opgaf."

„Ik vroeg van hen denkbeelden, vóór ze die konden hebben, en meende, dat die, aan welke zij uiting gaven, de hunne waren, omdat ik ze hun had gesuggereerd. Geleidelijk heb ik mijn vergissing ingezien en hoewel ik nog weleens naar aanleiding van een discussie over het eene of andere zedelijke vraagstuk, over het p r o en het c o n t r a eener bepaalde opvatting, zulk een onderwerp opgeef, laat ik hen hoofdzakelijk behandelen v e r t e l l e n d e stof. Ze hebben dan niet naar gedachten te zoeken en toch ontwikkelt de vertelling de natuurlijke logica van den geest niet minder dan een betoog. De hoofdregels der logica, en eenige der moeilijkste, moeten toegepast worden. De zeldzaamheid van uitstekende vertellingen bewijst voldoende, dat de epische stijl niet minder uitgebreide kennis en niet minder taalgevoel vraagt dan eenige andere." „Een ervaring van jaren heeft mij er toegebracht, de mate van logisch denken mijner leerlingen uitsluitend te bepalen uit hun talent van vertellen."

Waar men maatregelen neemt, om bij de opvoeding van den aanvang af het voortwoekeren van verbalisme op ieder terrein, niet het minst op dat van het godsdienstige leven, tegen te gaan, ook door bij stelonderwijs op waarheid in wezen en vorm aan te dringen, heeft men voor het latere

leven wel eenigen waarborg, dat de jeugd niet de dupe zal worden van zich zelf allereerst, maar ook niet van zulke verlichtheden, die het nog niet gebracht hebben „van de onwetendheid, die zich niet kent, tot de onwetendheid, die zich wel kent." Als men zijn leerlingen wapent met ernst, dus gewent aan den omgang met groote gedachten, en met waarheidszin, ook door het taalonderwijs, zullen ze later geen speelbal worden van al die messiasjes, van wier woorden de reëele waarde zoo ver onder de nominale staat. Goed taalonderwijs heeft bovendien nog deze winst, dat een gedachte eerst dan ons volle eigendom is geworden, als men ze in woorden heeft uitgedrukt, en dat het ons dwingt, het woord in gedachtenis te houden: „Werk studeerende en studeer werkende."

* * *

Om de vormende waarde stelde Vinet na het godsdienst- en het taalonderwijs, waarbij hij een breede plaats aan de poëzie wilde ingeruimd zien — „groote dichters zijn sublieme kinderen" en „er ligt een schat van poëzie in de ziel van ieder kind" — onmiddellijk de historie, „het verhaal der daden Gods." Hoe hij die onderwezen wilde hebben? „Zij is langen tijd alleen de geschiedenis der vorstenhuizen geweest; stap voor stap is alles, wat op de samenleving betrekking had, ook onderdeel der historie geworden, tenslotte is de geschiedenis der menschheid overgegaan in die van den mensch." „De nagedachtenis der groote mannen is de nationale schat van het volk, dat hen heeft voortgebracht. Hun leven deed een werk, hun nagedachtenis een tweede, en niet zelden is deze nagedachtenis het beste en het duurzaamste deel van wat zij verrichtten."

Wellicht, omdat het, zooals Dr. Was opmerkt, bekend was, dat niet zelden de beoefening der historie conser-

vatieve neigingen aankweekt, was, in de dagen der vrijzinnigheid, meer van het verstand dan van het hart, geschiedenis niet het meest geliefkoosde vak. Geen leerstof, welker wijze van behandeling dan ook zoo lang achterlijk bleef. En ook nu nog zijn er niet weinigen, die in geschiedenis zonder geschiedenis, in geschiedenis zonder ziel, een surrogaat zoeken voor wat zij niet onderwijzen willen, niet onderwijzen kunnen of niet onderwijzen mogen. Prof. Van der Wijck heeft op het heillooze van het pogen gewezen om de historie te steriliseeren, al gebeurt dat ook onder voorgeven, door de natuurwetenschappelijke methode op de geschiedenis toe te passen, deze tot een verstandsvak te verheffen. „In ons land groeit thans een volk zonder geschiedenis op en een volk zonder geschiedenis is een dood volk, rijp om door een machtigen nabuur te worden ingelijfd." Men kan dit een utiliteits-argument noemen, maar wie er anders niet afkeerig van zijn, zich door utiliteit te laten besturen, hebben, met dit een bezwaar te achten, het pleit niet gewonnen. De boom der toekomst, naarmate hij zijn kroon hooger verheft in de lucht, zal zijn wortelen dieper in den bodem van het verleden moeten slaan. Goethe's woord : „hij is beschaafd, die het kenmerkende der eeuwen in zich op heeft genomen," waarschuwt tegen een nog bedenkelijker gevolg van dezen onhistorischen zin, een gevolg, door Vinet bedoeld, toen hij veler radicalisme „gesystematiseerde barbaarschheid" noemde. Voor hem toch was niet alles beschaving, wat zich als „vooruitgang" aandiende. „De vooroordeelen staan hun plaats af aan de stelsels, die andere vooroordeelen zijn." Waar het stelsel oppermachtig gebiedt, „heeft men vooringenomenheid, maar niet altijd overtuiging" en „de historie aller eeuwen bewijst, dat het aan mannen ontbreekt, waar geen

overtuiging meer is." Uiterlijk vertoon van kracht is er dan meer dan genoeg, men zoekt in beslistheid, in positiefheid, in krasheid, in gewaagdheid een surrogaat voor de rustige sterkte eener door verdieping van geestelijk leven verworven, op eigen zielsbodem opgegroeide overtuiging, maar zij, die zich niet door den schijn laten verblinden, weten, dat „doen door laten" nog altijd bewijs is van meer energie. En juist door het onderwijs in de historie — „de geschiedenis is het geheugen der volken" — wordt de herinnering bewaard aan wie tot activiteit kunnen prikkelen, een werkzaamheid, die niet hierin bestaat, dat men, gelijk Vinet zegt, „de ruïnen zijner overtuigingen met een onvruchtbaar plantenkleed overdekt." De geschiedenis toch spreekt van „de aristocratie der moraliteit" : mannen en vrouwen van hoog allooi, die het goede in en voor de menschheid hebben gewerkt.

Daar een beschaving beoordeeld moet worden naar haar zedelijk ideaal, en, omdat er, zooals Vinet zegt, altijd iets, men weet niet wat, onvolkomens, iets bekrompens in de denkbeelden is, welke haar uitgangspunt niet hebben in het Evangelie van Christus en de waarheid, die wij verminken, ten slotte ons zelf verminkt, waarom, naar Sainte-Beuve opmerkt, wie als Goethe en Laplace ten eenenmale Christus miskenden, in hoofd of in hart iets abnormaals hebben gehad, zullen we, wie waarlijk groot waren, moeten zoeken onder hen, die, als discipelen van Jezus, hebben gepoogd, zijne gedachten te realiseeren, voor wie het geloof in Hem de gloed der geestdrift is geweest voor al wat rein is en verheven.

Indien men nu, om welke reden dan ook, eerbiedig of niet eerbiedig zwijgt over wat de kracht van hun leven geweest is, ontneemt men aan het geschiedenisonderwijs een

groot deel van wat daaraan zijn opvoedend karakter verleent. „De geschiedenis," schrijft Prof. Naber, „moet geen geschiedenis van veldslagen worden, ongetwijfeld. Maar ook niet van huisraad en kleederdrachten. Op de denkbeelden komt het aan, die de wereld hebben vervormd. Maar nu treft het aldus, dat die denkbeelden te allen tijde de religie tot achtergrond hebben." Dat is geheel in den geest van Vinet, die er op wees, „dat alle phasen in den ontwikkelingsgang van de menschheid samenhangen met of uitloopen op een groote omwenteling in de godsdienstige ideeën." De wereldgeschiedenis is het verhaal van den langen, vaak bangen strijd ter verovering der vrijheid, maar in den strijd voor de vrijheid aller zielen, de eenige ware vrijheid, heeft Hij het kommando gevoerd, die op aarde is gekomen, om allen te dienen. „Daarom, als men eischt, dat de secundaire voorwaarden niet over het hoofd zullen worden gezien, zal men moeten beginnen, in het leven van mensch en van menschheid niet te verwaarloozen den goddelijken factor."

Dit achtte Vinet ontoelaatbaar, „vooreerst, omdat de opvoeder een compleet mensch moet zijn, niet iemand, in wien een deel zijner ziel ongevoelig, vleugellam is geworden, maar ook, omdat de geschiedenis een keten is, slepende over de aarde, als de eerste schakel gemist wordt, die aan een onbeweeglijk punt is bevestigd, dat boven is gelegen." „Wie plan in de historie wil zien, moet uitgaan van God." Natuurlijk, dat iemand als Vinet bij het geschiedenisonderwijs zijn kracht niet in onwaarachtige dierbaarheid zal zoeken. Hij wist, dat niets de zielen met grooter kracht aangrijpt dan het woord diep uit het hart van een man, die uit plicht zeer sober is in het gebruik van maar al te vaak misbruikte stichtelijkheid. Van hem is de raad: „Spreek nooit over God, vóór ge eerst tot Hem hebt gesproken."

Men behoeft bij hem niet te vreezen, dat Gods heilige naam zal worden gebruikt, om de leugen goed te praten, waarmee men de „waarheid" meent te dienen. Niets wekte in die mate zijn verontwaardiging op als de historiographie de courtisane van het verderf te zien worden, die als een veile straatdeern met slijk ieder bemoddert, in wien men den drager van een gehaat beginsel vermoedt. Hij achtte het een gruwel, „Gods handteekening na te maken als fiat onder een daad, door diens heiligheid gewraakt." Geen opvoeder make van een bladzijde der historie een palimpsest, waarin partijzucht over Gods handschrift heen haar waardeeringsoordeelen zoekt te vereeuwigen. Het onderwijs van wie zich aan dit misdrijf schuldig maken, dringt, bij wie oprecht zijn van hart, gelukkig niet „door alle poriën heen tot den geest: het sluit van de toegangen des levens die af, welke tot het beheerschende middelpunt voeren." Het vuur, dat het echter in de harten der anderen ontsteekt, brandt niet met reine vlam, opstijgend naar boven, het verlicht niet en het verwarmt niet, het walmt. „Men moet den jongen geest in gloed weten te zetten; deze is de voorwaarde van zijne kracht," maar die gloed is de gloed der geestdrift en fanatisme sluit enthousiasme uit.

Waarschuwt Vinet tegen het misbruik van Gods naam door hen, die de jeugd met de daden des Heeren bekend willen maken, hij schroomt niet te zeggen: „de gedachte aan een wereld zonder een God, die het kwaad straft, is een gedachte, die wanhopig maakt. De aanblik zijner gerichten vertroost, omdat zijne gerichten van gerechtigheid getuigen en zonder geloof aan de gerechtigheid de menschelijke geest even onvolkomen is als een lichaam zonder ziel." „Men kan niet te dikwijls, of beter nog, niet

te voortdurend Gods vinger zien," maar ook „wij kennen mannen, die zich zorgvuldig onthouden, op welke bladzijde der historie ook, op de goddelijke tusschenkomst te wijzen, uit vrees, dat men haar op andere zou uitsluiten, waar niets buitengewoons wordt verhaald." „In naam van het geloof, in naam van den eerbied voor de goddelijke dingen, in naam der ervaring bevelen zij de uiterste soberheid aan in het gebruik van dit middel der christelijke onderwijzing." Er is veel paedagogische tact noodig, om op de lijn te blijven, die het te veel in dit opzicht, waarvoor de ervaring ons waarschuwt, van het te weinig scheidt, waarvoor ons de liefde tot kinderen moet bewaren. Er is toch ook een zwijgen, dat doodzwijgen is, even goed als een spreken, dat Gods heiligen naam op de lippen leert nemen met dezelfde gevoelloosheid, waarmee men over wiskundige grootheden handelt. „Laten we Gods naam altijd met eerbied, met liefde uitspreken en nooit vergeten, dat de toekomst, de vooruitgang, de plicht ook namen zijn, die Hij draagt." Dan zullen we het gevaar ontgaan, aan het te overvloedig gebruik van vrome termen verbonden, en we zullen niet in de fout vervallen, waardoor, naar de meening van Dr. Beijnen, veler geschiedenisonderwijs onvruchtbaar is voor een goede en gewenschte opleiding en vorming van het jeugdig gemoed. „Zoo men aan de geschiedenis," schrijft deze, „den geestelijken grond ontrukt en in haar niets meer dan hetzelfde causaalverband aanneemt als in de natuurwetenschap, en dit niet beschouwt bij het licht der eeuwigheid, dan is het, alsof de zon ophoudt, er in te schijnen. Alles wordt dan grauw en vaal, de scherpe omtrekken gaan verloren, kleur wordt nergens aangetroffen, het wordt een ziellooze critiek van een leven zonder kracht of heerlijkheid."

Waar mannen als Vinet en Beijnen, wier leerlingen hen om strijd om hun alzijdige en zeker niet oppervlakkige ontwikkeling hebben geprezen, voor een behandeling der geschiedenis opkomen, gezien onder de bestraling van eeuwigheidslicht, is het zeker wel gewenscht, dat men, voor het nalaten er van, andere argumenten gaat zoeken, dan de nogal banale, die dienst doen, zooals: verlichting, dogmatische ongeknechtheid, evolutie en dergelijke holle klanken uit het vocabulaire van sommige dageraders.

* * *

Dat Vinet een der eersten geweest is, die om grondiger onderwijs voor de vrouw hebben gevraagd, dat hij als hoogleeraar te Lausanne aan de meisjesschool aldaar door zijn veelomvattende kennis, zijn gedistingeerden smaak, zijn echte beschaving het peil van ontwikkeling heeft helpen verhoogen, kan niet verwonderen in iemand, die overtuigd was, dat ieder, wien men een plicht oplegde, het recht had, te eischen, dat vervulling van dien plicht hem werd mogelijk gemaakt. Daar in de ethische vakken, waarop hij den nadruk legde, de meisjes zeker niet achterstonden bij de mannelijke leerlingen, begreep hij niet, waarom zij tevreden behoorden te wezen met de kruimkens, vallende van den vollen disch van de jonge heeren der schepping. „Wie de wittebroodsweken der beschaving wat langer wil doen duren, zal de vrouw in de zegeningen van beter onderwijs moeten doen deelen." „Ik ben geen obscurant," schrijft hij; „ten opzichte van lectuur en van studie zou ik geen grens weten te trekken, die jongens wel, meisjes niet mogen overschrijden." Om die grens wel te trekken, behoefde men in die dagen echter geen duisterling te zijn. De heftigste anti-feministen vond men juist onder de verlichten! Auguste Comte, „de theoreticus van het

despotisme," zooals Charles Secrétan hem betitelde, Alfred Fouillée, Edmond Schérer wilden niets weten van de wederkeerigheid van rechten en plichten van man en van vrouw. Van nature conservatief, intellectueel minderwaardig, door haar aanleg tot dienen bestemd, in een afhankelijke positie zich het gelukkigst gevoelende, aan den leiband loopende òf van haar man, òf van haar biechtvader, nooit zich zelve zijnde, zou de vrouw nooit de gelijke worden van den man, en zou de studie, die Vinet haar mogelijk wilde maken, niets anders opleveren dan een schijnresultaat. Een hunner meende, dat het streven, geestelijke zelfstandigheid te veroveren ook voor de vrouwen, haar nadeelig zou zijn: „men wil hen emancipeeren van wat haar charme en haar glorie uitmaakt, men wil hen van de verplichting ontslaan, te behagen, maar zij zullen er haar rekening niet bij vinden: als slavinnen, hadden zij onderworpen meesters, als heerscheressen, zullen ze opstandige onderdanen hebben."

Vinet heeft op deze argumenten — waarvan vele tegenover Wilbeforce dienst hadden gedaan ter verdediging van de slavernij, volgens Stephens, den lateren vicepresident der geconfedereerde staten in den secessieoorlog, „een goddelijke instelling", en volgens een theoloog uit Zuid-Carolina, „het werkdadigste zendinggenootschap" — het zwijgen bewaard. Hij hield zich verzekerd, dat zijn critici heel goed wisten, hoe gezocht hunne bezwaren wel waren.

Voor hem was het vraagstuk der geestelijke vrijmaking van de vrouw een probleem, dat de meeste andere in beteekenis overtrof. Hij pleitte er voor, omdat die vrijmaking de verwezenlijking was van een christelijk ideaal; door de rechtvaardigheid geëischt werd, door den vrijheidszin

werd geboden, in het belang der waarheid zou zijn, de komst van een edeler samenleving mogelijk zou maken, de menschheid op een hooger trap van innerlijke beschaving zou brengen. Om zich te kunnen geven, moet een vrouw eerst zich zelf toebehooren.

Vooral Vinet's discipel Charles Secrétan heeft in Le Droit de la Femme met warmte de zaak verdedigd, door zijn leermeester aan de orde gesteld. „Het schijnt mij toe," schrijft hij, „dat de kinderen, zelfs de jongens — ik zou liever zeggen, vooral de jongens — op hun moeder gelijken, niet alleen wat hun lichamelijke constitutie en hun gelaatstrekken betreft, maar ook met betrekking tot hun intelligentie en hun karakter. Aan hun moeder valt onvermijdelijk de zorg voor hen in hun eerste levensjaren ten deel. De opvoeding begint reeds bij de wieg. Daarom meen ik, dat veel beter onderwezen moeders meer begaafde zonen beter zouden opvoeden en dat haar gewone gebreken: frivoliteit en veinzerij — gevolgen van den haar opgelegden plicht, om te behagen, van de onmondigheid, waarin ze geslacht aan geslacht zijn gehouden, van de moeite, die men zich heeft gegeven, om hen zóó af te richten, als den heeren der schepping het gemakkelijkst en het genoeglijkst toescheen — dan geleidelijk zouden verdwijnen. Alles, wat de vrouw verheft, haar blik en haar hart verruimt, komt ten goede aan haar kinderen, dus aan de menschheid, dus ook aan de mannen, nog steeds overtuigd, dat de vrouw geen andere roeping heeft, dan hun tot een hulpe te zijn, en wel verre van te bejammeren, dat ze eenige gratie zou verliezen door ernstiger bezigheid dan pianospelen en door andere belangstelling dan voor kant of fluweel, geloof ik beslist, dat zoo we haar niet vormden, uitsluitend voor ons genoegen of ons gemak, zij ons voortreffelijker

diensten zou bewijzen en er ons te liever om worden zou. Misschien wil men wel toegeven, dat een schuldeloos meisje hooger staat dan een courtisane, heeft men er echter over nagedacht, dat zoo men een jonge vrouw er aan gewent, in het andere geslacht haar eenige bestaansreden te zien, men in haar de kiem legt voor de toekomstige courtisane? In plaats van zich boos te maken over de concurrentie der vrouw in tal van beroepen en de opvoeding te veroordeelen, die haar daartoe in staat stelt, moest men in deze verheffing een belofte zien van zijn eigen zedelijke verheffing." Zij, voor wie de zoo vaak bezoedelde woorden, liefde en geluk, hun verheven beteekenis hebben behouden, alleen zij zullen begrijpen, van welk uitnemend belang het zou zijn voor het mannelijke geslacht, als de complementaire sekse haar intellectueele en haar moreele vermogens tot ontwikkeling kon brengen, die nu, in haar sluimerende, geatophieerd worden of een oorzaak van bederf zullen zijn. Zonder die ontplooiïng, welke alleen door vrijheid mogelijk wordt, is de man nog niet de helft van den mensch. De invloed der vrouw, in het gezin reeds zeer groot, doet zich eveneens gelden in den staat, maar het is de invloed van de vrouw zonder cultuur en zonder rechten, van eene, die raad geeft, zonder verantwoordelijk te zijn. Men wil, dat onze zonen fierheid zullen leeren van haar, die men dwingt, te vleien en te veinzen, als ze iets gedaan hebben wil, omdat ze geen recht heeft, waarop ze zich zou kunnen beroepen. De tegenwoordige invloed der vrouw is niet enkel onvoldoende; ze is niet zelden schadelijk. Zal een vrouw in staat zijn, om zich heen al het geluk en al den vrede te verspreiden, waartoe ze de gaven bezit, dan moet zij worden, al wat zij worden kan. Wat zij vermag, weten we niet, omdat we alles hebben gedaan, om het niet te weten."

Secrétan wist wel, „dat haar logica anders is dan die van den man. Terwijl deze uit een praemisse alle consequenties trekt, goede of slechte, heeft zij gezond verstand genoeg, om te weten, dat de hel met consequenties is geplaveid. En juist omdat zij wezenlijk verschilt van den man, andere ervaringen opdoet dan hij in de vervulling van andere plichten dan de zijne, omdat ze minder oog heeft dan hij voor het detail, maar meer voor het geheel, is haar raad en haar medewerking noodig voor het evenwicht en den vooruitgang der samenleving. Daarom is eisch, dat ze èn haar energie èn haar intelligentie tot ontwikkeling brengt." Hij durft beweren, dat een huwelijk gelukkiger zijn zal, naarmate een meisje beter is voorbereid voor het celibaat. Het is niet mogelijk, dat elk meisje huisvrouw wordt, het is noodig, dat elk meisje kan leven. Daarom wilde hij niet, dat voor de vrouwelijke jeugd eenige school gesloten zou blijven.

Vinet was van dezelfde meening. Aan een zijner discipelinnen schreef hij : „Waarom begint gij niet aan de studie van het Latijn? Er is niets tegen, dan dat het geen gewoonte is, wat geen argument zijn mag. Ik geef u vrijstelling van de grammatica."

Wat hij van zijne godsdienstige beginselen schreef: „Om in mijn vaderland te tellen, wie denken als ik, heb ik mijn tien vingers bij lange niet noodig," had hij ook van zijn feministische idealen kunnen zeggen. Mannen als Ernest Naville en Agenor de Gasparin hadden tal van utilitaristische of dogmatische bezwaren.

Toch zou het voor tal van mannen een zegen geweest zijn, zoo zij een vrouw aan hun zijde gehad hadden, die minder ver in ontwikkeling beneden hen stond: ze waren dan niet de treurige slachtoffers geworden eener buiten-

sporige adoratie vanwege hunne geen wedergade hebbende knapheid. Tal van die „wetenschappelijkheden" zijn eerst aan hun eigen ongemeenheid gaan gelooven na de dagelijks herhaalde verzekering, een extra-merk te zijn, door het „alberne Gänschen", dat hunne wederhelft heette. En wat die alter ego's zelf aangaat: „de gebreken der vrouwen ontstaan of verergeren door haar onwetendheid." „Een leeg hoofd en tevens een werkzame geest is een ontzettend gevaar." „Er is geen behoefte aan geleerde vrouwen, maar wel aan vrouwen, die grondig onderwezen en ernstig en vroom zijn." Elk in zijn orde natuurlijk, maar in die orde zoo goed mogelijk.

* * *

Goed opgevoede moeders zijn de voorwaarde voor den vooruitgang van het onderwijs: het huisgezin zou aanbrengen, wat de school niet kan geven, zelfs niet, al waren alle onderwijzers academisch gevormd, een wensch, vaak geuit door wie niet beseffen, welke eischen door een universitaire opleiding voor de mate van intelligentie gesteld moeten worden, als meer dan een schijnresultaat zou worden bereikt. De klacht van Elise van Calcar, dat de leerstof, stuivend van droogheid, onpractisch door practicisme, „alleen op den geraffineerden aapmensch is berekend," zou bij medezeggenschap der ouders veel van haar gegrondheid verliezen, ook waar wij moeilijk te genezen zullen blijken van de opvatting, volgens welke nogal prozaïsche weetwijsheid het summum van geestelijken rijkdom is. De Nederlander toch is van nature afkeerig van wat in zijn oogen al heel spoedig is een gewiegel op de droomerige wateren van vage gevoelens, de smeltende teerheid van omtreklooze stemming. Hij wil bepaaldheid, stelligheid, bij het drieste, brutale zelfs af.

Voor een deel zullen atmospherische invloeden hier de oorzaak wel van zijn. Onze mistige dagen, tot ons displezier aan onze wazige horizonten alle omtrekken wegdoezelend, maken onze ikheid, incarnatie van vaak heel kleine belangen, tot middelpunt van een zich met ons verplaatsend wereldje met maar een paar meter straallengte, en in die nauwe omwalling van lichtloozen nevel, zonder tot poëtisch gemijmer opwekkende kimmen, zonder ontspannend, bevrijdend, doorzichtig blauw boven ons hoofd, keeren onze gedachten als de vogels uit Noachs ark steeds tot ons weder, en, zoo op ons zelf aangewezen, worden we wel een beetje bekrompen verstandelijk. Wie droomt er nu in den mist dan de straatjongen, die, ongezien naderende, in zijn verbeelding de bellefleuren al ziet, welke zijn gauwe hand uit een wagen met appels zal gappen?

Wanneer nu ontwikkelde vrouwen, geen gedésoeuvreerde dames, die in sentiment doen, maar beschaafde, breeddenkende huismoeders, met visie op het geheel, zich meer met het onderwijs harer kinderen inlieten, zou dit voor de school, naar ik meen, een winst beteekenen aan een weinig meer idealisme en zou het niet ondenkbaar zijn, dat onder de paedagogen het besef werd verlevendigd, dat er boeiender, enthousiasmeerender, ontwikkelender leerstof bestaat dan de methodisch gerangschikte uit den cursus voor dit of voor dat, waarin ze heel fijn is gekorven, maar niet bovenmatig krimp is.

* * *

Voor het onderwijs acht ik niet van belang ontbloot Vinet's opmerking, „dat een van de meest demoraliseerde dingen het niet uitkoopen is van den tijd." Hoe vaak wordt vergeten, dat men niet nalaten mag, met alle kracht te verrichten, waartoe men geroepen is, om tijd te hebben,

dat te verrichten, wat geen deel uitmaakt van de opgedragen levenstaak. „Midden in het leven staan" houdt ook weleens in : vreemd zijn geworden aan den ongezienen, nederigen arbeid, dien met groote trouw te verrichten een plicht is, waarvoor alles moet wijken.

Is men niet geneigd, te gaan vragen, in welke eeuw heeft de man toch geleefd, die niet uit geestelijke armoede tot ideaal had gekozen „een eenvoudig onderwijzer te zijn, niet meer, maar dat ook geheel" en die alles, wat daarboven, daarbuiten, daarnaast lag, met beslistheid heeft afgewezen, hoe veelvuldig de aanzoeken ook geweest zijn, „zijn licht niet onder een korenmaat te zetten," zooals men het trouw zijn aan ééne taak dan wel noemt?

„Ziet, als er een vergadering is," schrijft Haspels, „dan moet vader naar de vergadering, en of er dan een hemel in de huiskamer te verdienen is, vader moet naar de vergadering. En als het dan thuis een hel wordt, omdat vader den hemel in de vergadering wil verdienen, dan zien dat jonge oogen, onbescheiden jonge oogen." Als vader buitenshuis ongeroepen belangrijker dingen heeft te doen dan zich aan de opvoeding zijner jongens en meisjes te wijden, denken die kinderen het hunne er van; als de onderwijzer, om in het belang van staat of van kerk werkzaam te zijn, zijn schoolwerk verwaarloost en over de „oeconomie van den tijd" zijn eigen, nogal afwijkende opvattingen heeft, zullen zijn leerlingen wel iets meer doen dan er het hunne van d e n k e n.

* * *

In een ander punt is het beter, het woord van Vinet niet in beoefening te brengen. „Ik heb," schrijft hij, „met paedagogiek me nooit bezig gehouden en ik heb er mij maar zeer matig voor geïnteresseerd." Uitsluitend aan mijn practijk

heb ik de weinige, zeer onvolledige theorie ontleend, waaraan ik behoefte gevoelde. Niet, dat ik in beginsel paedagogische theorieën veracht, maar mijn sympathieën gaan er niet heen, wat wel vreemd is, omdat ik veel van het onderwijs houd." Dat Vinet het niet bijster ophad met de paedagogiek zijner dagen — al maakte hij een uitzondering voor L'Education progressive van Mevrouw Necker de Saussure, een boek, dat, juist een eeuw geleden verschenen, in meer dan één opzicht veel moderner mag heeten dan een en ander, dat als moderne paedagogiek wordt geannonceerd — is te begrijpen: hij vond er niet zelden in: „een aaneenrijging van hyperbolen en declamaties." Toch kan „zijn weinige bemoeienis," een uitdrukking, die, als door hem gebezigd, de beteekenis heeft van „iets meer dan zij, die zeggen, er heel veel aan te doen", gevaarlijk worden voor hen, die uit hun eigen practijk absoluut niets leeren, zelfs niet, welke blunders zij maken. Studie der paedagogiek, die iets anders dan methodenleer is, kon hun als ladder dienen, om een practijk te bereiken, die op iets hooger vlak ligt dan dresseerkunst.

„Dat een goede theorie voorwaarde is van een goede practijk "is geen uitspraak van een „apostel" in de studeerkamer en een „martelaar" in de klasse: ze is van Dörpfeld afkomstig. Dat er menschen zijn, die te veel boeken over opvoeding gelezen hebben, om ook één kind maar behoorlijk op te kunnen voeden, is een bekende waarheid, hoevelen zijn er echter, die geen enkel boek over opvoeding ooit lazen en daarom tal van kinderen, die zeer duidelijke pathologische verschijnselen vertoonen, van welker bestaan de practici echter nooit hebben gehoord, op een averechtsche manier zullen behandelen? Met de methode van het weleens domme „gezonde verstand" en „de

beproefde paden der vaderen" is er meer dan één geestelijk totaal verknoeid. Er zijn er, die als Vinet het gemis van paedagogische wetenschap door het bezit van paedagogische wijsheid compenseeren, maar die wijsheid, welke zelfverloochenende liefde, innerlijke beschaving iemand kunnen schenken, is het charisma van zoo heel velen niet.

* * *

Vinet hield van het onderwijs, hield van de school, van de school als opvoedingsinrichting, van de school om het kind, van het kind om het kind. En dat is zijn groote verdienste. In rustige dagen herinneren velen zich nauwelijks, dat er ook nog scholen bestaan, hoe luidruchtig ze ook in tijden, waarin ze agitatie als plichtsbetrachting beschouwen, verdedigd mogen hebben, dat voor het kind, als vader van den man, het beste maar nauwelijks voldoende is. Bij Vinet niets van het vele, dat in bijna alle landen der wereld den schoolstrijd vergiftigt: het „bijgeloof," zooals Friedrich Paulsen het noemde, dat wie het kind heeft, de toekomst beheerscht.

Hier wil „een archi-clericalisme zonder tonsuur" de school als stormram gebruiken tegen „het bolwerk der domheidsmacht": het Christelijk geloof; daar zoekt partijzucht, „propaganda te maken voor politieke overtuiging," een fraaier naam voor het werven van toekomstige kiezers, op wie men, als ze nog kinderen zijn, al beslag leggen wil; elders gaat kerkelijk proselytisme schuil achter het ijveren voor de school en dat alles niet zelden onder voorgeven, enkel gedreven te worden door oprechte belangstelling in het lot van het kind, en onder afgeven op hen, die als sluipwespen, welke hare eieren leggen in het lichaam der rups, wat niet des kinds is, aan kinderen geven,

en hun beginselen nu deponeeren in zielen, die zij uitbuiten willen.

Den strijd om de school als paedagogisch instituut, dat naar bevrediging zoekt van a l l e behoeften der kinderen, ook de meest innerlijke, de religieuze, dat harmonische ontwikkeling wil van a l l e krachten der ziel, vinden niet zoovelen belangwekkend. Voor de school als school zonder meer maakt men de groote massa niet warm. Om paedagogische beginselen tot pasmunt te maken, moet bij het edel metaal heel wat minderwaardige alliage worden gevoegd. Voor de school om de partij in kerk of in staat en voor de partij om de macht en om de baantjes, is de menigte in beweging te brengen; zuivere, aan alle berekening gespeende gelangstelling zal men maar al te vaak te vergeefs voor haar zoeken te wekken. Wat men ziet, heeft meer motorische kracht dan wat men niet ziet. Men weet dat en men handelt er naar. En toch poseert de intrigant, die op de schouders der kiezers omhoog getild wenscht te worden, als profeet der eeuw van het kind, en de gocheme partijman doet, als geloofsgetuige, professie van zijn paedagogisch credo, zelf stom verwonderd over de overloopende volheid zijner toewijding aan de komende generatie. „De heerschappij van het geloof is de heerschappij der volksverdomming", oreert dan de eene „schoolvriend," vast overtuigd, met zijn nagepraat ongeloof ook meer ontwikkeling te hebben ontvangen, wat voor hem zeker geen weelde-artikel zijn zou ; „de neutrale scholen zijn de broeikassen van het socialisme," echoot de ander, er diep van doordrongen, dat geen wijsheid het deel is van wie der priesteren wijsheid verwerpen. Hier roept een dagbladschrijvertje, boven wiens bevatting het onderwijs in de derde klasse eener hoogere burgerschool, die hij doubleerde,

een behoorlijk eind uitstak : „de godsdienst maakt slaven, de wetenschap vrije mannen, in naam van den vooruitgang dus verplicht neutraal onderwijs," daar vraagt hem een rechtsch collega, „of hij zoo knap is geworden op een school, enkel voor atheïsten nog bruikbaar?" „De ongerijmdheid in de kerk, de waarheid in de school," heet het bij een, erg prat op zijn liberaliteit ; „liberalisme gecoördonneerd met ongodisme leidt tot immoraliteit," luidt het weerwoord van een ander.

En dit zelotisme van rechts en van links, binnen onze grenzen en daarbuiten, wil dan nog doorgaan voor pure belangstelling in het lot van het kind. Vinet zou gewild hebben, de pen van een Blaise Pascal te bezitten, om met zulke fanatici, van welke pluimage dan ook, eens duchtig af te kunnen rekenen. De kinderziel was hem te kostbaar, om tot inzet te kunnen dienen bij een politiek hasardspel. En al die krokodillentranen der op macht belusten, wanneer de jeugd aan hun tegenstanders ten prooi vallen zou, vond hij weerzinwekkend. „Al wat teeder en hoog en heerlijk is, mint de schaduw, de stilte en het verborgene, mijdt de kleur, den schellen klank, den scherpen omtrek, de vierkante uitdrukking," schrijft Prof. Is. van Dijk. In den strijd om het kind, zooals euphemistisch men in de negentiende eeuw de worsteling om de suprematie met al den aankleve er van beliefde te noemen, is van al dat teedere, dat hooge, dat heerlijke, waar het volgens de kemphanen om ging, maar zeer weinig te bespeuren.

„Laat de school boven en buiten den politieken strijd staan," vroegen Belgische onderwijzers in 1895, toen minister Schollaert zijne loi scolaire had ingediend. In de meeste landen zijn de opvoeders met deze politicophobie niet behept. Ze zijn afkeerig, misschien wel te sterk, van

al wat naar „doopersche mijdinge" zweemt, en brengen niet zelden zelf den strijd over van paedagogisch gebied naar het terrein van de kiezersteelt. Als men de voortreffelijkheid eener „neutrale" vorming demonstreert, door een priester te teekenen, die aan geblinddoekte jongens bewijst, dat $3 \times 1 = 1$, heeft zulk een methode toch alleen maar succes bij Jan Rap en zijn maat, ginnegappende om zulk een ongemeene geestigheid, en als de „scholen zonder God" worden vergeleken bij de gore etablissementen des doods in de nauwe straten eener achterbuurt, verlaagt men zich zelf, door tot strijdmiddelen de toevlucht nemen, een Christen onwaardig. Als verlichte paedagoogjes zich vergelijken bij flambouwen, die een priestermond zoekt te dooven, en op een meeting verkondigen, dat het geloof de wijzers terugzet op het uurwerk van den vooruitgang of een aspirant-inquisiteur, die Vinet's verzuchting begrijpelijk maakt, „ik zou bijna wenschen, dat er geen theologie ware," met een fanatiek dogmatisme, „dat Christus doodt," met een bekrompen sectegeest, welke alle humaniteit vermoordt, ieder veroordeelt, die belijden moet, van Gods verborgen raad minder te weten dan hij, en die waarschuwt tegen allen, van wie hij vermoedt, dat zij ook maar eenigszins de behoefte gevoelen aan wat meer synthese in onnoodig toegespitste uiteenloopende „beginselen," doet het geestelijk goed, in de zuivere atmosfeer van Vinet's geschriften weer eens onbedorven lucht in te ademen. Hij had zijn bezwaren tegen de paedagogiek èn van een wortelloos radicalisme èn van een onmethodisch methodisme, maar raapte zijn argumenten nooit op van de straat.

Deze Christen, die humanist, deze humanist, die Christen was — ligt de school niet zoowel in het gebied van het rijk der genade als in dat van het rijk der natuur, vroeg

Prof. de la Saussaye Sr., die de oplossing van het schoolvraagstuk juist daarom zoo moeilijk vond — zag met beslisten tegenzin, in het onderwijs het practicisme voortdurend meer veld winnen. Het was zijn overtuiging „dat de geest der waarheid steeds meer werd verdrongen door den geest der philisterij," dat de weetzucht voor de winzucht moest wijken, „omdat men buitensluit al wat niet rechtstreeks materieel voordeel zal op kunnen leveren." „Men moet de intellectueele verschrompeling der jonge levens en de daaruit voortvloeiende verandering der moreele waardeering gezien hebben en dagelijks op nieuw zien, om de schade te kunnen berekenen, welke deze realistische geest aan het opgroeiende geslacht dreigt te zullen berokkenen." Maar nu scheldt hij niet voor goudenkalfaanbidder en blijft nuchter genoeg, om te zien, dat het noodig is, aan zaakkennis, zij het „met een spaarzame hand," wat meer plaats in te ruimen op de roosters van werkzaamheden. En zoo had hij ook zijne grieven tegen een overgeestelijke paedagogiek, die weleens al te veel vergat, „dat het geloof een vorm is van leven hier op aarde."

„Een gewild resultaat is een waardeloos resultaat," sprak hij waarschuwend tot hen, die het er vóór alles op toeleggen, hunne leerlingen hùn kleur te doen dragen, hùn leuzen te doen aanheffen, voor hùn principes te doen opkomen; „de figuurlijke uitdrukking is dikwijls de meest nauwkeurige uitdrukking" heet het tot hen, die de poëzie van den Bijbel met het kreupele proza van hun geestelijken leverancier paraphraseeren; „het leven der geloovigen is de beste commentaar van het Evangelie," luidt zijn vermaning aan wie de gevaren van leerheiligheid weigeren te zien; „wij spreken een doode taal tot de kinderen onzer eeuw," klinkt zijn woord, tot wie vergeten, dat Da Costa's

woord „naar zijn wezen : vrucht der tijden, naar zijn vorm : van dezen tijd," ook voor het godsdienstonderwijs zal moeten gelden.

Hij heeft zoo dikwijls ervaren: „men kan veel over Jezus spreken tot een kind en het opvoeden als heiden en men kan in de eerste levensjaren het hart christelijk vormen, zonder Christus te noemen." „Misschien wordt er tot het kind te veel over God gesproken, maar zeker spreekt men tot God te weinig over het kind." Hij betwijfelde, of de groote beteekenis van het gebed in de opvoeding wel genoegzaam werd ingezien. „Het gebed toch," schrijft hij, „is macht, en als ik het zeggen mag, de macht van God zal zich buigen voor de macht, die Hij zelf in het gebed heeft gelegd."

* * *

Nog op een ander punt spreekt Vinet, al meent waanwijze zelfgenoegzaamheid, dat diens doode gedachten niets meer hebben te zeggen tot wie zooveel principieeler dan hij zijn, het woord voor onzen tijd en voor ons volk.

„Het strijdperk," schrijft hij, „is geopend, de vijand in volle wapenrusting wacht ons op en wij kibbelen aan den ingang met elkander over uniform en cocarde." Zoo was het hier in zijne dagen, zoo is het in de onze, zoo zal het, naar ik vrees, nog geruimen tijd blijven. Zooals toch een Yankee alles herleidt tot business, een Duitscher, volgens Potgieter, „zelfs de bietekroten idealiseert", voor een Franschman slechts één waardemeter bestaat: la gloire, zoo brengt een volbloed Nederlander elke kwestie, hetzij politieke, sociale, aesthetische, paedagogische, terug tot een theologisch verschil, waarbij een nauwkeurigheid noodig is tot in ten minste twaalf decimalen. Van der Brugghen, anticipeerend op het „één kudde onder één Herder,"

meende, dat op het terrein van de christelijke opvoeding der jeugd in de van vrije associaties uitgaande scholen het beginsel der catholiciteit, der algemeene christelijke kerk, moest worden nagestreefd. Men wilde iets hartigers dan „den flauwen kost van het allemansgeloof." En zoo zullen wie kerkelijk gedeeld zijn, al hebben ze dezelfde confessie en dus, als ze consequent zijn, ook hetzelfde paedagogische beginsel, en al zouden ze derhalve hun kinderen nog niet behoeven toe te vertrouwen aan „een inrichting op zoo wankelbaren grondslag" als die der op het zand gebouwde van wie in de leer niet tot de „preciesen" behooren, ook in de school wel niet samengaan, zoolang niet het kind, maar het vermeende belang hunner kerk, of ergerlijker nog, machtsbelustheid als het hoogste staat aangeschreven. „Zeker," zegt Vinet, „men mag de waarheid nooit ten offer brengen aan wat het ook zij, maar de waarheid is geen waarheid meer, als ze niet in haar geheel wordt aanvaard," en dat doet men niet, „als men haar scheidt van de liefde, die haar tot levensgezellin en tot steun is gegeven." In de dagen, „onzer vrome vaderen," toen Van Lodenstein getuigde tegen het formalisme, den „slenterdienst," „het letterrijk, dat duizenden vermoordt," werd de klacht aangeheven :

„'t Is weetzucht, die nu godvrucht vinnigh leert partijen
En sluyt u uit den hemel hier, ook mee hier na";

is in twee en een halve eeuw de menschheid wel iets vooruitgegaan? Ware bekrompenheid hier de eenige oorzaak, het ware te dragen, maar men maakt het iemand weleens moeilijk, de gedachte aan onwaarachtigheid en oneerlijke concurrentie geheel te onderdrukken. Een weinig meer irenische zin ware in den strijd om de school geen weelde-artikel. Men behoefde als de straatjongen,

die altijd doodsbenauwd is, dat men hem voor een aristocraat zal verslijten, niet bang te zijn, dat men voor te zoetsappig zou doorgaan. Vinet bewijst, hoe men werkelijk kan gelooven, dat de vrucht der gerechtigheid, die immers allen zeggen te bedoelen, in v r e d e gezaaid wordt, en toch wel kan blijven een Christen uit één stuk. Bij hem geen spoor van slappe gemoedelijkheid, welke grieven hij ook mocht hebben tegen de „scherp dialectisch uitgesproken scholastiek," omdat, „wat men zoo heel precies weet, het karakter van het oneindige verliest" en „in het religieuze sophisme de geest van humaniteit te gronde gaat." En dien geest hebben allereerst te versterken, wie zich discipelen noemen van Hem, die het land doorging, goed doende aan allen, en op wiens lippen het Evangelie, vermeldende al, wat Hij deed, dit woord als gelegd heeft: „Niets menschelijks is Mij vreemd."

In zijn studie over Blaise Pascal is dit „inhumane" in haar exclusivisme zijn hoofdbezwaar tegen de denkwijze van Port-Royal, waar weleens al te zeer werd vergeten, „dat in alle dingen het Christendom ons teruggebracht heeft tot de natuur," den mensch en de menschheid daarbij ingesloten.

* * *

Als hij aandrong op een godsdienstige opvoeding, was dit, omdat hij in het Evangelie van Christus, en daarin alleen, het middel zag, waardoor men geestelijk menschen kan vormen, „tot alle goed werk volmaakt toegerust," omdat het, wat toch het doel is, dat de school zich moet stellen, ware beschaving kan brengen — niet wat de mondaniteit met dien naam heeft versierd — welke de harmonie is van den mensch met zich zelf, met zijne omgeving en met zijnen God. Al was hij geen piëtist

genoeg, om met Van Lodenstein te zeggen: „Ey, wijckt wat hoogeschoolen; ik plagt met u te doolen en volgde uw geleid; uw weten, merck ik nu, is maar onwetendheid," een godsdienstige opvoeding moest naar zijn meening niet allereerst brengen verstandelijke kennis, maar: geweten, wil, karakter en gevoel.

Zijn Psychologie.

Al was Vinet niet in staat, gelijk Schenkel uit het geweten een christelijke dogmatiek af te leiden van meer dan twee duizend bladzijden, al wilde hij niet, dat men het zou aanmerken als de poolster, die ons veilig leidt, als de magneetnaald, die steeds de juiste richting wijst, hij bejammerde toch, dat niet alleen in het Katholicisme, onder invloed van het Scotisme en van de casuïstiek, het door den biechtvader of door de „moraalphilosophie" op den achtergrond was geschoven, en was overtuigd, dat met de inprenting van „beginselen" men niets heeft bereikt, zoolang de consciëntie niet gevoeliger en zuiverder is geworden. Dat mysterieuze, instinctieve element in ons wezen, onafscheidelijk verbonden aan de natuur van iederen mensch, die nog geen duivel is geworden, een primitief gegeven, dat zich aan elke analyse onttrekt, een besef, onbegrijpbaar voor het materialisme, door geen evolutie te verklaren, het niet-ik in ons, dat van ons ik onderwerping vraagt aan zijn oordeel, geen deel uitmaakt, noch van ons intellect, dat er zoo vaak mee in tegenspraak is, noch van den wil, dien het breidelt, niet het veranderlijke, onzekere licht, dat ons over de waarde onzer daden doet oordeelen, niet de zedenwet, van tal van factoren afhankelijk, in zijn grootste zuiverheid en zijn meest volmaakte abstractie enkel besef van verplichting, van noodzakelijkheid, ons doen en ons laten in overeenstemming te brengen

met onze innerlijke overtuiging, de verborgen stem, die ons oordeelt, zoodra we iets verrichten, waarvan we ons bewust zijn, dat het niet had noeten gebeuren, is voor Vinet „het steunpunt voor het herstellend werk van God." Dat niet-ik in ons, dat, in het centrum van ons wezen, met ons ik een gesprek onder vier oogen houdt, optredend met absoluut gezag, eischt geen autoriteit op voor zich zelf, wijst niet op zich zelf als gids, maar werkt als impuls, die den mensch dringt, licht en kracht elders te zoeken.

Het probleem der consciëntie, „eerste en eenige ware wet," „inwendigen moreelen zin," heeft Vinet zijn leven lang bezig gehouden, omdat hij de waarheid zoo vaak had bevestigd gezien van het woord des Apostels, „dat wie het goede geweten verstooten, schipbreuk zullen lijden in het geloof."

Dat niet-ik in ons, „die onbekende, die een schoone eenheid komt verbreken," symptoom van innerlijke gedeeldheid, van zedelijke verdubbeling, vergelijkt hij bij wat een kind van goeden huize — door hoogmoed bedwelmd, door trouwelooze raadgevers verleid, dat, om onafhankelijk te zijn, de ouderlijke woning heeft verlaten — in zijn taal, in zijn manieren, in zijn gedrag somtijds, heeft overgehouden, dat aan zijn afkomst herinnert en een zoo schrille tegenstelling vormt met het ergerlijke leven, dat hij leidt, en dat hem dieper deed zinken dan zijn makkers uit de heffe des volks.

Op dezelfde bladzijde zijner D i s c o u r s schrijft hij: „Het geweten is het voortdurend aanwezige, onuitwischbare vingermerk Gods, in iederen mensch achtergelaten, ook toen een vijandige macht hem aan Diens hand had ontrukt." „Dezen stempel heeft de mensch zich zelf niet ingedrukt. Dat moet ieder, die nadenkt, doen zoeken naar

de hand, die haar merkteeken op de ziel heeft aangebracht. Al kan de consciëntie die afwezige hand niet doen vinden, ze wekt toch een, zij het vage, gedachte aan God." „Losgemaakt van God, is het geweten in onze natuur een bizarrerie, een raadsel, iets zinloos; en toch ontmoet men er dagelijks, die zijn bestaan ontkennen, niets van zijne oordeelen willen weten en er niet over denken, zich verantwoordelijk tegenover Hem te gevoelen, en die nochtans onophoudelijk beweren, dat ze door hun consciëntie als hun eenigen gids zich steeds laten leiden, vergetende, dat zoo het geweten niemand heeft, op wien het zich kan beroepen, van niemand afhankelijk is, die het met gezag heeft bekleed, het niets heeft te zeggen en niets te bevelen." „Het is natuurlijk gemakkelijk genoeg," zegt hij in M o r a l i s t e s d e s s e i z i è m e e t d i x - s e p t i è m e s i è c l e s, „in dit geheimzinnige element, dat de wortel aller zedelijkheid is, niets anders te willen zien dan een uitvinding van priesters en wetgevers, maar beweren, dat het zoo is, is nog geen bewijzen. Als een mensch iets uitvindt, combineert hij, stelt hij samen. Geen sterveling is bij machte, iets enkelvoudigs te maken. Dat zou scheppen zijn, daarvoor zou men God moeten wezen. Laten, wie zoo spoedig met een oplossing klaar zijn, wie zoo boud beweren, dat het geweten een product is van legislatieven arbeid, van sociale verhouding, eens zeggen, uit welke substantie het niet-ik is gevormd, waaruit de notie van plicht is opgebouwd, waaraan de consciëntie haar autoriteit heeft ontleend. Misschien zullen ze dan erkennen, dat men bij het geweten te maken heeft met iets enkelvoudigs, dat zich niet in heterogene elementen laat ontleden, dat dus God het gevormd heeft, dat wij het ons zelf niet hebben gegeven, dat het niet van ons afhankelijk

is, dat wij er aan onderworpen zijn als aan alles, wat een essentieel bestanddeel van ons wezen uitmaakt." „Is de stem van ons geweten, die van ons ik, of van iets, dat boven ons ik staat? Wat ons bindt, wat ons overheerscht in strijd met onzen smaak, onze neigingen, onze vurigste wenschen, onze dierbaarste belangen, is dat ons ik, of het niet-ik in ons? En als het het niet-ik is, wat wel niet betwijfeld kan worden, is het dan niet God, die door zijn gezant in ons spreekt, telkens, als we zijn gebod overtreden, niet handelen in overeenstemming met wat zijn beeld, zijne gelijkenis in ons van ons eischt? En zou men den minister-resident wel willen ontvangen, maar zijn souverein niet erkennen? Als men God uitschakelt, de geloofsbrieven van het geweten verscheurt, welken zin zou het dan hebben, dit met autoriteit te bekleeden, waarvoor men onvoorwaardelijk buigt? Men heeft dan de vrijheid, het netter of grover de deur te wijzen." „Het is dan niet langer in staat, zijn taak te verrichten ; men doet dan een keus uit wat het gebiedt of verbiedt overeenkomstig zijn individueele natuur, men gehoorzaamt ten slotte alleen aan zich zelf. Het is niet moeilijk, zich een ethos te scheppen, geheel naar onzen smaak, zoodat eigen lust onze eenige levenswet wordt, maar dat is dan toch het begin van het einde der moraliteit." „Het niet-ik in ons woont onmiddellijk naast ons ik, naast onze neigingen en naast onze belangen. Rechtens is het geweten de bewaker, die op onze kosten bij ons inwoont, om op onze daden te letten en ons te waarschuwen, als wij een weg inslaan, die niet recht is, maar wij bezorgen het afleiding, betrekken het in onze belangen, noodigen het aan onze tafel, laten het uit den beker der bedwelming drinken, en dan, zijne functie vergetende, wordt het de handlanger onzer passies en maakt het onze belangen tot

de zijne. Alleen van tijd tot tijd opschrikkende, herinnert het zich, dat het een andere taak heeft te vervullen, maar indolent, als het is, slaapt het spoedig weer in en er zijn zeer sterke prikkels noodig, om het weer wakker te krijgen." „Het kon ons tot gids zijn, zoolang het zich van ons ik onderscheidde en wij geen gevaar liepen, het besef van plicht in den dienst onzer hartstochten te stellen."

„Het geweten moet dus geholpen, gecontroleerd, gesterkt, gezuiverd, gevoeliger gemaakt worden," om meer dan ééne reden. „Als een mensch, die zich niet bekommert om God, woorden als geweten, plicht, moraliteit, verantwoordelijkheid te goeder trouw blijft gebruiken; recht en onrecht voor hem realiteiten zijn, is aan zoo iemand duidelijk te maken, dat zonder basis, zonder sanctie, zonder vast steunpunt niets de aanwezigheid dezer begrippen in onzen geest kan verklaren, dat juist zijn vasthouden er aan een openbaring is van dien God, dien hij, niet kennende, wil dienen, en die boven zijne abstracties staat. De consciëntie wil paedagoog zijn tot Christus, wiens Evangelie, in haar hoogste potentie, haar inhoud moet worden, omdat het Evangelie „het geweten voor het geweten zelf is."

In het argot der Parijsche apachen heet het geweten „la muette," de stomme, „zijn er niet zeer veel „verlichten," bij wie alle beginselen zijn weggevaagd, alle gevoelens zijn uitgedoofd, die kruis of munt spelen bij de beslissing der ernstigste kwesties, die in hun binnenste lachen over „rotsvaste overtuigingen," „heilige aandoeningen," in het verschil tusschen goed en kwaad enkel een scholastieke haarklooverij zien, voor wie waarheid en recht alle evidentie hebben verloren, de geheele ethiek een complex van spitsvondigheden is, waarmee geslepen advocaten hun voordeel zoeken te doen, die in al hun gedra-

gingen, in hun private en in hun politieke leven, geen anderen raadsman hebben dan hun eigenbelang en geen andere inspiratie dan de „omstandigheden," die zulke moreele imbecielen zijn geworden, doordat de opvoeding hunner consciëntie in hun jeugd is verwaarloosd?

* * *

Ik ben overtuigd, dat zoo in onze dagen Potgieter's „Wie zijn recht eischt, doe zijn plicht" voor een holle phrase wordt gehouden, zoo er, gelijk Jules Payot zegt, na een generatie, die enkel plichten kende, maar geen rechten bezat, nu een geslacht opgroeit, dat rechten eischt, maar geen plichten erkent, de oorzaak er van hierin moet worden gezocht, dat in het tijdvak van verdwazing, dat achter ons ligt, toen van verstandsontwikkeling — en welke poovere nog — letterlijk alles verwacht werd, zedelijke vorming niet noodig werd geacht, omdat deze met de nuttige kundigheden immers vanzelf wel kwam. „Daarom is het zoo noodig," schrijft Vinet, „het te zeggen, en het te herhalen, dat er in de wereld maar één ding bestaat, dat ernstig is : de plicht," omdat de plicht, dat is alles, waarvoor aan iemand de zorg is opgedragen, heenwijst op God. Zonder God is plicht hersenspinsel, wartaal, een idee, dat in de lucht hangt. Alleen daardoor komt er ernst in de dingen. „Buiten het beginsel der gehoorzaamheid aan God is alles, talent, wetenschap, industrie, welvaart, nationale roem, slechts kinderspel." „Als wij leven, is het voor God, en alleen voor Hem, als wij niet leven voor Hem, leven wij niet." „In recht en plicht ligt het punt, waar de mensch eindigt, waar God begint, dringen wij door in een sfeer, waar de mensch zijn doel buiten zich ziet. Zijn lust, dat was hij, zijn genegenheid, al is het langs een omweg, dat was hij. In recht en plicht is er niets meer

van hem. Het recht en de plicht, dat is niet hij, maar een ander ik, dat God uitroept tot koning. Daar zijn we vrij, omdat we zijn overgegaan uit de sfeer der physieke noodzakelijkheid in de spheer der moreele noodzakelijkheid, waarin de wet der vrijheid, der vrijwilligheid de eenige heerschende is. Dan hebben we de essence van het menschzijn gevonden en zijn we geworden de dragers van recht en van plicht." „Zonder God is het geweten een fictie en plicht een dwaasheid, is de mensch aangewezen op zijn intellect en zijn natuurlijke neigingen, wordt hij een exemplaar van een orde in de dierenwereld, is hij geen mensch meer; dan bindt niets hem aan de samenleving, onderwerpt hij zich aan de wet enkel uit vrees of uit baatzucht, heeft hij tegenover den staat evenmin plichten te vervullen als tegenover zijne naasten, verdwijnt met de individueele moraliteit ook de sociale." „Daar er geen collectieve, geen nationale, geen officieele consciëntie bestaat, het geweten altijd individueel is, ieder ik aan het niet-ik in hem moet gehoorzamen, zijn doen en zijn laten op zijn eigen manier met zijn eigen innerlijke overtuiging in overeenstemming moet brengen," zal opvoeding van het geweten versterking zijn der individualiteit, iets, dat in onze dagen, waarin de staat alles en de enkeling niets dreigt te worden, misschien noodiger is dan in de meeste vroegere eeuwen onzer christelijke jaartelling.

* * *

„Op den bodem van het geweten, tusschen de ideeën van plicht en gehoorzaamheid in, wordt de ware ernst geboren; ernst, die elders ontstaat, is slechts namaak." En waar ernst is, waar men dus met groote gedachten omgaat, als de besten van ons geslacht, worden tekortkomingen niet als vergefelijke zwakheden gevoeld, maar als zonde

en schuld, en waar zondebewustzijn, schuldbesef is, wordt om verlossing gevraagd.

Een der fijnste geesten van Fransch Zwitserland, Prof. Gaston Frommel, gevormd in de school van Vinet, schrijft in zijn studie Psychologie du Pardon: „Hoe weinigen in onze dagen kunnen met volle overtuiging en een eerlijk hart de oude lapidaire formule doen hooren: Ave crux, spes unica. In zijne Briefe über die Religion spreekt een der woordvoerders van het Duitsche socialisme, Naumann, als zijn meening uit, „dat het moderne denken nooit meer tegenover het Kruis zal staan, als dit een Paulus deed." Dat althans voor een groot deel van het tegenwoordige geslacht Naumanns woord de waarheid formuleert, stemt Frommel hem zonder voorbehoud toe. In de huidige mentaliteit, niet enkel van de volksmassa, maar ook van de elite, niet enkel van de onverschilligen, maar ook van vele allerpositiefste Christenen is er geen plaats voor het Kruis, tenzij dan als een onmisbare schakel in een dogmatisch syllogisme. Maar waar het Kruis wegvalt, valt ook het Evangelie weg.„De waarheid van het woord van Vinet," zegt Frommel: „niet het Evangelie bewaart ons het Kruis, het Kruis bewaart ons het Evangelie," is door de historie reeds zoo dikwijls gestaafd."

Dat dit kruis, symbool van gerechtigheid, die de zonde veroordeelt, van vergevende liefde en zedelijke bevrijding, van gehoorzaamheid tot zelfs in den dood, bron van reinheid en energie voor het geweten, oorsprong van het diepste religieuze berouw, voor zoovelen, die zich nog Christenen noemen, alle beteekenis heeft verloren, wijt Prof. Frommel „voor een groot deel aan de beginselen eener theoretische paedagogiek, wier invloed wij allen

van onze kindsheid af ondergaan hebben, en die steeds meer logisch, rationalistisch, positivistisch en naturalistisch wordt."

Door logisch en rationalistisch verstaat hij, „dat ze zich ontwikkelt in een eng wetenschappelijken zin, als kennis, waarbij de intuïtieve gegevens worden opgeofferd aan wat bewezen is, of bewezen kan worden. Ze beweegt zich met een steeds toenemende gemakkelijkheid, stoutmoedigheid en zekerheid op de rechte wegen van proefondervindelijkheid en wiskundige evidentie; wat aan deze beide ontgaat, ontgaat ook ons, wat in haar bereik ligt, schijnt ons toe, onvervreemdbaar eigendom te zijn. Deze wijze van denken nu, deze dialectische methode is onvereenigbaar, is zelfs in strijd met de manier, waarop men tot godsdienstige realiteiten moet naderen."

Door positivistisch en naturalistisch verstaat hij, „dat in de levenspractijk de verwerkelijking der gedachten steeds minder in de intieme, mystieke, moreele sfeer wordt gezocht en steeds meer in de uitwendige, de physieke. De stoffelijke natuur, uitsluitend voorwerp onzer belangstelling en onzer ontdekkingen, heeft naar haar beeld en naar haar gelijkenis onze zielen, onze behoeften, onze phantasieën gemodeleerd. Haar heerschappij over ons is overwegend en bijna normatief. Wat boven haar uitgaat, wat niet homogeen met haar is, zich niet tot haar laat herleiden, wat men niet natuurlijk kan noemen, schijnt, zonder nader onderzoek, al tot het niet bestaande te behooren en zelfs geen aalmoes van ernstig nadenken te verdienen. Onder een bepaalden gezichtshoek is er niets zoo religieus als de natuur, onder een anderen, waaronder haar de wetenschap ziet en verklaart, waaronder ze in de techniek wordt geëxploiteerd, is er weinig, dat zoo door en door

profaan is en dat in die mate de moreele, de mystieke vermogens vleugellam slaat."

En de moraal, op wier quantiteit en wier qualiteit we ons heel wat laten voorstaan, vertoont een analoge deformatie. „Zij scheidt zich van haar religieuzen coëfficiënt en zegt, dat ze haar eigen belangen wel alleen kan behandelen. Maar te gelijker tijd veruitwendigt zij zich en verarmt. De noties van schuld, verantwoordelijkheid, plicht, vergelding, berouw, die tot heden een echo vonden in het geweten, bestaan enkel nog in den vorm van sociale wetten, waarin ze verminderen in kracht en van karakter veranderen. De moraal als collectief verschijnsel wordt dan eveneens „natuurlijk." Maar ze opvattende als betrekking hebbende op de handhaving of de ontwikkeling der samenleving hier op aarde, krijgt ze in zich een zeer sterk utilitairen factor en deze kan zoo overheerschend zijn, dat het zedelijke beginsel in een zuivere nuttigheidsoverweging verandert. Als de moraal voorwerp van statistiek en experiment is geworden, laat de wetenschap niets van haar over, dan wat ze tellen of meten kan. Zonder eenige consideratie snijdt ze weg, al wat buiten haar horizont ligt en ze dwingt de moraal onder het Caudijnsche juk door te gaan en als ze deze aan haar zegekar heeft gebonden, beroemt ze er zich op, haar geheel en voorgoed onderworpen te hebben."

Is het dan wonder, dat het gevoel der „tekortkomingen" geen schuldbesef wordt? Als men een qualitatief onderscheid verandert in een quantitatief verschil, moet men er op rekenen, dat het gewicht, de ernst van het kwaad, de angst er voor, de afkeer er van zullen verdwijnen.

En hij, die zondigt, en dus dubbel behoefte heeft aan een gevoelig en zuiver geweten, verstompt en vervalscht

het juist door het kwaad, dat hij doet. Het is een vicieuse cirkel, hoe meer een mensch in strijd handelt, met wat hij weet, goed te zijn, dus hoe meer voor hem noodig was, dat zijn kwaad kwaad werd genoemd, hoe schaarser en hoe zwakker de stem zijner consciëntie zich laat hooren.

Voor die gewetensverslapping acht Frommel in nog hooger mate dan de theoretische paedagogiek, de paedagogische practijk onzer dagen aansprakelijk. Ook in ernstige kringen wordt beweerd, dat wie in de opvoeding nog opkomen voor het gezag, onvolmaakt zijn in de liefde. „De volmaakte liefde is souverein. En deze souvereine liefde vergeeft altijd, overal, zonder voorbehoud en zonder beperking. Vergeven op voorwaarde van berouw getuigt van een liefde van gering allooi, een bange, berekenende liefde. En zoo is de paedagogie der gemakkelijke vergiffenis ontstaan, die geen karakters vormt, geen overtuigingen vormt, waarvoor men pal staat, die aan de zelfzucht en de instincten de vrije hand laat, die het aantal slappelingen vermeerdert, die de oorzaak is van moreelen ondergang en sociale ruïne en dat alles in naam van de „liefde."

* * *

Diezelfde „liefde" ijvert natuurlijk ook voor de abolitie der gehoorzaamheid, in de eeuwen van „barbaarschheid," „zonder verteedering des harten" gevraagd. Die gehoorzaamheid, „oorsprong der kinderleugens," „majesteitsschennis in wie ze eischen," „blijk van serviliteit in wie ze bewijst", wordt door Paulus, een bevoegder psycholoog, dan oppervlakkige sentimentaliteit er ooit een zal vormen, het middel genoemd, waardoor iemand geheiligd wordt. En als discipel van dien geestelijken heros, schrijft Vinet: „Al het groote, dat menschen en volken verricht hebben, draagt het karakter der gehoorzaamheid. De gehoorzaam-

heid, de trouwhartige onderwerping aan een regel buiten ons, geeft adeldom aan het menschelijke leven. Geestdrift, toewijding, liefde ontleenen haar grootste schoonheid aan de gehoorzaamheid. Losgemaakt van het beginsel van plicht, gescheiden van een stelligen, scherp geformuleerden regel, hebben ze geen zedelijke waarde. De plicht is voor het practische leven, wat de rede voor het intellectueele is; de plicht is de rede van den moreelen mensch en de liefde zonder de gehoorzaamheid is even weinig geschikt, het leven te besturen, als de verbeelding zonder nadenken in staat zou zijn, onze gedachten te beheerschen. Dit karakter van wikkende en wegende moraliteit, van overtuigde geestdrift, of wil men, van geestdriftige overtuiging, heeft zijn stempel op alle tijdvakken en alle individuen gezet, die de glorie zijn van de menschelijke natuur, en dit karakter wordt in onze dagen gemist; men klaagt over zelfzucht, men vraagt om meer liefde, en men vergeet, hoe innig de liefde, de belangeloosheid, de toewijding met de overtuiging zijn verbonden. Onze tijd is niet arm aan intellectueel nadenken, wel aan moreele overweging. Er zijn geen stellige geboden meer en als gevolg er van is er dus geen wezenlijke wil. Waar geen gebod of verbod is, kan men begeeren, men wil niet. De wil wordt geboren uit de gehoorzaamheid, als de energie eener stalen veer, de spanning van een gas uit hun druk. Gehoorzaamheid geeft kracht aan den wil. Onze tijd, die misschien groot is in veel, is daarom zoo arm aan zedelijke grootheid, uitgenomen in eenige openbaringen van het godsdienstig element, dat in enkele punten één is met het moreele, omdat in zeer algemeenen zin de moraal een religie is, ze is immers ook een band, een gehoorzaamheid, een geloof, een geloof in den plicht." „De gehoorzaamheid is een

blanco-artikel geworden in het moderne levensprogram en in het program van den socialen vooruitgang, en dat het woord nog bewaard is gebleven, laat zich alleen hieruit verklaren, dat het hier of daar nog een averechtsche, onjuiste toepassing vindt. Men doet niet altijd zijn wil, niet steeds ten volle zijn wil, men doet vaak den wil van een ander, in dit opzicht is er niets veranderd; er is nog gehoorzaamheid in de wereld, als bukken, toegeven, zich niet verzetten gehoorzamen is. Maar waar is het beginsel der gehoorzaamheid gebleven? Wie maakt zich gehoorzamen nog tot een plicht? Men zou zeggen, dat de tegenwoordige generatie daarvoor den zin heeft verloren. Men meent, dat dit verlies ten minste aan de vrijheid ten goede is gekomen, alsof de echte, wezenlijke vrijheid niet steeds evenredig aan de gehoorzaamheid was, omdat aan beide één en hetzelfde beginsel ten grondslag ligt, beide op den bodem der ziel aan één en dezelfde bron zijn ontsprongen. De verachtering in gehoorzaamheid geeft den graad aan van het moreele verval onzer dagen." „De gehoorzaamheid trekt zich met rassche schreden uit onze samenleving terug, met zich voerende de vrijheid, haar zuster. Zij zijn, Goddank, nog niet uit het gezicht verdwenen, maar wie ze nog inhalen wil, zal zich toch moeten haasten: beider majestueuze gestalten zijn reeds ten halve verdwenen onder de kim." Men wil nog wel gehoorzamen, maar alleen aan zich zelf, maar vergeet, „dat wie gehoorzaamt aan zich zelf, niet meer gehoorzaamt, en een plicht, dien men rechtstreeks en enkel tegenover zich zelf denkt te hebben, is geen plicht." „De idee van plicht sluit noodwendig in zich de gehoorzaamheid aan een autoriteit, die buiten en boven ons staat." „Daarom is er geen waar plichtsbesef, is er geen wezenlijke gehoorzaamheid, waar alle religie

ontbreekt. Dit is een waarheid, door nadenken en ervaring beide geleerd. Godsdienst is gehoorzaamheid en het uitsluitende beginsel er van. Wat hiervan overblijft in een wereld en in een hart, waaruit de religie is verdwenen, is het nog aanwezige spoor van de vroegere heerschappij van God over het geweten, de nog merkbare nawerking van een impuls, die nu uitgeput is."

In het zieleleven staan de dingen nooit los naast elkander : een ongevoelige consciëntie, een ondiep plichtsbesef, verminderde gehoorzaamheid, veruiterlijkte vroomheid, onwezenlijke moraliteit, een slappe wil, fictieve vrijheid gaan hand aan hand. „Het ware beginsel der gehoorzaamheid toch is de vrijheid. Alleen de vrijheid kan gehoorzamen ; wie niet vrij is, kan toegeven, kan buigen, is echter niet in staat te gehoorzamen, waarvoor wilsvrijheid de voorwaarde is." „Hoe afhankelijker de religie het individu heeft gemaakt, hoe meer ze het in elk ander opzicht met een groote mate van onafhankelijkheid heeft bekleed. Alle wezenlijke religie is vrijheid. Door ons éénen Meester te geven, ontneemt ze ons aan alle andere. Als ze niet elke afhankelijkheid van een andere orde afschaft, maakt ze relatief, die aboluut waren." „Wat een ontzettend woord, dat woord van Pascal : „de wil is het orgaan van het geloof," maar wat is het door en door waar. Is de intensiteit van ons geloof niet gelijk aan de kracht van onzen wil?" „Het geloof begint, waar de wil begint, gelooven is een wilsdaad en blijft een wilsdaad, al is deze een gave van God." „Een wil toch, die autochthoon zou zijn, die beweert, uit zich zelf te zijn ontstaan, zijn energie slechts aan zich zelf te ontleenen, van niemand en niets afhankelijk zijn, geen verplichting te hebben, anders dan aan zich zelf van zijn daden rekenschap te geven, die voor iets

anders gebruikt wordt dan om te gehoorzamen, dan om te vervullen de onvergankelijke wet onzer zedelijke natuur, waarin uitsluitend onze adel bestaat, al ware zulk een wil overigens nuttig, misschien wel weldadig, hij is toch bedorven en zwak." Alleen die wil is sterk en zedelijk rein, die het „niet, wat ik wil, maar wat God wil." tot zijn eenige motivatie heeft gemaakt. „De wil is verkeerd reeds door het feit alleen, dat hij zijn eigen zaken wil doen, zelfstandig wil zijn. In een absoluten zin past het ons niet, om te willen ; onze wil heeft tot taak de volbrenging van een anderen wil, God moet willen in ons." „Onze wil kan ons leven niet richten, omdat hij zelf moet worden bestuurd door den plicht, waarvan de oorsprong in het zoo vaak ontwijde heiligdom der consciëntie moet worden gezocht, waar de zwakke lamp brandt, welke Gods hand voor uitgaan bewaard heeft, toen onze passies haar vlam wilden dooven."

* * *

Van de richting en de kracht van dien wil is afhankelijk, wat iemand waard is als mensch. De verstandelijke ontwikkeling is het voetstuk voor de moraal, maar het voetstuk is nog het standbeeld niet. Het onderwijs vermeerdert het aantal van wie „wel zouden willen," wat tot niets leidt, maar leert, heldere voorstellingen, juiste begrippen aanbrengende, niet zeggen : „ik wil," waarin kracht is gelegen. „Het schijnt somtijds, of een energieke wil zich zelf genoeg is en het buiten het gebruik van middelen kan stellen. Hij schept die en doet ze voortkomen uit de ongunstigste omstandigheden en vervormt zoo de toestanden, resultaten bereikende, die men alleen van het genie of de geldmacht zou verwachten. Het genie zonder den wil heeft minder wonderwerken geschapen dan de wil zonder

het genie, omdat de wil aan zijn plannen weet dienstbaar te maken den wil van anderen, met meer inzicht, maar die zwakker zijn."

Wat echter even schaarsch als belangrijk is in de wereld, is de wil, die middelen vindt en ze vermenigvuldigt, die de zwakheid machtig en de armoede rijk maakt, die, scheppend op zijn wijze, het woeste vruchtbaar doet worden en de dingen, die niet zijn, roept, alsof zij waren, die eenheid, evenwicht in iemands leven brengt, omdat hij wil, wat God wil, en, hem meester over zich zelf makende, hem in staat stelt, aller dienstknecht te zijn.

* * *

Zoo wordt door sterking van den wil het karakter gevormd. Het karakter toch is geen onveranderlijke grootheid, al zijn de primordiale elementen door de afstamming bepaald. „Als in een chemisch proces werken deze elementen wederkeerig op elkander in, „maar ook invloeden van buiten laten zich gelden, zoo ze in staat zijn, een domineerend gevoel wakker te roepen, en uit al die factoren samen „wordt een eenheid geboren, welke geen som, maar een resultaat is."

„Nu is een mensch alleen sterk, als hij eenige zeer sterk geaccentueerde tegenstellingen in zich omdraagt." „Als een geestelijk vermogen niet door zijn antagonist in bedwang wordt gehouden, als er dus geen spanning ontstaat, missen wij de kracht tot beheerschen, worden we meegesleept." Alleen ingehouden, betoomde kracht is wezenlijke kracht. Bij de karaktervorming is „het contrarieerende vermogen het completeerende." „Het karakter kan door middel van het karakter zelf worden veranderd," door versterking van sommige aanwezige gevoelens, door verzwakking van andere, tot er evenwicht ontstaat.

„Men is gewoon, iemands karakter uit zijn daden op te maken: een boom wordt immers uit zijn vruchten gekend." „Toch," zegt Vinet, „kan deze methode ons geen juiste voorstelling aanbrengen dan onder bepaald voorbehoud en onder inachtneming van bepaalde regels." „Het geheel onzer daden, ons leven is als een kleed, in breede plooien een standbeeld omhullende, dat in grove trekken wel de vormen laat gissen, maar ons niet in staat stelt, daarvan een nauwkeurige teekening te maken. Uit iemands deugden en zijne gebreken kan men niet met volkomen zekerheid tot zijn karakter besluiten, dat het complex is van permanente, elementaire gevoelens, natuurlijke neigingen, die iemand als geboortegift heeft ontvangen, omdat die deugden en gebreken niet altijd hereditair van oorsprong behoeven te zijn." Een boom kan wel goed zijn, al hebben de wespen aan zijne vruchten geknaagd, al zijn deze in een drogen zomer niet sappig geworden.

Dezelfde paedagogiek, die de gehoorzaamheid op den index geplaatst heeft en zedelijk gezag door zoetelijke lievigheid wil vervangen, is er ook niet onschuldig aan, dat ontspanning de eenige inspanning van zoovelen is geworden. Het woord van Compayré, „dat van Socrates af alle groote opvoeders het hierover eens zijn geweest, dat men het kinderen niet te gemakkelijk moet maken," drukte ook het gevoelen uit van Vinet. „Niets drukt zoo zwaar als een plicht, dien men" — uit barmhartigheid, naar men meent — „zoo licht mogelijk gemaakt heeft." Als iedere knoop wordt ontward, iedere moeilijkheid wordt gesplitst, alle leerstof, met eierlepeltjes gelijk, wordt toegediend, alles prettig wordt gemaakt, doodt men de energie, verlamt men alle initiatief, blijft het karakter ongevormd.

In plaats van den last te verminderen, versterke men de

kracht en men gewenne de jeugd aan gestadigen,ernstigen arbeid, die de hoeder is der zielen, en de bron van reiner vreugde, dan veel, dat vermaak heet, kan schenken. Om het genoegen van het zelf vinden te smaken, moet men zich de inspanning van het zelf zoeken getroosten en de zedelijke winst van het worstelen met moeilijkheden, tot men de overwinning behaald heeft, is van hoogere waarde nog dan het uitwendige resultaat, omdat men zich zelf heeft moeten verloochenen en ook in dezen de zelfverloochening de beste zelfverwezenlijking is.

* * *

„Onbelemmerde ontwikkeling van alle menschelijke vermogens onder de heiligende aegide der Waarheid, die Christus heet," openstelling der ziel voor alle licht, dat van Boven komt, erkenning, „dat het Evangelie de consciëntie is der consciëntie, die haar volkomen ontwikkeling bereikt heeft, dat was het paedagogisch ideaal, dat Vinet wenschte te zien nagejaagd. Godsdienstige opvoeding was hem geen afsluiting der andere opvoeding, zonder welke deze onvolkomen bleef, ze was voor hem de centrale, welke aan de zedelijke, de aesthetische, de verstandelijke, de lichamelijke opvoeding èn kracht èn licht èn warmte toezendt, die alle aan de navolging van Christus dienstbaar moeten zijn. Daarvoor is noodig, dat kinderen den Bijbel leeren verstaan, het groote Boek, dat beter dan eenig ander klassieke vorming, deugdelijkheid, soliditeit, eenvoudigheid, zakelijkheid waarborgt, omdat het van Christus getuigt en, gelijk Mr. Van der Brugghen eens schreef, „in Christus en in Christus alléén ook voor de school genezing voor alle, ook voor hare wetenschappelijke krankheden is te vinden : het najagen van schijn, van vormen, van namen, van woordkramerij, dus van leugen." „En

genezing van alle leugen is slechts te vinden bij Christus, die de Waarheid is en den mensch vrij maakt door de waarheid."

„Christum ex fontibus praedicare," Christus naar de bronnen gepredikt, de leus van het christelijk humanisme, moet volgens Vinet ook de leus worden der school, die de jeugd leeren moest, in den Bijbel geen theorie over Jezus, maar Hem zelf te zoeken en te vinden. De school heeft daarom de van God gegeven Schrift telkens opnieuw te brengen tot het opgroeiend geslacht. „Immers," zegt Allard Pierson, „staat het niet bij allen, die over de zaak hebben nagedacht vast, dat de opwekking tot gezond en krachtig godsdienstig leven in den vorm van onzen tijd, van zulk een leven, als alleen den stroom van materialisme tegen kan houden, die zich reeds verwoestend over onze landen uitbreidt, alleen uit kan gaan van een grondige kennis van den Bijbel. Gelijk men geen kunstsmaak zal kweeken zonder beoefening der klassieken, zoo geen zin voor ware religie buiten den Bijbel om. Wie vrijheid zoekt, heeft den ouden Bijbel lief, juist omdat de Bijbel geen catechismus, geen arsenaal van dogmen is, maar het boek, waarin bij uitstek levende persoonlijkheden met al het zich laten gaan hunner koene subjectiviteit, de volheid van hun innerlijk leven hebben uitgestort, mannen, die den moed hebben gehad, te zeggen, wat zij zagen, zij gevoelden, onder welk licht zij de werkelijkheid beschouwden, wier eenige zorg was, aan den mond Gods het woord op te vangen, dat iets van de ontzettende mysteriën der realiteit verklaarde, aan dat groote licht de toorts te ontsteken, waarmede zij afdaalden in de diepe verborgenheden van het menschelijk leven en het menschelijk gemoed."

Voor Vinet was de Bijbel meer dan het vele, dat hij voor Pierson geweest is, niet allereerst, allermeest het boek van den vromen mensch, al ware deze geestelijk een kolossus van een weinig geëvenaarde grootte als een Hosea, een Jeremia, een Paulus, maar het boek van den barmhartigen God, van den verlossenden Christus, dien te kennen, met wien in gemeenschap te staan het leven is.

Dat eenige Boek, dat met den onbedrieglijken klank der waarheid tot ieder spreekt, die op grond van ervaring weet, dat de hoogste ,de diepste, de wezenlijkste dingen alleen in emotie worden gekend — „geen onechter geesten," zegt Vinet, „dan die, welke de wiskunde in gevoelssfeer toe willen passen" — late zich geen opvoeder ontnemen, maar hij dulde evenmin, dat men, onder welke betuigingen van eerbied dan ook, de oneindigheid er van zou begrenzen binnen den niet altijd wijden omtrek van wat leeringen der menschen zijn. Dan toch blijft de opvoeding egocentrisch, anthropocentrisch en ze zal christocentrisch moeten worden, omdat alleen als Christus in het middelpunt staat, ook voor de opvoeding geldt.

„Als de Heere God in allen en in alles alles is,
Zal het licht zijn, eeuwig licht zijn, licht uit licht en duisternis.

Zijn Schoolpractijk.

Er zijn niet alleen tal van mannen en vrouwen, die te veel over opvoeding hebben g e l e z e n, om ook maar één kind behoorlijk op te kunnen voeden, er zijn er ook, die daarover lijvige boeken hebben g e s c h r e v e n, en wier practijk een caricatuur van hun heel mooie theorieën gaf te zien.

Hoe stond het in dezen met Vinet?

Nederigheid, die bij hem een passie dreigde te worden, deed hem schrijven: „Ik w a s weinig en ik d e e d weinig" en in de schatting der menschen dankt hij zijn beroemdheid volstrekt niet aan den paedagogischen arbeid, dien hij verricht heeft.

En toch is deze denker, die zijn vleugels zoo breed uitsloeg, deze moralist van het hoogere leven, deze phycholoog, die het menschelijk hart als maar weinigen kende, een voortreffelijk onderwijzer en een uitnemend opvoeder geweest. „Hij was het," schrijft Paul Roches, „niet uit noodzaak, maar uit roeping, hij was het in den vollen zin dezer woorden, omdat hij al de nobele, schaars voorkomende eigenschappen bezat, waardoor de ware paedagoog zich moet kenmerken."

In Basel, waar hij telkens weer voor de Fransche gemeente optrad, die om den inhoud en den vorm zijner prediking hem voor vast aan zich had willen verbinden, heeft hij behalve zijn colleges aan de universiteit twintig

jaar lang wekelijks 26 tot 32 uur per week aan het gymnasium onderwijs gegeven, zooals hij zelf zegt, „met groot genoegen en groote vermoeidheid." Door zijn zwak gestel — van zijn drie-en-twintigste jaar tot aan zijn dood op vijftigjarigen leeftijd is hij sukkelend geweest — moest hij dikwijls verzuimen, maar als Boerhaave haalde hij elke niet gegeven les dan weer in. Alexander Schweizer, hoogleeraar in de theologie te Zürich, een zijner Baselsche leerlingen, getuigde later: „Vooral Vinet dwong ons den diepsten eerbied af door de groote trouw, waarmee hij de geringste en de minutieuze zorg, waarmee hij de belangrijkste taak volbracht."

„De ware discipline eener school is in het onderwijs gelegen," meende Vinet. Met lof en met blaam beide was hij zeer karig en onvoorwaardelijke goed- of afkeuring kwam nooit bij hem voor. Eenstemmig verklaren zijn leerlingen, „dat hij als onderwijzer onvergelijkelijk was." „Hij gaf ons een psychologie van het kind," schrijft Edmond de Pressensé, de latere Parijsche hoogleeraar, „zoo fijn en zoo frisch, dat ik al zijne woorden als de parels van een kostbaar snoer heb verzameld." Ook Jacob Burckhardt, de bekende schrijver van Die Kultur der Renaissance in Italien, dacht met dankbaarheid terug aan het onderwijs, dat hij van Vinet had ontvangen. „De school was voor hem geen laboratorium, waar de leeraar materiaal of bewijzen zoekt voor een nieuwe theorie, maar een hof, waarin gewied en gesnoeid en gegoten moet worden, opdat iedere boom naar zijnen aard zooveel mogelijk vruchten zal dragen," oordeelde een derde.

Leerlingen, wier bezigheid in niet veel meer bestond „dan in acte de présence doen" en teerhartige, overbezorgde ouders, wel eens vergetende, dat te gróóte aandacht,

aan de lichamelijke gezondheid gewijd, niet zelden verminderde energie ten gevolge heeft, klaagden er over, dat Vinet zoo „vééleischend" was. Zijn voortdurend streven was er op gericht, „het peil der klassen hooger te brengen." Hard voor zich zelf, vergde hij ook van zijn discipelen „arbeid en toewijding." Hij achtte het zijn duren plicht, „steeds weer een beroep te doen op hun energieke activiteit."

Hun belangstelling was te veel die van „amateurs," te weinig die van „studenten" ; bepaalde zich tot „ontvangen" en strekte zich niet uit tot „voortbrengen" ; was meer geschikt „den onderwijzer te vleien, wiens echo's zij waren, dan den opvoeder te bevredigen, die hen zelfstandig wilde maken." „Apprendre," zegt hij, „c'est prendre, ce n'est pas un événement, c'est une action." Hij zou het een ramp voor het onderwijs achten, als men doorging op den weg, door Rousseau aanbevolen, „studie steeds meer te veranderen in spel." Al wist hij voor de meest prozaïsche oefeningen een origineelen vorm te vinden, al vatte hij den inhoud zijner lessen niet zelden samen in een pakkend aphorisme, overeenkomstig den raad, eens door Tasso gegeven, wilde hij nu en dan weleens op een delicatesse onthalen, maar de maaltijd moest uit iets voedzamers bestaan. Hij achtte het niet onmogelijk, dat met al dit prettig maken de resultaten van het onderwijs wat beter zouden worden, maar de opvoeding, welke hoofdzaak moest blijven, zou er schade door lijden. Hij hield er niet van, r e g e l s te laten memoriseeren, maar leerde b e g i n s e l e n kennen, waaruit de leerlingen onder zijn leiding de regels zelf konden vinden. In de hoofdzaken moesten zij „de wetenschap weer opnieuw gaan ontdekken." Zij dienden de beteekenis te beseffen van opvoeding

en van onderwijs, die door het groote publiek, ondanks alle betuigingen van het tegendeel, veel te laag werd geschat. „Ook geestelijk zijn de spaarpenningen der jeugd de rijkdom van den ouden dag." „De kindsheid beheerscht het geheele leven ; dàn wordt de grondslag gelegd van al, wat daarop verder zal worden gebouwd." „Als het jonge geslacht slecht wordt opgevoed, worden de zedelijke kwalen bestendigd, waarvan dit het slachtoffer is."

Hoofdzaak was voor hem : „de rechtstreeksche invloed van den opvoeder, diens persoonlijke arbeid, steeds weer vernieuwd en steeds weer aangepast aan de omstandigheden en de karakters, opdat van geen enkel kind de individualiteit werd uitgewischt of ook maar verzwakt."

Aan paedagogische theorie, welke niet door de persoonlijkheid van den onderwijzer was geassimileerd, niet in dezen tot levende kracht was geworden, hechtte hij heel weinig waarde. Het zoeken eener algemeene methode, zooals Pestalozzi die wilde, door iederen onderwijzer, bij elk kind, op iederen leeftijd, uit elk milieu, onder alle omstandigheden en in ieder vak te gebruiken, achtte hij de voortzetting der pogingen „om den steen der wijzen te vinden." Hij was overtuigd, dat de intuïtie, al beschouwde hij deze niet als het hoogste, dat bereikbaar was, „die van geslacht tot geslacht zeldzamer en zwakker wordt, haar doodsbed in de wieg der volmaakte methoden zal vinden." De gelegenheid, die hij gehad heeft, om van zeer nabij het domme gedweep met methoden en stelsels te zien, heeft er niet weinig toe bijgedragen, om zijn geringe geestdrift voor deze materie zoo mogelijk nog lauwer te maken. Toen zijn Duitsche collega's het Fransch van de universiteit wilden verbannen, en beweerden, dat zijne methode : „het volgen van den weg der natuur, het bestudeeren van

het intellectueele procédé, waarmee de spraakmakende gemeente, vermoedelijk onbewust, haar taal heeft gevormd," onvereenigbaar was met „een wetenschappelijke literaire orthophrenie," bewaarde Vinet het stilzwijgen niet, want „s'élever est d'un fat, s'abaisser est d'un sot." Al had hij dan geen „wetenschappelijke" methode, misschien geen eigen methode, hij had methode in zijn werk weten te brengen en het doel, dat hij bereiken wilde, was hem meer dan de weg er heen, en dat doel heeft hij bij velen bereikt.

De paar eerste jaren van zijn verblijf in Basel was hem door het schoolreglement letterlijk alles voorgeschreven en de leerstof, die een ondeelbaar geheel vormde, was keurig in vakjes verdeeld, opdat in het grammatica-uur toch maar geen stijlverschijnsel zou worden behandeld. Te jong, om conservatief te zijn, en te verstandig, om radicaal te wezen, gehoorzaamde hij als man van karakter, maar wist de autoriteiten te winnen voor zijn persoonlijke ideeën, waarvan zij, door bijwoning zijner lessen, de juistheid erkenden, die trouwens door de resultaten bij velen al was bevestigd, hoe weinig hij toen zich zelf nog mocht zijn : „de grammatische lectuur van goede schrijvers basis voor het g e h e e l e taalonderwijs." Grammatica-onderwijs behoeft niet tot jota-aanbidding te leiden. „Als het," schrijft hij, „een psychologische verklaring geeft, niet van de taalregels, maar van de taalverschijnselen, vormt het, met het religie-onderwijs, de wezenlijke basis voor de cultuur van een volk." „Een samenleving zonder godsdienstig gevoel en zonder kennis harer taal valt nog niet in de termen van ware beschaving." Hij zei dit, al wist hij, „dat een troep keffers onmiddellijk een woedend geblaf zou beginnen tegen zulk een fanatisme en een dergelijke bigotterie."

Vinet wist, „dat waarneming en inductie de twee krukken zijn, waarop de wetenschap vooruitkomt," maar hij wist ook, „dat achter de waarneming de vrije kracht, het spontane element staat van den menschelijken geest, die, zelf niet gedwongen, aanspoort tot waarneming en inductie." „De waarneming is niet het uitgangspunt van den geest, het is de eerste afsluiting eener handeling van hoogeren oorsprong." Tegenover het zweren bij de inductie, die logische analyse is, staat zijn pleidooi voor de synthese, „de schreiendste behoefte van onzen tijd."

„Ook deze heeft haar basis in scherp waargenomen feiten, waarin ze wezenlijk van de onmiddellijke intuïtie uit den grijzen voortijd verschilt, maar combineert ze, verzoent ze, bevrucht ze, door ze met elkaar in verband te brengen, en distilleert daaruit een levende waarheid." „De synthese is positief, terwijl de analyse zich bepaalt tot een zuiver negatieve rol". „In beginsel mysterieus, goddelijk van oorsprong, is de synthese het instinct der menschheid en het merkteeken van het genie." „Een onderwijzer moet gids zijn, meer niet," de leerlingen moeten de hoogten zelf bestijgen; het is zoo noodig, „dat het opgroeiend geslacht verlost wordt van intellectueele luiheid," „gemis aan spontaneïteit," „frivool dilettantisme," „van de onverschilligheid voor het woord, als de belangstelling klimt voor de zaak," „de onmacht, met zijn gedachten uit te komen boven het vulgaire." Hij, die geschreven heeft: „hebt uwe leerlingen om hun zelfs wil lief," kon daarom streng, kon zelfs hard zijn. Hij eischte van hen: intensieven arbeid, niet alleen in de hoogere klassen, ook in de laagste, omdat „slabakken in het begin bijna altijd onherstelbaar is." „Het is zeer moeilijk, als het physiologisch geheugen zwakker gaat worden, nog eens opnieuw de rudimentaire

kennis zich eigen te maken." „Men houdt zich dan liever met rhetorica bezig, terwijl de orthographie niet gekend wordt."

En wat hij van zijn leerlingen eischte, was niet uitsluitend reproductief werk, maar eigen oordeel, eigen inzicht, eigen gevoelens, opdat zij zich rekenschap zouden gaan geven van hun persoonlijke opvattingen en er helderheid en consequentie zou komen in hun zedelijke beseffen.

Hij verwijt zich, daarbij de mate hunner intelligentie en den graad hunner ontwikkeling weleens te hebben overschat — wat hem dan bleek bij de correctie van hun werk, die hem wekelijks eenige avonden kostte bij de zeer consciëntieuze manier, waarop hij ook dezen arbeid verrichtte — en dat hij niet altijd bedacht had, „dat men een rozeknop niet open moet breken, als men dien wil zien ontluiken," en toch waren zijn leerlingen het hierover eens, dat zijn geduld onuitputtelijk was, niet het geduld van de berustende zwakheid, maar het energieke, zich bedwingende, innerlijk actieve geduld, dat geconcentreerde kracht is. Dat de taak van den onderwijzer bestaat in blijmoedig maar telkens weer opnieuw beginnen, wist hij, en dat een opvoeder onverpoosd met zijn eigen opvoeding bezig moet zijn, stond eveneens voor hem vast. Wat Christus voor zijn discipelen deed: „Ik heilig mij zelf voor hen," heeft ieder opvoeder, Hem eerbiedig volgende, voor zijne leerlingen te doen. Vinet arbeidde niet voor heden of morgen, maar voor de toekomst van hen, wien hij ten offer bracht, wat hij had en wat hij was, welke hij behandelde, als waren ze reeds de gentlemen, die hij hoopte, dat ze eens zouden zijn. „Welwillendheid en waardigheid" achtte hij de twee qualiteiten, die een opvoeder niet kan missen. Hij was niet hoog en hij deed niet hoog en juist daarom was zijn

invloed intensiever dan van hen, die in de almacht van letterlijk alles reglementeerende strengheid geloofden. Hij had gezag, omdat zijn discipelen onbewust zijn zedelijke autoriteit ondervonden.

Voor hem was de school meer dan onderwijsinrichting en instituut voor dressuur. „Als ze een zuiver practisch doel wil bereiken, belust is op materieele resultaten, er zich op toelegt, handige baantjesjagers te kweeken, met het hooge percentage harer geslaagde leerlingen reclame voor haar voortreffelijkheid wil maken, onmiddellijke in salaris uit te drukken bruikbaarheid wenscht af te leveren, voert ze de menschheid naar een nieuwen vorm van barbaarschheid." Zijn ideaal was „voor God en de samenleving menschen te vormen, mannen en vrouwen van geestelijk hooge statuur, dus discipelen van Jezus, vroom in Diens geest, al waren ze het misschien niet in de oogen der keurmeesters, Christenen in leven en leer. Hij wilde meer dan onderwijs, meer dan cultuur, hij wilde geëleveerdheid.

Maar wat een opvoeder wil, dat zijn discipelen zullen z ij n, niet wat ze zullen s c h ij n e n, behoort hij zelf te wezen. „Wie over de z i e l e n van anderen waakt" — de aandacht alleen wijden aan den buitenkant van het leven, alleen de daden surveilleeren, is geen opvoeden, maar marionetten of huichelaars vormen — „moet beginnen met te waken over zijn eigen ziel en dat doet alleen hij, wiens oogen voortdurend naar omhoog zijn gericht."

Zoo zal de ware opvoeder altijd bezig zijn met een dubbele opvoeding, die van zich zelf en die zijner leerlingen.

Aan beide heeft Vinet onverpoosd de zorg van zijn trouw, sterk, vroom hart gewijd, en, schrijft Gaston Frommel, „wie het voorrecht hebben gehad, hem persoonlijk te kennen, hebben altijd gevonden, dat hij nog hooger

stond dan zijn werk. Er was in hem iets ondefinieerbaars, dat niet ten volle tot openbaring is gekomen."

Van dit ondefiniëerbare heeft Sainte-Beuve den invloed ondergaan. „Het groote, onvergelijkelijke, zedelijke voordeel", schrijft hij, „dat ik uit den omgang met Vinet heb getrokken, is, dat ik heb leeren verstaan, wat innerlijk Christendom is. Ik weet sedert, welk een heerlijke beteekenis de woorden kunnen hebben: „Van de school van Jezus Christus te zijn."

Literatuur.

Uit de werken van Alexandre Vinet, welke door de *Société d'Edition Vinet* bij Payot te Lausanne en Fischbacher te Parijs opnieuw worden uitgegeven en waarvan tot heden 8 deelen zijn verschenen.
Discours sur quelques sujets religieux. 5ième ed. Paris. Risler. 1853.
Nouveaux discours sur quelques sujets religieux. 2ième ed. 1842. ibid.
L'Education, la Famille et la Société. Paris. 47 Rue de Clichy. 1855.
Etudes sur Blaise Pascal. 4ième ed. Paris. Fischbacher. 1904.
Histoire de la littérature française au 18ième siècle. Tome II (Rousseau). 2ième ed. Paris. Sandoz et Fischbacher. 1853.
Moralistes des 16ième et 17ième siècles. Paris. Rue de Rivoli. 1859.
Essais de philosophie morale et de morale religieuse. Paris. Hachette. 1837.
Mélanges (Robinson, Philippe-Albert Stapfer). Paris. Rue des Saints-Pères. 1869.

J. F. Astié. *Esprit d'Alexandre Vinet.* Lausanne. Bridel. 1860.
Eugène Rambert. *Alexandre Vinet, histoire de sa vie et de ses ouvrages,* I et II. 3ième ed. Lausanne. Bridel. 1876.
Eugène Rambert, *Alexandre Vinet d'après ses poésies.* Paris. 1868.
Edmond Schérer. *Alexandre Vinet, notice sur sa vie et ses écrits.* Paris. 1853.
Ph. Bridel. *Alexandre Vinet, sa personne et ses idées.* Lausanne. Payot.
Allard Pierson, *Over Alexandre Vinet, een voorlezing.* Arnhem. Thieme. 1872.
F. L. Frédéric Chavannes. *Alex. Vinet considéré comme apologiste et moraliste chrétien, mémoire présenté au concours ouvert par la*

Société de la Haye pour la défense de la religion chrétienne. 1883.
Prof. Dr. J. Cramer Sr. *Alex. Vinet als christelijk moralist en apologeet geteekend en gewaardeerd.* Antwoord op een prijsvraag, uitgeschreven door het Haagsch Genootschap tot verdediging van den Christelijken godsdienst. 1883.
Sainte-Beuve. *Portraits contemporains.* Tome II.
Marie Dutoit. *Madame E. de Pressensé.* Paris. Fischbacher. 1904.
Charles Secrétan. *Le droit de la femme.* 5ième ed. Paris. Fischbacher. 1908.
Gaston Frommel. *Etudes morales et religieuses.* (La psychologie du pardon). 3ième ed. Paris. Attinger frères. 1913.